

KARELIA-AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaalialan koulutusohjelma

Pirkko Tolvanen

OPAS KEHITYSVAMMAISTEN HAASTAVASTA KÄYTTÄYTYMI-
SESTÄ ASUMISPALVELUJEN JA PÄIVÄTOIMINNAN HENKILÖS-
TÖLLE

Opinnäytetyö
Toukokuu 2015

OPINNÄYTETYÖ
Toukokuu 2015
Sosiaalialan koulutusohjelma

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
(013) 260 600

Tekijä
Pirkko Tolvanen

Nimike
Opas kehitysvammaisten haastavasta käyttäytymisestä asumispalvelujen ja päivätoiminnan henkilöstölle

Toimeksiantaja
Nurmeksen kaupunki / Vammaisten palvelut

Tiivistelmä
Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tehtävänä oli luoda opaskansio kehitysvammaisten haastavasta käyttäytymisestä. Opaskansion tavoitteena on lisätä henkilökunnan valmiuksia kohdata haastavan käyttäytymisen tilanteita ja löytää keinoja haastavan käyttäytymisen voittamiseksi ja näin ollen asiakkaiden hyvinvoinnin parantamiseksi.

Opinnäytetyön toimeksiantajana oli Nurmeksen kaupungin vammaisten palvelut ja opaskansion sisältövalinnat toteutettiin yhteistyössä kehitysvammaisten asumispalvelujen ja päivätoiminnan henkilöstön kanssa. Yhteistyö toteutettiin kyselyjä ja ryhmätyöskentelyn menetelmiä käyttäen. Opaskansio sisältää haastavan käyttäytymisen kohtaamiseen, syihin ja niihin vaikuttamiseen liittyvää tietoa. Lisäksi siinä tuodaan esille itsemääräämisoikeuteen ja työntekijän näkökulmaan kuuluvia asioita.

Palautteen perusteella opaskansiossa on monipuolisesti tietoa ja se herättää uusia ajatuksia haastavaan käyttäytymiseen liittyen sekä soveltuu hyvin käytettäväksi toimintaympäristössä, johon se on tuotettu. Opaskansion esitystapaa kuvattiin positiiviseksi ja syyllistämättömäksi. Opiskelijapalautteen mukaan kansio on käytännönläheinen ja siinä korostuu ajatus, että haastavalle käyttäytymiselle on useimmiten löydettävissä jokin syy, johon pitää pyrkiä vaikuttamaan.

Asiakkaan haastava käyttäytyminen herättää kysymyksiä ja koskettaa usein voimakkaasti kaikkia läsnäolijoita. Se aiheuttaa huolta ja inhimillistä kärsimystä niin asiakkaalle itselle kuin muillekin osallisille. Haastavaan käyttäytymiseen liittyen olisikin tärkeää ja kiinnostavaa tutkia haastavan käyttäytymisen vaikutuksia asiakkaaseen ja hänen lähiympäristöönsä.

Kieli
suomi

Sivuja 44
Liitteet 5
Liitesivumäärä 55

Asiasanat

haastava käyttäytyminen, kehitysvammaisuus, itsemääräämisoikeus

THESIS
May 2015
Degree Programme in Social Services
Tikkarinne 9
80220 Joensuu
Finland
Tel. +358 13 260 600

Author
Pirkko Tolvanen

Title
Guide to a Challenging Behavior of the Mentally Handicapped for the Staff at the Day Activity Centers and Supported Housing Services

Commissioned by the Town of Nurmes / Services for the Mentally Handicapped

Abstract

The purpose of this functional thesis is to create a guide to challenging behavior of the mentally handicapped people. The aim is to increase the readiness of the staff, find means of overcoming challenging behavior and improve the well-being of the customers.

This thesis is commissioned by the Town of Nurmes, Services for the Mentally Handicapped, and the subject matter was chosen in cooperation with the staff at the day activity center and supported housing services for the mentally handicapped. The methods of cooperation were a survey and team work among the staff. The guide contains information about encountering challenging behavior, causes of the challenging behavior and how it can be influenced. In addition, self-determination and the personnel's point of view are taken into account.

Based on the feedback, the guide increases the awareness and invites reflection related to challenging behavior. It is well suited to its intended use. The guide was described to have a positive and guilt free approach. The student feedback suggests that the guide is practical, and the idea, that there is a reason behind challenging behavior that should be addressed, is well emphasized.

The challenging behavior of the customer raises questions and affects strongly everybody who are present. It often causes human suffering for both the customer oneself and others involved. In the future, it would be interesting to research the influence of the challenging behavior to the customer oneself and the people around.

Language
Finnish

Pages 44
Appendices 5
Pages of Appendices 55

Keywords
challenging behavior, mental disability, self-determination

Sisältö

Tiivistelmä

Abstract

1	Johdanto	5
2	Kehitysvammaisuus	6
3	Oikeuksien toteutuminen kehitysvammatyössä.....	7
3.1	Arvolähtökohdat ja keskeinen lainsäädäntö	7
3.2	Itsemääräämisoikeus ja rajoitustoimet	9
3.3	Toimintatapamalli haastavan käyttäytymisen ehkäisyyn ja hallintaan .	10
4	Haastava käytös.....	11
4.1	Haastavan käytöksen määrittelyä	11
4.2	Haastavan käytöksen ilmeneminen.....	13
4.3	Autismikirjon häiriöt	14
4.4	Kommunikaatiovaikeudet	18
4.5	Psykologinen ja sosiaalinen kehitys	19
4.6	Muut tekijät.....	20
5	Opinnäytetyön lähtökohdat.....	22
5.1	Toiminnallinen opinnäytetyö	22
5.2	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite	23
5.3	Toimintaympäristö ja kohderyhmä.....	24
6	Opinnäytetyön toteutus	25
6.1	Menetelmälliset valinnat	25
6.2	Ideointi ja suunnittelu.....	28
6.3	Toteutus	29
6.4	Arviointi ja reflektointi	31
6.5	Viimeistely	33
7	Tuotoksen esittely	35
8	Pohdinta	36
8.1	Opaskansion hyödynnettävyys.....	36
8.2	Prosessin ja tuotoksen arviointi.....	37
8.3	Luotettavuus ja eettisyys	39
8.4	Oppimiskokemukset ja jatkoideat.....	40
	Lähteet	42

Liitteet

Liite 1	Toimeksiantosopimus
Liite 2	Opinnäytetyöprosessi
Liite 3	Alkukartoituskyselyn kysymysrunko
Liite 4	Palautekyselyn kysymysrunko
Liite 5	Haastava käyttäytyminen -opaskansio

1 Johdanto

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön aihe on kehitysvammaisten asiakkaiden haastava käyttäytyminen. Haastava käyttäytyminen mielletään yleisesti kuuluvan kehitysvammaisuuden arkeen, joten se on aiheena jatkuvasti ajankohtainen. Ilmeessään haastava käyttäytyminen koskettaa voimakkaasti jokaista tilanteessa mukana olevaa ihmistä; yhtäläillä asiakasta, työntekijää kuin ketä tahansa ulkopuolista läsnäolijaa. Haastavan käyttäytymisen syyt ovat usein moninaiset ja vaikeasti selvitettävissä. Kehitysvammaisten kanssa työskennellessä on tärkeää pyrkiä ymmärtämään ja lähteä selvittämään haastavan käyttäytymisen syitä ja taustoja. Vain näin voidaan löytää keinoja, joiden avulla saadaan haastava käyttäytyminen vähenemään.

Opinnäytetyön toimeksiantajana oli Nurmeksen kaupungin vammaisten palvelut ja tuotoksena tein opaskansion kehitysvammaisten haastavasta käyttäytymisestä Kuusikummun asumisyksikön ja toimintakeskuksen henkilökunnan käyttöön. Opaskansion sisältö on suunniteltu yhteistyössä työyksiköiden henkilöstön kanssa. Opaskansion sisältämän tiedon tarkoituksena on lisätä henkilökunnan valmiuksia kohdata haastavaa käyttäytymistä ja löytää keinoja tukea asiakasta haastavan käyttäytymisen voittamiseksi. Haastava käyttäytyminen luo työyhteisölle haasteen siitä, miten kehitysvammaisen henkilön hyvinvointi ja itsemääräämisoikeus hoidossa ja muissa palveluissa saadaan toteutumaan ja kuinka turvataan muiden asiakkaiden ja työntekijöiden turvallisuus ja hyvinvointi. Asiakkaiden hyvinvointi ja itsemääräämisoikeuden toteutuminen paranevat, kun henkilökunnan valmiudet ennaltaehkäistä ja kehittää toimintatapoja haastavaan käyttäytymiseen lisääntyvät.

Opinnäytetyön teoreettisen viitekehyksen keskeisimmät sisällöt liittyvät kehitysvammaisuuteen, haastavaan käyttäytymiseen ja kehitysvammaisen henkilön oikeuksien toteutumiseen. Keskeisten käsitteiden määrittelyn lisäksi raportin teoriaosuudessa käsitellään yleisimpiä haastavan käyttäytymisen syitä, joiden ymmärtäminen on keskeistä pyrittäessä haastavan käyttäytymisen voittamiseen. Teoriaosuudessa käsitellään myös asiakkaan asemaa ja oikeuksia turvaavia

säädöksiä ja lainsäädäntöä, jotka ohjaavat työntekijöiden työskentelyä. Teoriaosuuden jälkeen raportissa esitellään opinnäytetyön lähtökohtia ja toteutusprosessin menetelmällisiä valintoja. Toteutusprosessi on kuvattu vaiheittain ja raportissa esitellään myös tuotos ja sen sisältöä. Pohdintaosiossa käsitellään opaskansion hyödynnettävyyttä ja toteutuksen luotettavuutta ja eettisyyttä. Jatkoideoiden esittely sekä prosessin ja tuotoksen arviointi sisältyvät myös pohdintaosioon.

2 Kehitysvammaisuus

Kehitysvamma vaikeuttaa henkilön kykyä ymmärtää ja oppia uusia asioita. Vaikeudet voivat vaihdella lievistä vaikeuksista vaikeisiin ymmärtämisen ja oppimisen vaikeuksiin. Kehitysvammaisuutta voidaan määrittellä usealla eri tavalla. Perinteisin tapa määrittää kehitysvammaisuutta on lääketieteellinen, diagnooseihin pohjautuva näkökulma. Rinnalla on kuitenkin jo pitkään ollut toimintakyvyn näkökulma, jossa tarkastellaan millaisena toimintakyky näyttäytyy ympäristön ja yksilön välisessä suhteessa. Näkökulma korostaa kehitysvammaisen henkilön vahvuuksia ja voimavaroja. Sosiaalisessa näkökulmassa kehitysvammaisuutta määritellään yhteisön suhteena yksilöön. Tällöin kulttuurin ja yhteiskunnan asettamat esteet ja asenteet luovat ja määrittävät omalta osaltaan vammaisuutta. Kehitysvammaisuuden diagnosointi tehdään moniammatillisena yhteistyönä ja se on usein pitkä ja monivaiheinen prosessi. Keskeistä kehitysvammaisuuden määrittelyssä on huomioida se, että kehitysvamma rajoittaa vain osaa ihmisen toimintoista. Sopivan tuen avulla jokaisen kehitysvammaisen on mahdollista hyväksikäyttää omia voimavarojaan niin, että onnellinen ja hyvä elämä toteutuu. (Vernerin 2014.)

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977 määrittää kehitysvammaisuutta seuraavasti:

Kehitysvammainen on henkilö jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi ja joka ei muun lain nojalla voi saada tarvitsemiin palveluja. (1.§.)

Maailman terveysjärjestön (WHO) tautiluokituksen, ICD-10:n, mukaan älyllisellä kehitysvammaisuudella tarkoitetaan tilannetta, jolloin henkisen suorituskyvyn kehitys on epätäydellinen tai estynyt. Puutteellista kehitystä on erityisesti kehityksessä ilmaantuvien taitojen kohdalla, kuten kielellisissä, motorisissa ja sosiaalisissa taidoissa. (Kaski, Manninen & Pihko 2012, 16.)

AAIDD:n, the American Association on Intellectual and Developmental Disabilities järjestön (aiemmin AAMR) määritelmän mukaan kehitysvammaisuus tarkoittaa tämänhetkisen toimintakyvyn huomattavaa rajoitusta, joka ilmenee ennen 18 vuoden ikää ja johon liittyy keskimääräistä heikompi älyllinen suorituskyky. Määrittelyssä ratkaisevina tekijöinä ovat edellytykset, ympäristö ja toimintakyky. Malli on perusteeltaan toiminnallinen ja tarkastelussa huomio on siis älyllisten ja adaptiivisten taitojen ja ympäristön vuorovaikutuksessa. Toimintakykyä tarkasteltaessa rajoituksia tulee olla kahdessa tai useammassa adaptiivisten taitojen osaluueessa, joita ovat: kommunikaatio, itsestä huolehtiminen, kotona asuminen, sosiaaliset taidot, yhteisössä toimiminen, itsehallinta, terveys ja turvallisuus, oppimiskyky, vapaa-aika ja työ. (Kaski ym. 2012, 16.)

3 Oikeuksien toteutuminen kehitysvammatyössä

3.1 Arvolähtökohdat ja keskeinen lainsäädäntö

Keskeinen kysymys sosiaalialan työssä on se, kuinka tulee toimia niin, että toiminta on oikein ja asiakkaan kannalta hänelle parhaaksi (Raunio 2011, 117). Asiakkaan ja palvelujärjestelmän suhdetta ja palvelunkäyttäjän roolia sosiaalityössä voidaan tarkastella monesta näkökulmasta. Ajalliset, yhteiskunnalliset ja kulttuuriset kontekstit sekä palveluverkostoissa tapahtuvat kohtaamiset määrittävät osaltaan asiakkuutta, hänen toimijuuttaan ja osallisuuttaan. (Laitinen & Niskala 2013, 9–10.) Saarenpään (2010, 75–83) mukaan kaiken yhteiskunnallisen toiminnan keskipisteenä on ihminen oikeuksineen. Oikeuksien toteutumisen lähtökohdaksi hän näkee demokratian, oikeusvaltion ja itsemääräämisoikeuden.

Pohjolan (2010, 49) mukaan palvelut perustuvat yhteiskunnallis-eettis-oikeudelliselle osaamiselle. Niiden tulee olla ihmistä arvostavia, hänet huomioivia, asiallisia, ystävällisiä ja niiden tulee perustua luottamukseen ja ymmärrettävään kieleen. Niiden pitää myös perustua asiakkaan ja työntekijän yhdessä työstämään suunnitelmaan. Näiden vaatimusten toteutumisen peruslähtökohta on työntekijän ja asiakkaan kohtaaminen. Laitinen & Kempainen (2010, 153–170) nostavat asiakkaan ja työntekijän kohtaamisen perustaksi seuraavia asioita: asiakkaan ainutlaatuisuuden tunnistamisen ja tunnustamisen, määrätietoisen tunteiden ilmaisun, hallitun emotionaalisen osallistumisen, asiakkaan hyväksymisen sellaisena kuin hän on, tuomitsemattomuuden, itsemääräämisoikeuden tunnustamisen ja luottamuksellisuuden.

Haastavan käyttäytymisen tilanteet ovat usein tilanteita, joissa sivutaan niin asiakkaan kuin työntekijänkin koskemattomuuden, loukkaamattomuuden ja itsemääräämisoikeuden kysymyksiä. Tilanteet ovat rankkaa todellisuutta sekä asiakkaille että työntekijöillekin ja oikeuksien toteutumista säädellään mm. lainsäädännön keinoin. (Kerola & Sipilä 2007, 7.) Tärkeimpiä kansainvälisiä kehitysvammaisten henkilöiden oikeuksia koskevia sopimuksia ovat YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus, Euroopan ihmisoikeussopimus, Euroopan sosiaalinen peruskirja sekä jotkut YK:n yleissopimukset. Toistaiseksi Suomi ei ole ratifioinut YK:n vammaisten oikeuksien yleissopimusta. Kansallisessa lainsäädännössä vammaisen henkilön oikeudet perustuvat perustuslain perusoikeussäännöksiin ja lähtökohtaisesti ensisijaisia ovat yleislakien mukaiset palvelut. Suuri osa kehitysvammaisten henkilöiden tarvitsemista palveluista ja tukitoimista myönnetään kuitenkin erityislakien, kuten vammaispalvelulain ja kehitysvammalain perusteella. (Kehitysvammaisten Tukiliitto ry 2014.)

Osana sosiaalihuoltolain kokonaisuudistusta myös vammaislainsäädäntö on uudistumassa ja tavoitteena on yhdistää nykyinen vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki. Sosiaali- ja terveysministeriön asettaman työryhmän tehtävänä on lakien yhteensovittamisen lisäksi selvittää erityislainsäädännön muut uudistamistarpeet ja laatia esitys uudeksi laiksi. Lain valmistelu on kytköksissä meneillään oleviin sosiaalihuoltolain ja sote-järjestämislain uudistuksiin. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2014.)

3.2 Itsemääräämisoikeus ja rajoitustoimet

Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan henkilön oikeutta tehdä omaa elämäänsä koskevia valintoja ja päätöksiä sekä toteuttaa niitä. Itsemääräämisoikeus ei ilmaissuna sisälly Suomen perustuslakiin (731/1999) eikä ihmisoikeussopimuksiin, vaikka sen perusta on useissa perus- ja ihmisoikeuksissa. Sosiaalihuollon palveluissa itsemääräämisoikeus tarkoittaa myös asiakkaan toivomusten ja mielipiteen kunnioittamista. (Valvira 2013.) Hallituksen esityksessä 108/2014 eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (myöhemmin HE 108/2014) rajoitustoimenpiteellä tarkoitetaan sosiaali- tai terveydenhuollon toteuttamiseen liittyvää toimenpidettä, jolla rajoitetaan itsemääräämiskyvyltään alentuneen asiakkaan tai potilaan itsemääräämisoikeutta tai muuta perusoikeutta.

Suomen perustuslaissa turvataan jokaisen henkilön perusoikeudet, kuten oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, liikkumisvapaus, yhdenvertaisuus, yksityiselämän suoja, omaisuudensuoja, oikeus sosiaaliturvaan ja oikeusturva. Perusoikeusuudistuksen esitöiden mukaan henkilökohtainen vapaus suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan. Itsemääräämisoikeus kuuluu siten perusoikeusjärjestelmään osana yleisperusoikeutena turvattua oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Sen rajoitukset tulee perustua lakiin. (HE 108/2014.)

Valmisteilla olevan itsemääräämisoikeuslain piiriin arvioidaan kuuluvan noin 25 000 muistisairasta ja noin 1000–2000 kehitysvammaista. Uuden lain myötä kaikki rajoittamistilanteet tullaan kirjaamaan ylös ja tilastoimaan. Päivystystapauksia lukuun ottamatta rajoittamisen pitää perustua yksilölliseen hoitosuunnitelmaan sekä päätökseen, jonka esimerkiksi omaiset voivat halutessaan riitauttaa. Rajoittamisesta tulee viimesijainen keino, johon saa turvautua vain, jos muu toiminta ei riitä. (Rusila 2014.) Arrheniuksen (2014) mukaan kehitysvammatyön kentällä vain pieni osa asiakkaista on vaarassa aiheuttaa turvallisuusriskejä itselleen tai muille

ja rajoittamisnäkökohdat on tällä sektorilla sisäistetty melko hyvin, mutta parannettavaakin aina on. Myös Sauna-ahon (2014) mukaan perusoikeuksiin liittyvät asenteet ja tietämys ovat kehitysvammatyössä hyvällä mallilla ja henkilöstö haluaa asiakkaiden parasta. Joissakin haastavimmissa tilanteissa rajoittamiseen on kuitenkin totuttu, joten toteutuessaan lakimuutos tuo mukanaan uusia toimintatapoja.

3.3 Toimintatapamalli haastavan käyttäytymisen ehkäisyyn ja hallintaan

Työskenneltäessä haastavasti käyttäytyvän henkilön kanssa työntekijä joutuu kiinnittämään erityistä huomiota omaan toimintaansa. Pystyäkseen takaamaan haastavasti käyttäytyvän henkilön sekä oman ja muiden läsnäolijoiden turvallisuuden, joutuu hän usein muuttamaan tavanomaista toimintatapaansa. Tilanteisiin on sen vuoksi tärkeää varautua ennakolta. Onkin kehitetty erilaisia toimintatapamalleja, joihin perehtyminen ja niiden käyttöönotto antaa hyviä valmiuksia toimia haastavasti käyttäytyvien asiakkaiden kanssa.

AVEKKI-toimintatapamalli on kehitetty väkivaltatilanteiden ehkäisyyn ja hallintaan AVEKKI-projektissa 2005–2008. Tuolloin toimijoina projektissa olivat Niuvanniemen sairaala, Kuopion yliopistollinen keskussairaala, Iisalmen ja Varkauden sairaalat, Savon ammatti- ja aikuisopisto, Pelastusopisto, Kuopion yliopisto ja Kuopion poliisi. AVEKKI-koulutusten tavoitteena on luoda turvallinen työyhteisö sekä asiakkaille että työntekijöille kiinnittämällä erityisesti huomiota uhka- ja väkivaltatilanteiden ennaltaehkäisyyn. Ammatillinen asiakkaan kohtaaminen, varhainen ennaltaehkäisy ja yhtenäisen toimintatapamallin sisäistäminen haastaviin asiakastilanteisiin ovat kantavia teemoja AVEKKI-koulutuksissa. (Hakkarainen, Heikkinen, Hietanen, Jokiniemi, Lommi & Taattola 2007.)

AVEKKI-nimi tulee sanoista aggressio, väkivalta, ennaltaehkäisy, kehittäminen, koulutus ja integraatio. Keskeisiä periaatteita ovat turvallisuus, varhainen ennaltaehkäisy, minimaalinen voimankäyttö ja rajoittaminen sekä kivuttomuus. Ensimmäinen pyrkimys on välttää aggressiotilanteita ja tukea ja auttaa asiakasta aggressiivisuuden hallinnassa. Huomion kiinnittäminen viestintään ja viestintätaitojen

kehittäminen ovat tärkeässä asemassa ja yhteisöllisyys ja yhteisöllisen vastuun ottaminen ovat keskeisiä periaatteita. Yhteisöllisyys näkyy koko työyhteisön toimintojen kohdistamisena yhteiseen tavoitteeseen ja kaikkien sitoutumiseen ja vastuun ottamiseen asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. (Hakkarainen, ym. 2007, 4–6.)

AVEKKI-toimintaprosessi jaetaan neljään osaan, ennaltaehkäisyyn, aktiiviseen puuttumiseen, fyysiseen rajoittamiseen ja jatkotoimiin. Ennaltaehkäisyssä keskeistä on ammattitaidon ja osaamisen tunnistaminen ja kehittäminen. Asenteisiin ja viestintätaitoihin huomion suuntaaminen, läsnäolo, riskinarviointi, ja ennusmerkkien havainnointi ovat hyvää ennakointia. Aktiiviseen puuttumiseen kuuluvat ne keinot, joilla edistetään ongelmatilanteiden hallintaa ilman fyysistä rajoittamista. Niitä ovat mm. neuvottelemine, mielekkään toiminnan järjestäminen, ohjaaminen, lääkehoito ja henkilökunnan resursointi. Fyysisten rajoittamistoimien aikana huomioidaan hoidollisuus, kivuttomuus ja työturvallisuus. Fyysinen rajoittaminen on aina äärimmäisin ja viimeisin keino rauhoittaa aggressiivinen asiakas. Työyksiköllä tulee olla fyysiseen rajoittamiseen ennalta laaditut suunnitelmat siitä, miten tilanteessa toimitaan. Jatkotoimenpiteisiin kuuluvat tapahtumien jälkeinen kirjaaminen sekä raportoinnit ja tiedottaminen. Myös aggressiotilanteiden purkaminen ja läpikäyminen henkilökunnan kesken on tärkeää. Jokaiselle mukana olleelle tulee olla mahdollisuus tilanteen herättämistä tunteista puhuminen. Yhteinen tilanteen tarkastelu jälkikäteen luo myös pohjan uuden oppimiselle. (Hakkarainen, ym. 2007, 11–12.)

4 Haastava käytös

4.1 Haastavan käytöksen määrittelyä

Haastavalla käyttäytymisellä tarkoitetaan käyttäytymistä, joka poikkeaa huomattavasti ympäröivän yhteiskunnan kulttuurisidonnaisista käyttäytymismalleista ja normeista. Haastava käytös aiheuttaa todellista haittaa ihmiselle itselle tai hänen

ympäristölleen. Haastavaa käyttäytymistä määritellään aina huomionottaen henkilö itse ja hänen ympäristönsä; miettien kenen kokemuksesta käyttäytyminen on haastavaa. (Male 2014.)

Haastava käytös -termi on suhteellisen uusi ja kuvaa sitä, ettei käytös ole sosiaalisesti hyväksyttävää. Se on tullut käyttöön kehitysvamma- sekä autismikirjon työn välityksellä ja herättää ihmisissä erilaisia mielikuvia. Mielikuvat voivat johtua aiemmin käytössä olleista sanoista kuten poikkeavuus, ongelmakäyttäytyminen, häiriökäyttäytyminen tai sopeutumattomuus. Haastavan käyttäytymisen määrittely on aina sosiaalinen tapahtuma ja vaikka raja normaalin ja poikkeavan käyttäytymisen välillä onkin häilyvä, on haastavan käyttäytymisen tunnistaminen arjessa yleensä helppoa. (Kerola & Sipilä 2007, 13.)

Emerson (2011) määrittelee haastavan käytöksen seuraavasti: kulttuurillisesti epänormaali käytös, jonka intensiteetti, vaihtelu tai kesto on sellainen, jonka vuoksi henkilön oma tai muiden fyysinen turvallisuus on uhattuna tai käytöksen seurauksena henkilöltä kielletään pääsy yleisiin paikkoihin tai palveluihin. Se, milloin käyttäytyminen määritellään haastavaksi, on riippuvainen siitä, millaiset sosiaaliset säännöt ja normit ympäristössä vallitsevat, millaiset kyvyt henkilöllä on antaa selitys käytökselleen, miten tilanteessa olevat näkevät haastavan käyttäytymisen syyt sekä millaiset ovat ympäristön kyvyt kohdata haastava käyttäytyminen. Haastavan käyttäytymisen määrittely on aina tilannesidonnaista ja sitä tarkastellaan henkilön itsensä ja ympäristön näkökulmasta. Pelkkä totutusta poikkeava käyttäytyminen ei ole syy luokitella käyttäytymistä haastavaksi, ellei käyttäytymisestä aiheudu todellista haittaa ihmiselle itselle tai ympäristölle.

Elvén (2010) painottaa määrittelyssään ympäristön merkitystä. Haastavaa käytös on silloin, kun se aiheuttaa ongelmia ihmisille henkilön ympärillä. Haastava käyttäytyminen saa toiset ihmiset tuntemaan itsensä riittämättömiksi ja voimattomiksi. Haastava käyttäytyminen on myös sidoksissa kulttuuriin. Se ilmenee poikkeavana käytöksenä ympäröivän kulttuurin käyttäytymismalleista siinä määrin, että se aiheuttaa vaikeuksia henkilölle itselle ja muille. Haastava käytös voi olla psyykkisesti, sosiaalisesti tai fyysisesti haastavaa. Usein se koetaan monista eri näkökulmista katsottuna haasteelliseksi. (Elvén 2010, 16–17, 46.)

4.2 Haastavan käytöksen ilmeneminen

Haastava käyttäytyminen ilmenee lukemattomin eri tavoin ja erilaisin voimakkuuksin. Se voi näyttäytyä puhumattomuutena, syömättömyytenä tai nukkumattomuutena, mutta myös rajuna tavaroiden särkemisenä, riehumisena ja lyömisena. Haastava käytös voi kohdentua henkilöön itseensä, toisiin ihmisiin tai ympäristöön. Henkilöön itseensä kohdistuessaan se voi näyttäytyä esim. jatkuvana riisumisena, eritteillä sotkemisenä tai minä tahansa itseä vahingoittavana käyttäytymisenä, kuten hiusten repimisenä, pään hakkaamisena, sormien ovien väliin jättämisenä, tahallisenä kaatuiluna tai itsensä lyömisenä. Suoraan toisiin henkilöihin kohdentuva haastava käytös voi myös ilmetä väkivaltaisuuksina; lyömisenä, nipistelynä, raapimisena, puremisena ja potkimisena, mutta myös kaikenlaisena vastustamisena sekä rajuna kielenkäyttönä, jota on vaikea hyväksyä ja sietää. Ympäristöön kohdentuva haastava käytös saa yleensä aikaan vähintäänkin sotkuisen ympäristön, mutta usein myös rikkoutuneita tavaroita ja paikkoja. (Kerola & Sipilä 2007, 16.)

Haastavassa käyttäytymisessä on aina mukana stressitason nousua. Kehosamme muodostuu stressihormoneja, joiden tarkoitus on valmistaa kehomme eloonjäämiskamppailuun. Jotta keho olisi toimintakykyinen, se vähentää resursseja vähemmän oleellisilta toiminnoilta ja lisää niitä tarvittaviin toimintoihin. Kun keho valmistautuu taistele tai pakene -toimintoihin, lisäten verenkiertoa isoihin lihaksiin ja keskittäen ihmistä nopeaan ja voimakkaaseen toimintaan, muu suorituskyky saattaa laskea. Aistien toiminta saattaa heiketä, näkökenttä kaventua ja looginen ajattelu ja puheen tuottaminen saattavat vaikeutua, jolloin vuorovaikutustaidot heikkenevät ratkaisevasti. (Sundell 2014, 94–95.)

Ihmisten stressinsietokyky on erilainen: toiset tehostavat toimintaansa ja ovat parhaimmillaan stressaavissa tilanteissa, kun taas toiset lamaantuvat vähäisinkin stressin vaikutuksesta. Kehitysvammaisilla henkilöillä perusstressitason ja kaaoksen välinen raja voi olla pieni ja stressitaso voi vaihdella huomattavasti päivän aikana. Erilaiset ärsykkeet vaikuttavat stressitasoon ja jo koholla oleva stressitaso aiheuttaa sen, että tavallista pienemmät ärsykkeet kohottavat tasoa enti-

sestään. Elvén (2010) jakaa stressitekijät kahteen ryhmään: perus- ja tilannekohtaisiin stressitekijöihin. Perustressitekijät ovat henkilön päivittäiseen elämään liittyviä ja melko pysyviä tekijöitä, kuten päivittäisen elämän vaatimukset, struktuurin puute, aistien ylikuormittuminen tai suuret elämäntilanteet. Tilannekohtaisia stressitekijöitä ovat esim. konfliktit, kipu, yllättävät tilanteet ja kommunikaatiovaikeudet. (Sallasvaara 2014.)

4.3 Autismikirjon häiriöt

Autismikirjon häiriöt muodostavat kliinisesti tunnistettavan monimuotoisen ryhmän kehityksellisiä keskushermoston häiriöitä, joihin luetaan mm. autismi, Aspergerin oireyhtymä, Rettin oireyhtymä ja disintegratiivinen kehityshäiriö (Kerola, Kujanpää & Timonen 2009, 26). Suomessa noin 54 000 ihmistä lukeutuu autismikirjoon kuuluviksi ja heistä 11 000 on autisteja (Autismi -ja Aspergerliitto ry 2014). Tutkimustulosten mukaan autismikirjon häiriöiden taustalla on monia, niin ympäristö- kuin geneettisiäkin tekijöitä. Autismia tai sen piirteitä ilmenee usein tietyissä oireyhtymissä, kuten tuberoosiskleroosissa ja fragile-X-oireyhtymässä. Autismiin liittyy myös usein liitännäisdiagnooseja, kuten epilepsia, näkö-, kuulo- ja liikuntavammoja sekä psykiatrisia diagnooseja. Liitännäisdiagnoosien yleisyys ja autistisen käyttäytymisen korostunut esiintyminen tietyissä oireyhtymissä viittaavat siihen, että useanlaiset, osittain päällekkäisten hermoverkkojen toiminnan muutokset saattavat johtaa autismiin. (Castren & Kylliäinen 2013.)

Autistisilla henkilöillä aistien välittämä tieto ja sen tulkinta on yksilöllistä ja tavallista huomattavasti poikkeavaa. Vaikeuksia ilmenee vastavuoroisessa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kommunikaatiossa sekä käyttäytymisessä ja kiinnostuksen kohteissa, jotka ovat usein rajoittuneita ja toistavia. Autistinen henkilö kommunikoi usein poikkeavasti, koska hän ajattelee, ymmärtää ja mieltää asioiden merkityksiä ja ympäristöään eri tavalla. Myös poikkeavat reaktiot aistiärsyksiin ovat tyypillisiä. (Autismi- ja Aspergerliitto ry 2014.) Poikkeavissa reaktioissa aistikanavat reagoivat ärsykkeisiin joko liikaa tai liian vähän, aistitieto ei jäsenny normaalisti tai tieto jää epäselväksi. Autistiset henkilöt pyrkivätkin käytöksellään itse säätelemään aistiärsyksiään ja hallitsemaan poikkeavasti toimivaa

aistijärjestelmää usein siten, että käyttäytyminen täyttää haastavan käytöksen tunnusmerkit. (Kerola, Kujanpää & Timonen 2009, 97–98.)

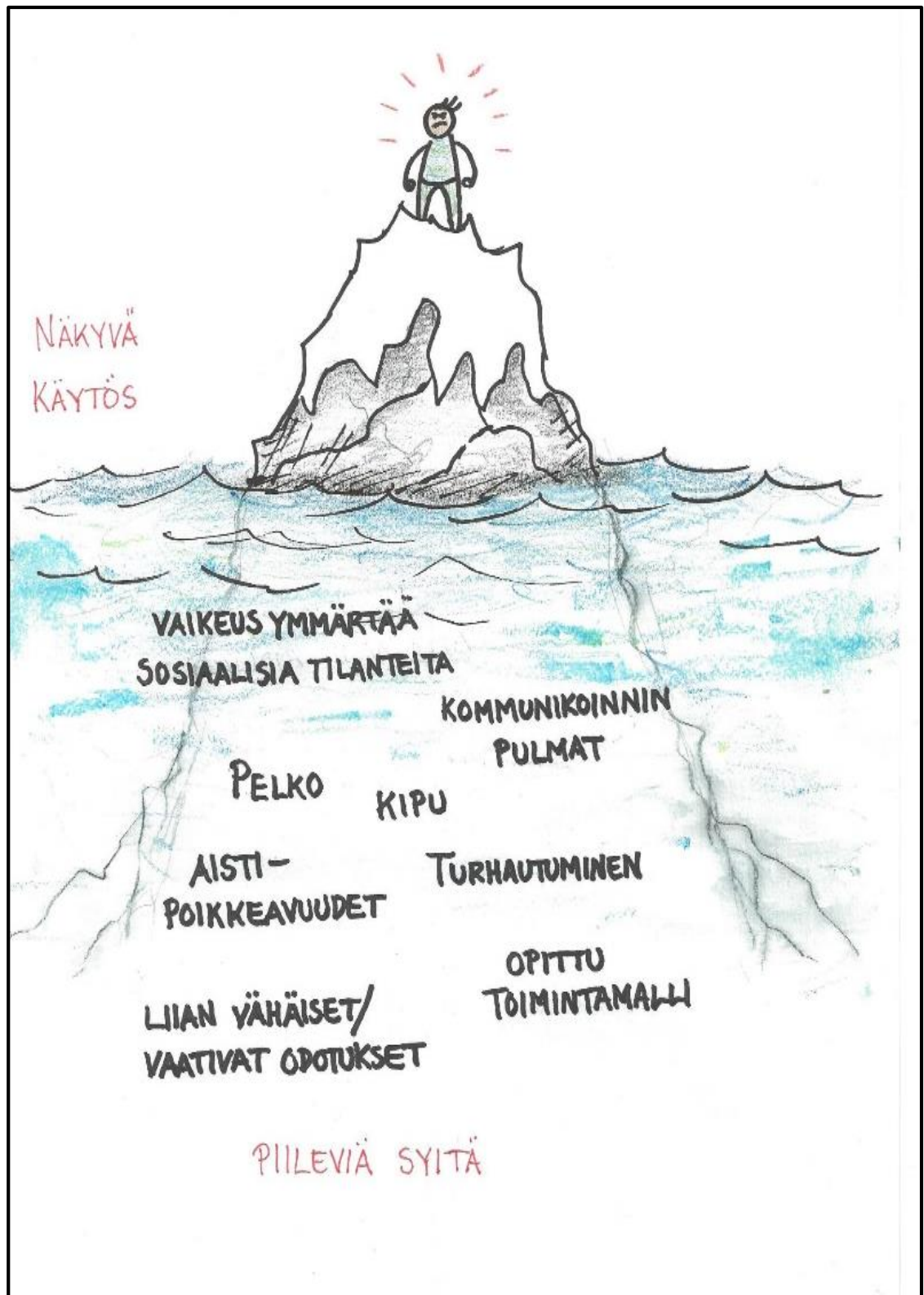
Kun aivot reagoivat aistiärsyksiin liian voimakkaasti, poikkeava toiminta ilmenee yliherkkänä reagoitina. Tavallisetkin aistiärsykkeet tuntuvat voimakkailta tai huomio kiinnittyy aistimuksiin, jotka eivät ole tarkoituksenmukaisia. Aistit ovat ylivirittyneet, joten tavallinenkin ääni voi tuntua sietämättömältä kestää ja auringon valo tai lasin heijastus voi aikaansaada raivostumisen. Myös hajut ja maut voivat korostua, jolloin voidaan kieltäytyä syömästä tai syödään vain joitakin harvoja ruoka-aineita. Tuntoaistin yliherkkyys voi aiheuttaa kosketuksen, veden tai vaatteiden karttamista, jolloin esim. pesu- ja pukeutumistilanteet voivat muuttua haastaviksi. (Kerola ym. 2006, 101.)

Henkilö saa aistiärsyksiä liian vähän aivojen reagoidessa aistitietoon heikosti. Säilyttääkseen vireystilansa hän pyrkii lisäämään niitä omalla toiminnallaan. Itseä vahingoittavalla käyttäytymisellä, esim. puremisella, pään hakkaamisella tai muulla kipua tuottavalla toiminnalla haetaan siis tuntoaistimuksia. Näköaistimuksia voidaan koettaa hakea valojen katsomisella ja räpyttämällä tai esim. käsien tai jonkun esineen ”vipottamisella” silmien edessä. Kuuloaistimuksia voidaan yrittää hakea huudolla, karjahtelulla, esineiden heittelyllä tai ovien paukuttamisella. Maku ja hajuaistimuksia voidaan hakea haistamalla, maistamalla ja syömällä lähes kaikkea. (Kerola ym. 2006, 102.)

Aina aistimuksen lähde ei ole ulkoinen aistiärsyke, vaan sisäisestä aistimuksesta johtuva aistimus. Sisäisiä aistimuksia on mm. nälkä, jano, kylläisyyden tunne, kuvottava olo, ilmavaiva, virtsaamis- ja ulostamistarve, säikähdytys, itku ja nauru. Sisäisetkin aistimukset toimivat usein autistisilla henkilöillä eri tavoin kuin muilla. Näin ollen syömiseen, juomiseen, ulostamiseen ja virtsaamiseen liittyvät pulmat ovat tavallisia. Aistimuksiin liittyviä tunnetiloja ovat jännitys, rentous, väsymys, virkeys, levottomuus, paha ja hyvä olo sekä seksuaalisuus. Usein vaikuttaa siltä, että autististen henkilöiden hallitseva sisäinen aistimus on jännitys ja stressi. Tällöin aktiivisen rentoutumisen taito on tärkeimpiä kuntoutuksen tavoitteita. (Kerola ym. 2006, 108–109.)

Autistisilla henkilöillä esiintyy verraten usein käyttäytymisongelmia ja haastavaa käytöstä, joiden muodot vaihtelevat. Syyt ovat aina yksilöllisiä ja voivat juontaa juurensa useista eri seikoista kuten em. aistiärsykkeiden jäsentymättömyydestä, kommunikaatiovaikeuksista, toimettomuudesta tai turhautuneisuudesta. Myös sosiaalisten suhteiden ymmärtämisen pulmat, struktuurin puute, fyysiset vaivat, kivut ja monet muut tekijät voivat olla haastavan käytöksen takana. Kuitenkin käyttäytymisen ongelmat ovat aina yritykset kertoa jotakin. Haastavan käytöksen vähentämiseksi onkin pyrittävä katsomaan käyttäytymistä syvemmälle ja löydettävä syitä ja pyrittävä vaikuttamaan niihin. (Kerola & Sipilä 2007, 28–29.)

Belgialainen autismikouluttaja Theo Peeters on kuvannut haastavaa käytöstä jäävuorimallilla (kuviokuva 1). Haastava käytös on kuin jäävuoren huippu ja vain pieni näkyvä osa isompaa ongelmaa. Jäävuoren alaosasta löytyvät varsinaiset haastavaan käyttäytymiseen johtavat tekijät. Muutosta halutessaan täytyy siis osata katsoa syvemmälle ja pyrittävä ymmärtämään syytaustaa ja lähdettävä etsimään keinoja vaikuttaa niihin. Vasta sitten voidaan löytää pysyviä keinoja hallita haastavaa käyttäytymistä. (Kerola & Sipilä 2007, 28–29.) Kun lähdetään tekemään selvitystyötä ja analysoidaan, mistä haastavat tilanteet voivat johtua, ollaan jo askelel lähempänä ongelmanratkaisua. Luomalla uusia, yhteisesti sovittuja toimintatapoja ja pelisääntöjä, voidaan haastavaa käyttäytymistä pikkuhiljaa muuttaa myönteisemmäksi. (Kerola & Sipilä 2007,34.)

Kuvio 1. Jäävuorimalli (Piirros: Marja Ihanus 2015.)

4.4 Kommunikaatiovaikeudet

Kommunikaatiolla tarkoitetaan tietoista vuorovaikutusta, jossa ihmiset ilmaisevat, vastaanottavat ja tulkitsevat viestejä. Yleisimmin kommunikaatio tapahtuu puheella, jota eleet, ilmeet, äänensävyt ja toiminta tukevat. Kommunikaation vaikeutumiseen voi olla monia syitä ja kehitysvammaisuus jo sinällään aiheuttaa usein kielenkehityksen haasteita. Mm. autisteilla kommunikaatiotaitojen kehitystä voi hankaloittaa kontaktissa olemisen vaikeudet. Myös motoriset vaikeudet puheentuotossa voivat vaikeuttaa joidenkin kehitysvammaisten henkilöiden viestien tuottamista merkittävästi. Lisäksi erilaiset muut vammat, kuten kuulo- tai näkövammat, voivat hankaloittaa kommunikaatiomahdollisuuksia. Myös psyykkisissä sairauksissa voi ilmetä puheen, kielen ja vuorovaikutuksen häiriöitä. (Ala-Kihniä 2012.)

Jokaisella ihmisellä on oikeus kommunikointiin. Jos kommunikaatio ei toimi toivotulla tavalla, on tärkeää panostaa kommunikaatiotaitojen opettamiseen ja etsiä ja ottaa käyttöön yksilöllisesti valitut puhetta tukevat ja korvaavat eli AAC-menetelmät. (Kaski, Manninen & Pihko 2012, 179.) Kommunikaatiovaikeuksista kärsivät tarvitsevat yksilöllistä kuntoutusta sekä erilaisten kommunikaatoratkaisujen kokeiluja. Myös lähiyhteisö tarvitsee tukea ja opetusta uusien kommunikaatoratkaisujen, esim. kuvien tai tukiviittomien käyttöön ja niiden saattamiseen arkipäivän kommunikaatiovälineiksi. Kommunikaatiovaikeuksista kärsivältä ihmiseltä ja hänen läheisiltään vaaditaan usein pitkäjänteisyyttä, paneutumista ja aikaa ennen kuin löydetään ja saadaan käyttöön toimivat AAC-menetelmät. (Papunet 2012.)

Kommunikaatio sisältää puheen lisäksi myös paljon muuta, kuten eleitä, ilmeitä ja kehon kieltä. Myös toiminta, vaikkapa lyöminen, pureminen tai riehuminen, ovat usein yrityksiä kertoa jotakin. Myös tällöin kyse on kommunikaatiosta. Henkilöillä, joilla on kommunikointiin liittyviä pulmia, sanojen merkitys on heikentynyt. Muun kommunikoinnin, kuten eleiden, ilmeiden, kehon kielen ja toiminnan merkitys on korostunut myös kommunikaatiota vastaanotettaessa. Tavanomaisessa kommunikaatiossa sanojen merkityksen sanotaan olevan enimmillään noin kolmanneksen. Akuutissa haastavan käyttäytymisen tilanteessa sanojen merkitys

vähenee entisestään. Tällöin kommunikaation vastaanotto rakentuu pääosin viestijän ulkoisesta olemuksesta ja äänen käytöstä. (Kerola & Sipilä 2007, 63.)

4.5 Psykologinen ja sosiaalinen kehitys

Sosiaalinen vuorovaikutus on oppimisen ja kehityksen perusta. Sosiaalisten taitojen kehitys on osa kokonaiskehitystä kytkeytyen erilaisiin motorisiin, kognitiivisiin ja kommunikaatiotaitoihin. Sosiaaliset taidot kehittyvät yksilön ja ympäristön välisessä vuorovaikutuksessa ja lähtökohtana ovat ihmisen perustarpeet, kuten tarve tulla ymmärretyksi ja hyväksytyksi sekä tarve mahdollisimman suureen itsenäisyyteen omassa elämässä. (Kaski, ym. 2012, 185.)

Kehitysvammaisten ihmisten elämässä on usein vahvasti esillä psyykkisiä ja sosiaalisia riskitekijöitä. Heitä ei useinkaan kuunnella riittävästi eikä heillä ole aina mahdollisuutta vaikuttaa ja päättää omaa elämäänsä koskevista ratkaisuista. Heitä voidaan suojella liiaksi tai vastaavasti heillä on keskimääräistä suurempi vaara joutua fyysisen tai seksuaalisen hyväksikäytön tai henkisen sorron uhriksi. Oppimis- ja ymmärtämisvaikeuksien vuoksi he joutuvat kokemaan useammin epäonnistumisen kokemuksia. Ajan kuluessa nämä asiat vaikuttavat henkilön minäkäsitykseen ja uskomukseen niin, ettei heillä tunnu olevan kykyä päättää mistään omista asioistaan. Lisäksi monet kehitysvammaiset joutuvat kokemaan elämänsä varrella tavallista enemmän muuttoa ja eroja sekä niiden aiheuttamia surun, hylkäämisen ja epäonnistumisen tunteita. Tällöin pysyvä elinympäristö ja vaakat jatkuvat ihmissuhteet puuttuvat juuri niiltä henkilöiltä, jotka tarvitsisivat niitä eniten, sillä kehitysvammaisilla on usein vähemmän kykyä käsitellä negatiivisten kokemusten herättämiä tunteita. Toiset reagoivat näihin kokemuksiin passiivisuudella, aloitekyvyttömyydellä ja masentuneisuudella, toiset taas vihan ja aggressiivisuuden keinoin. (Hongisto, Repo & Björkman 2008, 6–7.)

Lähiympäristön ihmiset ovat ratkaisevassa asemassa siinä, että kehitysvammaisen henkilön koherenssin tunne, kokemus eheydestä ja jatkuvuudesta syntyy. Oikeanlainen ja oikea-aikainen tuki auttavat kokemaan elämän ymmärrettävänä

ja merkityksellisenä sekä tuntemaan, että omaan elämäänsä voi vaikuttaa. Elämän ymmärrettävyyttä helpotetaan ennakoimalla ja antamalla tietoa tulevista ja sen hetkisistä tapahtumista ymmärrettävässä muodossa. Elämänhallinnan tunnetta luodaan antamalla mahdollisuuksia päättää omasta arjesta ja opettamalla arkielämän taitoja sekä opettamalla tunnistamaan ja ilmaisemaan tunteita hyväksyttävillä keinoilla. Apua ja tukea voidaan tarvita myös tärkeiden ja merkityksellisten asioiden löytymiseen elämään. Positiivisten ja hyvien asioiden huomaaminen ja omien vahvuuksien ja voimavarojen oivaltaminen sekä merkityksellisten ihmissuhteiden ylläpitäminen luovat laaja-alaista hyvinvointia. (Hongisto ym. 2008, 14.)

4.6 Muut tekijät

Kehitysvammaisen haastavan käyttäytymisen juuret voivat löytyä myös terveydellisistä syistä. Kipu ja monet erilaiset fyysiset vaivat voivat olla syynä haastavaan käytökseen. Kehitysvammaisen henkilön on usein vaikea tunnistaa ja paikallistaa kipuja tai tuoda niitä esille mm. kommunikaatiovaikeuksien vuoksi. Tällöin ongelmat voivat näyttäytyä haastavana käyttäytymisenä. Itseä vahingoittavan käyttäytymisen tai muun haastavan käyttäytymisen taustalla voi siis aivan hyvin olla hammaskipu, ummetus, jano tai hiertävä kenkä. (Kerola & Sipilä 2007, 74.)

Akuutin tai kroonisen kivun lisäksi aggressiivisuutta tai itseä vahingoittavaa käyttäytymistä voivat aiheuttaa mm. infektiot, epilepsia, suolisto- ja ihosairaudet, hyper- tai hypoglykemia, kutina, heinänuha tai lääkkeiden sivuvaikutukset. (Kosken-tausta 2012.) Myös pitemmällä aikavälillä sopimaton ravinto, riittämätön liikunta tai levon puute voivat näyttäytyä haastavana käyttäytymisenä. Toisinaan myös seksuaalisten tarpeiden tyydyttymättömyys aiheuttaa haastavaa käytöstä. Terveydentilan tarkistaminen ja arjen kokonaisvaltainen tarkastelu voivat siten tuoda nopeastikin helpotusta tilanteisiin. (Kerola & Sipilä 2007, 74–75.)

Kehitysvammaisilla esiintyy myös psyykkisiä häiriöitä. Yleisyysjärjestyksessä autismitieteen häiriöiden jälkeen ovat käytöshäiriöt, tunne-elämän- ja ahdistuneisuushäiriöt, toisto- ja pakkotoiminnot, ADHD, masennustilat ja dementia. Valitettavan usein mielenterveyshäiriöt ovat kehitysvammaisilla alidiagnosoituja. (Järventausta 2013.) Kuitenkin tärkeää olisi erottaa mielenterveyshäiriöt ja muista syistä johtuva haastava käytös, jotta voitaisiin kohdentaa oikeanlaisia toimia haastavuuden hillitsemiseksi (Koskentausta 2012).

Kehitysvammaisilla henkilöillä dementian esiintyvyys on sama kuin väestössä keskimäärin. Yhä useampi elää vanhaksi ja ehtii sairastua myös dementoiviin sairauksiin. Kehitysvammaisten henkilöiden dementiaan liittyy monia erityispiirteitä. Tärkein niistä on, että Downin syndroomassa klinisen dementian esiintyvyys on n. 50 %, eli joka toinen Down-henkilö dementoituu elämänsä aikana. (Numminen 2007.)

Dementiaan liittyy muistihäiriöiden lisäksi valtaosalla potilaista jossakin demen-tiasairauden vaiheessa psyykkisiä käytöshäiriöitä. Käyttöoireita esiintyy niin lievästi kuin vaikeastikin dementoituneilla henkilöillä. Aivojen rappeutumiseen liittyvän käyttäytymistä säätelevien hermorojen vaurioitumisen ja näiden hermorojen toiminnan kannalta tärkeiden ns. välittäjäaineiden toiminnan muutosten uskotaan olevan käyttöoireiden taustalla. Toisaalta myös psykologiset ja sosiaaliset tekijät, kuten turvattomuus, huoli omasta terveydestä, ihmissuhdeongelmat jne. voivat vaikuttaa käyttöoireiden syntyyn. (Vataja 2014, 2.)

Ensimmäisiä dementiaoireita on masennus, joka näkyy surumielisenä olemuksena, itkuisuutena, ärtyneisyytenä, motoriikan hidastumisena, tai epämääräisinä valituksina. Dementian edetessä voi esiintyä levottomuutta, epätarkoituksenmukaista aggressiivisuutta ja äänekästä käyttäytymistä. Lyöminen, tarttuminen, esineiden heittäminen, huutaminen tai vaeltaminen ovat myös tyypillisiä dementiaa sairastavien levottomuusoireita. Aggressiivinen käyttäytyminen on erityisen tyypillistä hoitotilanteissa, kun henkilöä avustetaan pesuissa, pukemisissa jne. Ahdistuneisuus on myös tavallinen dementiapotilaita vaivaava psyykinen häiriö. Se on usein jatkuvaa, levotonta, huolestunutta, kireää tai pelokasta oloa, joka voi kohtauksittain yltää paniikiksi. (Vataja 2014, 3.)

5 Opinnäytetyön lähtökohdat

5.1 Toiminnallinen opinnäytetyö

Toiminnallisella opinnäytetyöllä tavoitellaan ammatillisen toiminnan ohjaamista, opastamista ja järkeistämistä ja se voi olla ammatilliseen käyttöön suunnattu ohje tai tietopaketti. Opinnäytetyön tulee olla työelämälähtöinen, käytännönläheinen, tutkimuksellisella asenteella tehty ja osoittaa riittävällä tasolla alan tietojen ja taitojen hallintaa. Toiminnallisiin opinnäytetöihin kuuluu toiminnallinen osuus eli tuotos, joka on usein kirjallinen sekä opinnäytetyö raportti. Opinnäytetyöraportissa tuodaan esille miten opinnäytetyöprosessi on edennyt, miten ja miksi tiettyihin ratkaisuihin on päädytty ja esitellään tuotos. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 9–10, 65.)

Toiminnallisessa opinnäytetyössä tiedon keräämisen keinot ovat samoja kuin tutkimuksellisissa opinnäytetöissä, mutta niitä käytetään väljemmässä merkityksessä. Tietoa voidaan kerätä esim. kyselyin ja konsultaationa, mutta aineistoa ei analysoida yhtä tarkasti ja järjestelmällisesti kuin tutkimuksellisessa opinnäytetyössä. Tiedonkeruun tavoitteena on usein saada ja tarkentaa suuntaa tuotteen sisällöllisiin päätöksentekoihin. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 56–58, 62.) Opinnäytetyöprosessi on usein ajallisesti pitkälle ajanjaksolle sijoittuva prosessi joten opinnäytetyöpäiväkirjan käyttö tukee muistia ja toimii raportin kirjoittamisen tukena. Kaikki ideat, pohdinnat ja käydyt keskustelut opinnäytetyöhön liittyen on hyvä kirjata ylös, samoin kuin aiheeseen liittyvä lähdemateriaali. Myös kaikki muutokset jotka koskevat opinnäytetyötä, sen tavoitetta ja toteuttamistapaa, on tärkeä järjestelmällisesti kirjata ylös muutosprosessin kuvaamiseksi. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 19–20.)

Opinnäytetyöraportin kirjoittaminen on osa oppimisprosessia ja syntyy vaiheittain. Usein aluksi kerätään ja käsitellään teoria-ainestoa, johon perehdyttäessä on tärkeää huomioida lähdekriittisyys. Kirjoitusprosessin edetessä koottua aineistoa järjestellään ja tarpeen mukaan karsitaan. Kirjoittamisen aikana työn tavoite, valitut menetelmät ja viitekehys sekä mahdollinen lukija tulee pitää jatkuvasti mielessä. Lopuksi teksti hiotaan ja viimeistellään. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 66–68.)

Kun toiminnallisen opinnäytetyön tuotos sisältää tekstiä, opinnäytetyön tekemiseen sisältyy kaksi erillistä kirjoitusprosessia. Ensimmäisessä vaiheessa, kun kirjoitetaan tuotoksen teksti, käytetään kirjoittamistapaa mikä palvelee lukijaa parhaiten. Toisessa vaiheessa kirjoitetaan raportti tuotoksen valmistelu- ja suunnitteluprosessista. (Vilka & Airaksinen 2003, 129.)

5.2 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite

Opinnäytetyön tarkoituksena oli lisätä henkilökunnan valmiuksia kohdata haastavaa käyttäytymistä ja auttaa löytämään ja käyttöönottamaan keinoja tukea asiakasta haastavan käyttäytymisen voittamiseksi. Tavoitteena oli luoda henkilöstön käyttöön opaskansio, joka sisältäisi perustietoa haastavan käyttäytymisen ilmenemisestä ja syistä sekä keinoista vaikuttaa haastavaan käyttäytymiseen. Lisäksi kansion tavoite oli tuoda esille haastavaan käyttäytymiseen liittyviä asioita asiakkaan oikeuksien toteutumisen ja työntekijöiden näkökulmasta.

Kansion tarkoitus olisi toimia muistinvirkistäjänä sekä keskustelunvirittäjänä koko henkilöstölle sekä palvella uusien työntekijöiden ja opiskelijoiden perehdytysvälineenä haastavaan käyttäytymiseen liittyvissä asioissa. Kansioista haluttiin helpokäyttöinen paperiversio, jolloin siihen olisi hyvä yhdessä tutustua esim. opiskelijan tai uuden työntekijän perehdytystilanteessa ja että sen yhdessä katselu herättäisi keskusteluja, joiden myötä mahdollisesti nousisi uusia ideoita ja oivalluksia arjen käytäntöjen kehittämiseksi.

Kansion suunnittelu ja sisältövalinnat oli tarkoitus toteuttaa yhteistyössä henkilöstön kanssa. Työskentelyn aikana tavoitteena oli herättää ajatuksia ja ideoita, joiden myötä alulle saatettaisiin uusia yhdenmukaisia toimintatapoja haastavan käyttäytymisen tilanteisiin ja niiden ennaltaehkäisemiseksi.

5.3 Toimintaympäristö ja kohderyhmä

Toimintaympäristönä opinnäytetyölle oli Nurmeksen kaupungin kehitysvamma-työn yksiköt Kuusikumpu ja toimintakeskus. Opinnäytetyön tuotosta tein yhteistyötä työyksiköiden henkilöstön kanssa. Lähimpinä yhteistyökumppaneina toimivat sosiaalipalveluohjaaja, vammaisten palvelujen tiimin vetäjä ja tiimityöryhmä.

Kuusikummussa järjestetään ympärivuorokautista autettua asumista 26 aikuiselle kehitysvammaiselle henkilölle kolmessa pienrivitalossa, jotka on sijoitettu saman sisäpihan ympärille. Toimintakeskuksella järjestetään arkipäivisin kehitysvammaisten työ- ja päivätoimintaa. Lähes kaikki Kuusikummussa asuvat osallistuvat toimintakeskuksen päivätoimintaan, joten iso osa asiakkaista on yhteisiä. Myös henkilökunta työskentelee yksiköiden kesken joustavasti tarpeen mukaan. (Karjalainen 2014.)

Kuusikummun ja toimintakeskuksen asiakkaiden kehitysvammaisuuden aste ja lisävammojen määrä vaihtelee suuresti. Myös ikärakenne vaihtelee nuorista aikuisista vanhusikäisiin, joten asiakaskunta on varsin kirjava. Autismia, psyykkisiä sairauksia ja vanhuuden tuomaa dementiaa, joille kaikille haastava käytös on ominaista, esiintyy kehitysvammaisuuden lisäksi useilla henkilöillä. Toistuvat haastavat tilanteet ovat siten arkipäivää myös näissä yksiköissä. Laitosten ja isojen asumisyksikköjen purkamisen sekä kuntien säästötavoitteiden myötä, haastavasti käyttäytyvät asiakkaat sijoittuvat jatkossakin yhä enenevässä määrin omien kotikuntiansa pieniin asumispalveluita ja päivätoimintaa tarjoaviin yksiköihin. Tällöin haastavien tilanteiden problematiikkaan tullaan jatkossakin törmäämään yhä useammin. (Karjalainen 2014.)

Henkilöstöstä suurimmalla osalla on lähihoitajan tai jokin vanhempi kouluasteen hoitajan koulutus. Esimies on koulutukseltaan sosionomi ja hänen lisäkseen työntekijöistä kolmella on sosionomin ja yhdellä kotiteollisuusohjaajan koulutus. Lyhytaikaisina sijaisina voi toimia myös kouluttamattomia henkilöitä. Työyhteisöjen vahvuutena on pitkäaikainen, asiakkaat hyvin tunteva henkilöstö. Vakituinen henkilöstö on osallistunut eripituisiin haastavia asiakastilanteita koskeviin koulutuk-

siin ja yhdellä työntekijällä on Avekki-koulutus. Kuluvan vuoden keväällä on alka-
massa koulutusta kuudelle työntekijälle ja koulutuksia on tarkoitus jatkaa siten,
että kaikki vakituiset työntekijät pääsevät osallistumaan Avekki-koulutuksiin. (Mo-
nonen 2015.)

6 Opinnäytetyön toteutus

6.1 Menetelmälliset valinnat

Keräsin tietoa henkilökunnalta sähköpostikyselyjen ja ryhmäkeskustelujen avulla. Ryhmätyöskentelyssä hyödynsin luovia ja toiminnallisia menetelmiä. Reflektoinnin ja oman oppimisprosessin arvioinnin apuvälineenä käytin reflektiopäiväkirjaa. Menetelmien valintaan päädyin sosiaalipalveluohjaajan kanssa käydyn keskustelun pohjalta. Keskustelussa todettiin, että luontevin yhteistyökumppani opinnäytetyölle olisi tiimityöryhmä, jonka kanssa yhteistyö olisi järkevintä toteuttaa pienryhmässä keskustelemalla ja ryhmätyöskentelyn menetelmin. Näiden tapaan lisäksi lähetin koko henkilöstölle sähköpostikyselyn toteutusvaiheen alussa. Myös tuotoksen arviointitietoa keräsin sähköpostikyselyllä tiimityöryhmältä sekä lähihoitajaopiskelijalta. Tutkimusluvan tarvetta opinnäytetyön tiedonkeruuta varten kysyin sosiaalipalveluohjaajalta ja sähköpostitse sosiaalijohtajalta. Heidän mukaansa tutkimuslupaa ei ko. menetelmien käyttöä varten tarvinnut hakea.

Tuotoksen sisällön suunnittelemisen alkuun pääsemiseksi halusin selvittää sitä, minkälaiset haastavan käyttäytymisen tilanteet ovat arkea, mitkä haastavan käyttäytymisen muodot ja tilanteet koetaan raskaimpina. Myös toiveita opaskansion sisällöksi halusin kartoittaa jo alkuvaiheessa. Tätä tietoa keräsin sähköpostikyselyn avulla koko henkilöstöltä. Työskentelyä tiimityöryhmän kanssa jatkoin ryhmätyön menetelmiä hyödyntäen.

Ryhmäkeskus on järjestetty keskustelutilaisuus, jossa ihmiset keskustelevat vapaamuotoisesti keskittyen tiettyyn aiheeseen. Ryhmäkeskustelun ja ryhmähaastattelun eroavaisuus syntyy vuorovaikutuksen luonteesta. Ryhmäkeskus on haastattelua vapaamuotoisempi ja siinä keskeistä on osallistujien välinen vuorovaikutus. Ryhmäkeskus on elävä, joustava ja tilanteen mukaan etenevä prosessi. Ryhmän vetäjän rooli on virittää otollinen keskusteluympäristö, ohjata keskustelua tavoitteiden mukaisesti ja rohkaista ryhmäläisiä osallistumisessa. Vetäjä ei kuitenkaan itse aktiivisesti osallistu keskusteluun, vaan hänen tehtävänä on tuoda erilaisia aihealueita ja teemoja keskusteltavaksi ja kommentoitavaksi. Tämä voi tapahtua kysymysten kautta, mutta myös erilaisten virikemateriaalien, esim. kuvien tai eläytymistarinoiden avulla. (Valtonen 2005, 223–224, 238.) Keskustelu ja haastattelu ovat muistuttavat toisiaan monessa suhteessa. Molemmissa osapuolet vaikuttavat toinen toisiinsa välittäen ajatuksia, asenteita, mielipiteitä, tietoa ja tunteita toisilleen kielellisen ja ei-kielellisen kommunikaation avulla. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 42.)

Toiminnallisilla menetelmillä tarkoitetaan harjoituksia, jotka liittyvät tekemiseen ja toimintaan. Niillä pyritään aktivoimaan yksilön tai ryhmän toimintaa fyysisen tekemisen kautta. Toimintaharjoitusten kautta keskusteluun voidaan tuoda käsittelemättömiä asioita, sillä fyysinen tekeminen tuottaa ajatuksellista toimintaa. Toiminnalliset menetelmät perustuvat mm. mielikuvaoppimiseen ja kokemusoppimiseen. Mielikuva on oppimisen valtaväylä ja kaikki oppiminen on perustaltaan mielikuvaoppimista, sillä saapuessaan tietoisuuteen aistihavainnot muuttuvat mielikuviksi ja kiinnittyessään muistiin yhtyvät aiempiin muistissa oleviin mielikuvien. Kokemusoppimisesta tarkoituksena on luoda tiedollinen ja kokemuksellinen ristiriita, jolloin uusi kokemus tuottaa uuden oivalluksen. Toiminnallisten harjoitusten avulla voidaan edistää yksilön henkistä kasvua ja kehitystä. Tiedostetut ja yhdessä asetetut tavoitteet ovat tärkeä oppimisprosessia ohjaava tekijä. (Kataja, Jaakkola & Liukkonen 2011, 30–31.)

Eläytymismenetelmässä vastaajia pyydetään eläytymään tiettyyn tilanteeseen ja viemään eläytymisen avulla tilannetta kuvitteellisesti eteenpäin tai kuvata mitä tapahtui ennen tilannetta ja kertoa vaihtoehtoista ja mahdollisuuksista. Eläytymismenetelmässä erotetaan kaksi vaihtoehtoa. Aktiivisessa muodossa ryhmälle

määrittellään tilanne ja roolit siinä ja tilanne etenee kuin roolileikkinä, jolloin henkilöt itse keksivät vuorosanat ja tilanteen kulun. Passiivisessa muodossa ryhmälle kuvataan tilanne, johon eläydytään ja tästä syntyviä ajatuksia kootaan ylös. Tärkeintä on saada ajatukset ja näkemykset ylös, jotka roolinoton myötä syntyvät. (Tuorila & Koistinen 2010, 8,10.)

Opinnäytetyön kokonaisprosessi myötäilee toimintatutkimuksen spiraalimaista kehää. Jaoin opinnäytetyöprosessin (liite 2) neljään eri vaiheeseen. Ideointi/suunnittelu-, toteutus-, arviointi- ja viimeistelyvaihe muodostavat itsessään yhden suuren spiraalin, mutta myös jokaisen vaiheen voin jakaa pienempään spiraaliin. Jokaisessa vaiheessa reflektointi ja uudelleen suunnittelu olivat keskeistä toimintaa.

Spiraalimalli jäsentää prosessia, mutta kuvaa vaiheet pelkistetysti ja vaiheittaisesti. Tosiasiassa suunnittelu, toiminta ja reflektointi lomittuvat yhteen siten, että niitä ei välttämättä voi erottaa toisistaan. Useiden, toistuvien syklien määrä ei ole välttämättömyys, vaan jatkuvuus ja spiraalimainen kehittäminen voi sisältyä yhteenkin sykliin ja tuottaa uutta ja merkittävää tietoa. (Heikkinen, Rovio & Kiilakoski 2006, 80–82.) Toimintatutkimus on pienimmillään työn kehittämistä ja kohdistuu sosiaaliseen toimintaan, joka pohjautuu vuorovaikutukseen. Sen tavoitteena on tuottaa tietoa käytäntöjen kehittämiseksi entistä paremmiksi. Toimintatutkimukselliselle lähestymistavalle on tyypillistä, että se perustuu interventioon, on käytännönläheistä, osallistavaa, reflektiivistä ja prosessimaisesti etenevää toimintaa. (Heikkinen 2006, 16, 27–36.)

Valitsin opinnäytetyön prosessia ohjaavaksi menetelmäksi toimintatutkimuksellisen lähestymistavan, koska mielestäni spiraalimalli, jossa tekemisen vaiheet lomittuvat yhteen eikä selkeää ja tarkkaa rajausta eri vaiheille voi määrittää, sopii parhaiten kuvaamaan työskentelytapani ja antaa työskentelylle riittävän vapauden. Luontainen toimintatapani on tyypillisesti sellainen, että reflektoinnin myötä uudelleen suunnittelen ja muokkaan toimintaani jatkuvasti. Menetelmän valintaan vaikutti myös se, että opinnäytetyön aihe on käytännönläheinen ja sen keskeisin teema liittyy vuorovaikutukseen. Kun tarkastellaan haastavaa käyttäytymistä,

keskeistä on selvittää mitä viestiä asiakas haluaa käyttäytymisellään välittää. Vähintäänkin yhtä paljon huomiota on käännettävä omaan ja ympäristön välittämään viestintään ja vuorovaikutukseen ja sen muutokseen. Haastava käyttäytyminen myös osallistaa mitä suurimmassa määrin, johtaa usein interventioon ja vaatii paljon reflektiivistä ja prosessimaista työskentelyä tullakseen voitetuksi. Opinnäytetyöni aihealue sisältää siis itsessään kaikki keskeiset toimintatutkimukselliset elementit, joten malli tuntui senkin vuoksi luontevalta valinnalta ohjaamaan työskentelyprosessia.

6.2 Ideointi ja suunnittelu

Opinnäytetyön idea sai alkunsa erään asiakkaan pysäyttävästä kysymyksestä, ”olenko minä ainut haasteellinen täällä?”. Jäin miettimään, millainen minäkuva ja identiteetti tälle ihmiselle olikaan mahtanut vuosien varrella muodostua ja mitkä tekijät siihen olivat mahtaneet vaikuttaa, vai oliko kysymyksessä vain opittu lausahdus? Joka tapauksessa ajatus siitä, että jollakin muotoa haastavat tilanteet liittyisivät opinnäytetyöhöni, jäi kytemään tuosta kohtaamisesta. Mietiskellessäni opinnäytetyön toteutustapaa, sain koulusta rohkaisua toiminnallisen opinnäytetyön suuntaan ja lopulta sosiaalipalveluohjaajan kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta ajatus opaskansion kokoamisesta kypsyi.

Opinnäytetyöaiheittani esittelin ja lähtötilannetta kartoitin sosiaalipalveluohjaajan, tiimityöryhmäläisten ja muun henkilöstön kanssa käymien yksittäisten keskustelujen avulla. Keskusteluissa tiedot toimintaympäristöstä tarkentuivat ja kävi ilmi, että asiakkaiden haastava käyttäytyminen oli arkipäivää. Työntekijät ovat tottuneet siihen, mutta kokivat sen kuitenkin ajoittain väsyttävänä ja raskaana. Hankalimpina tunteina koettiin avuttomuus ja turhautuneisuus, kun keinoja hillitä haastavaa käyttäytymistä ei useinkaan tuntunut löytyvän. Esille nousi toive, että jonkinlaista uutta ajattelua ja ideoita haastavien tilanteiden kohtaamiseen olisi hyvä löytää, mutta toisaalta sellaiseen jatkuvaan, asian ja yksittäisten tilanteiden ääressä vellomiseen oli väsytty. Tukea työlleni kuitenkin luvattiin antaa. Tunnelmia kuvaa mielestäni hyvin erään työntekijän lausahdus: ”Kunhan vain lopetettaisiin se jatkuva vatulointi”.

Suunnitteluvaiheessa perehdyin alustavasti teoretietoon ja pyrin hahmottamaan ennakoita itselleni tulevan prosessin toteutusta ja löytämään valinnoilleni ja toimintatavoilleni perusteluja. Aloin hahmotella tuotoksen runkoa ja mahdollista sisältöä, vaikka ne muotoutuivat vasta työyhteisön kanssa työskentelyn aikana. Suunnitteluvaiheessa mietin myös erilaisia vaihtoehtoja visuaaliselle ilmeelle ja kartoitin alustavasti mahdollisuutta saada piirroskuvia elävöittämään kansiota.

6.3 Toteutus

Toteutusvaihe oli eniten kokonaisuutta rakentava ja sen aikana opaskansion sisältö tarkentui ja rakentui sisällöllisesti lopulliseen muotoonsa. Toteutusvaiheen alussa lähetin koko henkilökunnalle sähköpostikyselyn (liite 3), jolla kartoitin millaista haastavaa käyttäytymistä henkilökunta työssään kohtaa ja mikä koetaan raskaimpana. Kysyin myös alustavia toiveita ohjekansion sisällöksi. Vastauksia sain sähköpostitse neljä. Lisäksi työpaikkakokouksessa oli kahdeksan henkilöä keskustellut asiasta ja koonneet ajatuksia paperille ranskalaisin viivoin listattuna. Kolmen henkilön kanssa keskustelin aiheesta ja kirjasin esille nousseet ajatukset. Kokosin sähköpostivastaukset ja työpaikkakokouksessa sekä yksittäisten keskustelujen perusteella esiin tuodut ajatukset yhteen ja käsittelin ne yhdessä.

Vastauksissa toivottiin, että kansio sisältäisi tietoa haastavan käyttäytymisen syistä ja uudesta valmisteilla olevasta itsemääräämisoikeuslaista. Lisäksi toivottiin yleistä tietoa haastavasta käyttäytymisestä ja vinkkejä tilanteissa pärjäämiseksi. Kansion sisällön toivottiin myös muistuttelevan tutuista ja jo ehkä kaikkien tiedossa olevista asioista. Vuorovaikutuksen ja kommunikaation merkitystä haastavan käyttäytymisen ennakoinnissa ja itse tilanteissa haluttiin tuotavan kansion sisällössä esiin. Pahimpina haastavan käyttäytymisen muotona koettiin toistuva suora väkivalta joko henkilökuntaan, muihin ihmisiin tai asiakkaaseen itseensä kohdistuvana. Myös sellainen haastava käyttäytyminen, joka koettiin tahalliseksi ja jonka seuraamukset tekijä ymmärsi, tuntui raskaalta kestää. Myös asiakkaan ahdistuksen näkeminen haastavan käyttäytymisen yhteydessä, esim. dementoituvilla asiakkailla, koettiin hankalaksi. Asiakkaan kannalta pahimmiksi haitoiksi arvioitiin itsetuhoisen käyttäytymisen seuraukset, vapauden menetys

tms. rajoitustoimet ja ahdistuneisuus. Lisäksi huomioitiin asiakkaalle aiheutuvat taloudelliset menetykset.

Kyselyn vastauksista saadun tiedon avulla muokkasin alustavan rungon kansiolle. Jaoin sisältöä osiin ja hahmottelin osien sisältöä. Vastausten pohjalta myös yksilöitiin asiakas ja caset, jotka otettiin tarkempaan tarkasteluun ja kehittämisen kohteeksi ryhmäkokoontumisissa. Tiimityöryhmän kanssa kokoontumisia oli kolme. Kokoontumisten tavoite oli tarkentaa ja ohjata kansion sisällön rakentamista sekä miettiä toimintaohjeita konkreettisiin haastaviin tilanteisiin. Ensimmäisessä ryhmäkokoontumisessa sovittiin kansion rungosta ja sisällöstä ylimalkaisesti. Toisessa ja kolmannessa kokoontumisessa arvioitiin ja tarkennettiin kansion sisältöä sekä käytiin läpi viimeaikaisia haastavan käyttäytymisen tilanteita, mietittiin mahdollisia syitä ja ennakoitimahdollisuuksia ja kehiteltiin toimintaohjeita.

Toimintaohjeita suunniteltaessa tilanteiden hyvä ennakointi ja johdonmukaisuus sääntöjen ja vaatimusten suhteen nousivat tärkeimmiksi tavoitteiksi. Struktuurin luominen ja kaikenlaisen ”sooloilun” minimointi koettiin tärkeäksi. Huomion kiinnittäminen vuorovaikutuksen laatuun otettiin kehittämisen kohteeksi. Positiivista ja hyväksyvää asennetta lähdettiin tietoisesti kohottamaan kiinnittämällä huomiota hyviin ja onnistuneisiin asioihin. Toimintaohjeita suunniteltaessa käytiin myös läpi mahdolliset tarvittavat rajoitustoimet ja tarkennettiin niiden ohjeistusta siten, että tarvittaessa ne toteutuvat yhdenmukaisen käytännön mukaisesti.

Aiheiden käsittelytavaksi palaverissa muotoutui vapaamuotoinen ryhmäkeskustelu, jonka ohjaamisen riitti muutama keskustelua johdatteleva kysymys. Ryhmäkeskustelutilanteet etenivät sujuvasti ja keskusteluilmapiiri oli innostunut. Erilaisia näkökulmia nousi helposti esille ja osallistumaan rohkaisemista ei juuri tarvittu. Ryhmäkeskustelun vetäjän roolissa vaikeinta oli muistaa pysytellä riittävän sivussa ja olla osallistumatta itse aktiivisesti keskusteluun. Kokoontumisissa käytin luovina- ja toiminnallisia menetelminä fläppitaululle kirjoittamista mietittäessä syitä haastavalle käyttäytymiselle, ja eläytymismenetelmää pohtiessa asiakkaan ajatuksia ja tunteita ennen haastavaa käytöstä sekä sitä, mistä tunteet

mahtoivat johtua ja juontaa juurensa. Tutussa työyhteisössä työntekijöiden innostaminen mukaan toimintaan oli helppoa.

Eniten yhteistyötä tein tiimityöryhmän kanssa, mutta myös ne työntekijät, jotka joutuvat kohtaamaan haastavaa käyttäytymistä keskivertoa useammin, olivat mukana antamassa vinkkejä kansion sisältöä sekä uusia toimintatapoja mietittäessä. Myös heiltä sain toiveita ja ehdotuksia ohjekansion sisällöksi ja he havainnoivat ja kirjasivat ylös haastavia tilanteita ja keräsivät kokemuksia sovituista uusista toimintatavoista. Työryhmälle oli ominaista avoimuus ja rohkeus puhua asioista. Ideoita ja kehittämissuhteita haastavien tilanteiden voittamiseksi syntyi helposti. Käytännön toteutuksen esteiksi koettiin arjen vaatimukset, jotka rajoittavat toimintaa ja riittävää ajan antamista haastavasti käyttäytyville asiakkaille. Tilanteita käsiteltäessä ajatuksia haastavan käytöksen syistä ja mahdollisista keinoista niiden vähentämiseksi nousi helposti esiin. Kansion kokoamisen lisäksi tehtäväkseni muotoutuikin koota yhdessä sovituista, konkreettisiin tilanteisiin tarkoitettuista toimintatavoista yhteenvetoja ja saattaa ne kaikkien tietoisuuteen.

Kansion sisältö rakentui osittain henkilökunnan toiveiden pohjalta. Ryhmätyöskentelyssä sekä yksittäisissä keskusteluissa ja pohdinnoissa nousi uusia ideoita kansion sisällöksi, ja joitakin aiemmin ajateltuja asioita päätettiin hylätä pois. Osa kansion sisällöstä muotoutui teorian tietoon perehtymisen vaikutuksesta. Toteutusvaiheen aikana myös aineisto raporttia varten täydentyi ja laajentui ja raportin sisältö ja sen perustelut tarkentuivat.

6.4 Arviointi ja reflektointi

Reflektiivisyydellä tarkoitetaan sitä, että ihminen kohdistaa ajatteluaan itseensä ja tarkastelee ajatussisältöjään, kokemuksiaan ja itseään ikään kuin peilin välityksellä, jolloin on mahdollista nähdä itsensä ajattelijana ja toimijana ikään kuin uusien silmin. Tavoitteena on etäännyttävä itsestään ja nähdä oma toiminta ja ajattelu uudesta näkökulmasta ja näin ymmärtää sitä eri tavalla. Reflektointi on totuttujen käytänteiden ja ajattelutapojen tarkastelua uudessa valossa ja näin johtaa toiminnan jatkuvaan kehittämiseen, kun käytänteet eivät missään vaiheessa vakiinnu.

Ihmisten toiminnassa on paljon hiljaista, piilevää ja sanatonta tietoa, jota ei oikein osata kuvailla. Kun tätä tietoa pyritään tietoisesti ajattelemaan ja siitä keskustellaan, oppiminen tehostuu. (Heikkinen 2006, 33–34.)

Itsearviointin ja reflektoinnin työvälineenä oli oppimispäiväkirja. Oppimispäiväkirjaan kirjasin suunnitelmia, aikataulutukseen liittyviä seikkoja sekä tunteita ja ajatuksia, jotka prosessin aikana nousivat keskeisimpinä esiin. Aina, kun tein jotakin konkreettista opinnäytetyöhön liittyvää, kävin asian tiimoilta keskusteluja, osallistuin ryhmätyöskentelyyn tai vaikka kokosin yksikseni tuotosta, kirjoitin päiväkirjaan tekemäni asiat. Lisäksi kirjoitin aiheeseen liittyviä tai siitä nousseita ajatuksia, tunteita ja mahdollisia suunnitelmia. Kirjasin myös tilanteista muiden tekemiä, sanomisia ja tulkintojani niistä sekä havaintoja ilmapiiristä ja tunnelmista. Usein hiihtolenkille lähtiessä lueskelin oppimispäiväkirjaa ja lenkin jälkeen ajatukset tuntuivat taas selkiytyneiltä ja kirkastuneilta; joten kirjasin ne taas päiväkirjaani muistin tueksi.

Tuotoksen sisällön arviointia teimme tiimityöryhmän palaverissa. Kansioon valikoitiin asiasisältöä, jotka koettiin merkityksellisiksi, kun mietittiin tällä hetkellä ilmenevää haastavaa käyttäytymistä. Lopullisen tuotoksen arviointiin osallistui lähihoitajaopiskelija ja tiimityöryhmä. Tiimityöryhmälle lähetin sähköpostitse kyselyn (liite 4), jonka avulla kartoitin näkemyksiä kansion informatiivisuudesta, asiasisällön kattavuudesta ja selkeydestä. Kyselyyn sain kolme sähköpostivastausta ja lisäksi sanallista palautetta tiimityöryhmän jäseniltä.

Palaute kansioista oli pääosin positiivista. Kansion sisältöä kuvattiin monipuoliseksi ja sisällöltään juuri sellaiseksi, jota näihin työyksiköihin kaivattiin. Yhteydet arjen tilanteisiin ja uusien ajatusten ja ideoiden herättäminen nähtiin hyväksi. Tärkeänä pidettiin sitä, että asioiden esilletuontitapa ei syyllistä vaan paremminkin tuo positiivista näkökulmaa vakavaan aiheeseen. Visuaalista ilmettä ja erityisesti kuvia pidettiin asiayhteyksiin sopivina ja niitä hyvin ilmentävinä. Tekstiä kuvattiin pääosin jouhevasti luettavaksi ja mielenkiintoiseksi. Muutamista kirjoitusvirheistä ja epäonnistuneista lauserakenteista sekä epäselvästä lyhennökäytännöstä sain rakentavaa palautetta.

Nuorisoasteen lähihoitajaopiskelija antoi kansioista sanallista palautetta. Hänen mielestään kansio sisälsi paljon uutta tietoa ja lisäsi ymmärrystä kehitysvammaisten ihmisten käyttäytymistä kohtaan. Hänen mielestään kansio sopisi hyvin käytännönläheiseksi oppimateriaaliksi. Erityisesti hänen mieleensä oli jääneet ajatukset, ettei ketään saa leimata haastavaksi asiakkaaksi, sillä kukaan ei käytädy haastavasti huvikseen ja että käyttäytymiselle on aina olemassa jokin syy, johon voidaan myös useimmiten vaikuttaa.

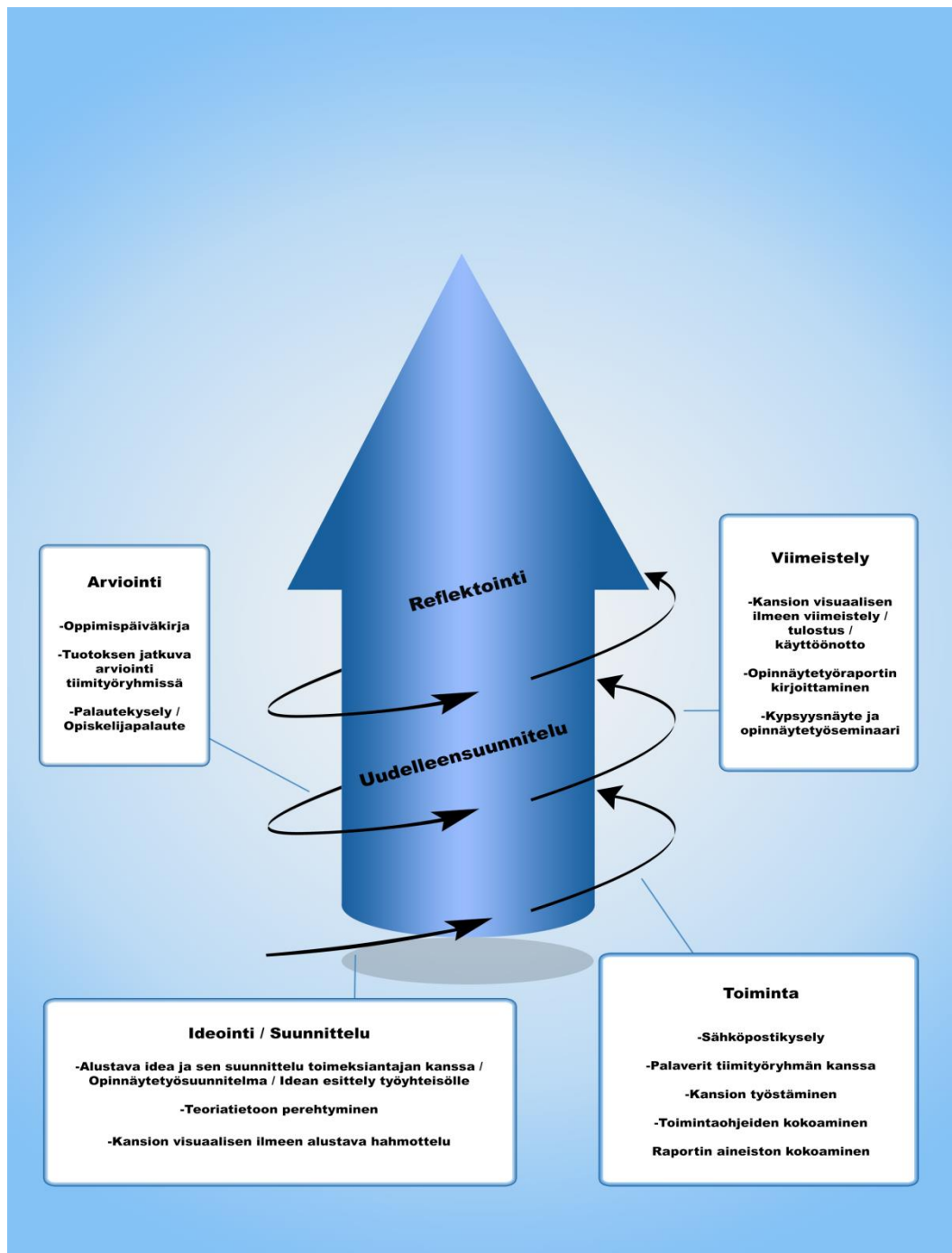
6.5 Viimeistely

Viimeistelyvaiheeseen sisältyi kansion visuaalisen ilmeen rakentaminen ja lopullinen hyväksyttäminen toimeksiantajalla. Myös opinnäytetyöraportin kirjoittaminen tapahtui suurimmalta osin vasta viimeistelyvaiheessa.

Halusin kansioon omanlaista ilmettä joten pyysin kuvataiteita opiskelleelta opiskelijatoverilta muutamia aiheeseen liittyviä piirroksia. Näitä piirroksia käytin kansiossa tuomassa visuaalista ilmettä. Lisäksi muutama kuva on otettu Clip Artista. Tekstin, kuvien ja muiden ulkoisten seikkojen saaminen tuotoksessa mieleiseeni kuntoon vaati paljon työtä ja jouduin käyttämään siihen paljon aikaa. Yritin viritellä erilaisia yhteistyökuvioita tekstin- ja kuvankäsittelyä paremmin osaavien henkilöiden kanssa, mutta sain vain hieman perusohjeita tuekseni. Selviydyin haasteellisesta urakasta kuitenkin kohtuullisesti ja tuotoksesta tuli visuaaliselta ilmeeltään lähes sellainen kuin halusin. Tuotoksen palautekyselyn yhteydessä saadut pienet vinkit, lähinnä oikeinkirjoitukseen ja kieliasuun liittyen tein viimeisimpänä ennen tuotoksen tulostamista.

Opinnäytetyöraportin kirjoittaminen oli minulle opinnäytetyön kokonaisprosessin haastavin tehtävä. En pystynyt järjestämään pidempiä yhtäjaksoisia kirjoitusrupeamia, jonka seurauksena raportin kokonaisuuden hallinta tuotti vaikeuksia ja kirjoittamisen eteneminen kävi hitaasti ja vaivalloisesti. Opinnäytetyön valmistuminen lykkääntyikin tämän vuoksi hieman suunnitellusta.

Olen edellä pyrkinyt kuvaamaan opinnäytetyöprosessiani tuotoksen tekemisen osalta erillisinä vaiheina, vaikka ne käytännössä limittyivät monilta osin toisiinsa. Eri vaiheiden keskinäinen suhde ei myöskään ole ajankäytön suhteen ollut tasapainossa vaan toteutus ja viimeistelyvaihe ovat olleet selkeästi eniten käytännön tasolla työllistäviä. Alla (kuvio2) on esitetty koko opinnäytetyöprosessini keskeisimmät vaiheet spiraalimallin avulla.

Kuvio 2. Opinnäytetyöprosessin vaiheet kuvattuna toimintatutkimuksen spiraalimallin avulla (Heikkinen ym. 2006, 81).

7 Tuotoksen esittely

Tuotoksesta on kolme kansitukseltaan hieman erilaista A4-kokoista versiota eri työpisteisiin sekä sähköinen versio joka on tallennettu toimeksiantajan työasemalle. Kansioita tulostettiin kolme, kaksi Kuusikumpuun ja yksi toimintakeskuskelle. Yksi kansioista on asukassolun toimistonurkkauksessa jossa sitä voi työn ohessa katsella. Kaksi muuta kansiota ovat toimistotiloissa muun perehdytysmateriaalin yhteydessä, mistä ne ovat henkilökunnan helposti saatavilla ja tulevat käyttöön ainakin uusien työntekijöiden ja opiskelijoiden perehdytystilanteessa. Sähköinen kansio on koko kehitysvammatyön yhteisellä työasemalla, missä sitä on kenen tahansa työntekijän mahdollista tulevaisuudessa päivittää ja muokata tarpeen mukaan.

Kansion alussa on kansi- ja sisältölehti ja lopussa hyödyllisiä linkkejä ja lähde-luettelon sisältävät sivut. Varsinainen sisältö on jaettu viiteen eri asiasisältöosi-oon. Ensimmäinen osio alkaa haastavan käyttäytymisen määrittelyllä ja sisältää haastavan tilanteen kohtaamiseen liittyviä asioita ja toisessa osiossa esitellään haastavan käyttäytymisen taustalla olevia syitä. Kolmannessa osiossa tarkastel- laan keinoja hillitä haastavaa käytöstä ja neljännessä osiossa asiaa lähestytään työntekijänäkökulmasta. Lopuksi käsittelyssä on vielä perusoikeudet ja itsemää- räämis-oikeus. Rajaukset eivät ole aivan tarkkoja ja monet perusajatukset toistu- vat asiasisällöissä läpi kansion.

Haastavan tilanteen ilmenemistä, tilanteisiin puuttumista ja työntekijän käytöksen merkitystä tuodaan esille haastavan tilanteen kohtaamisen osiossa. Erityisesti esille on nostettu haastavien tilanteiden ennusmerkit ja niihin reagointi. Jos työn- tekijöillä on valmiuksia huomata ennusmerkit ja osata reagoida niihin oikealla ta- valla, moni haastava tilanne voidaan välttää.

Haastavan käyttäytymisen yleisimpiä syitä esitellään toisessa osiossa. Niistä tar- kemmin esille tuodaan mm. kommunikaatiovaikeudet, aistiherkkydet, dementia

ja psyykkiset tekijät. Näillä osa-alueilla esiintyviä vaikeuksia tiedetään tämänhetkisillä asiakkailla esiintyvän. Myös muita mahdollisia tekijöitä haastavan käyttäytymisen taustalta on luettelonomaisesti koottu toiseen osioon.

Kolmannessa osiossa on erilaisia seikkoja, joihin huomion kiinnittämisellä voidaan hallita haastavaa käytöstä. Elämän merkityksellisyyden ja mielekkyyden löytyminen sekä myönteisen käyttäytymisen tukeminen johtavat usein haastavan käyttäytymisen vähenemiseen. Näihin seikkoihin kiinnitettiin yksilöllisiä toimintaohjeita tehdessä erityistä huomiota. Tärkeänä ja keskeisenä on esille nostettu myös kommunikaation tukeminen. Kansiossa tuodaan esille vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä ja niiden merkitystä, koska hyvin usein haastava käyttäytyminen juontaa juurensa ymmärtämisen ja ymmärretyksi tulemisen vaikeudesta. Toimivien kommunikaatiokeinojen löytyminen vähentää siten haastavan käyttäytymisen tarvetta. Myös struktuurin sekä liikunnan ja ulkoilun merkitystä haastavan käyttäytymisen hallinnassa tuodaan esille.

Neljännessä ja viidennessä osiossa haastavaa käyttäytymistä lähestytään enemmän työntekijänäkökulmasta. Neljänteen osioon on koottu tietoa haastavan käyttäytymisen vaikutuksista ja niihin varautumisesta sekä tilanteiden jälkeisistä toimista henkilökunnan näkökulmasta. Viimeisimmäksi on koottu tietoa itsemääräämisoikeudesta lähinnä uudistumassa olevasta lainsäädännön valossa. Vaikka lain voimaantulo siirtyikin seuraavalle hallituskaudelle, sen sisältö on jo monilta osin tiedossa, ja on hyvä aloittaa lain tuomiin velvoitteisiin perehtyminen hyvissä ajoin.

8 Pohdinta

8.1 Opaskansion hyödynnettävyys

Kehitysvammaisten ihmisten kanssa toimiessa joudutaan miettimään erityisen paljon sitä, millainen toiminta on oikein ja asiakkaan parhaaksi. Ymmärtämiseen ja oppimiseen sekä kommunikaatioon ja vuorovaikutukseen liittyvät vaikeudet

ovat tavallisia ja tuovat jo sinällään oman sävynsä vuorovaikutukseen. Toisinaan kehitysvammaisen käyttäytyminen on niin poikkeavaa, että siihen on pakko puuttua. Tällöin erityisesti esille nousevat kysymykset siitä millaiset toimet ovat milloinkin parhaita asiakkaan kannalta. On tärkeää osata toimia akuuttitilanteessa siten että pystytään takaamaan mahdollisimman hyvä turvallisuus kaikille osapuolille. Yhtä tärkeää on myös lähteä selvittämään haastavan käyttäytymisen syytaustaa ja löytää keinoja ja toimintatapoja sen hillitsemiseksi.

Haastava käyttäytyminen vaatii jatkuvaa asiaan paneutumista. Mahdollisimman laaja-alainen tietämys liittyen haastavaan käyttäytymiseen antaa työkaluja kohdata tilanteet ja aloittaa toimet niiden ennaltaehkäisyksi. Toimintatapojen kehittäminen on keino vähentää haastavia tilanteita ja auttaa niiden kanssa pärjäämistä. Uskon että opaskansion avulla on mahdollista lisätä tietämystä ja ymmärrystä haastavaan käyttäytymiseen liittyvistä seikoista ja se ylläpitää osaltaan yleistä kiinnostusta ja innostusta asian suhteen. Kansion positiivinen ja syyllistämätön sävy luovat puolestaan ajatusta siitä, että haastava käyttäytyminen on voitettavissa eikä haastavaksi asiakkaaksi leimaamista tapahtuisi.

8.2 Prosessin ja tuotoksen arviointi

Kokemukset kokonaisprosessin hallinnasta ovat ristiriitaisia. Toimintatutkimuksen maailmasta lainattu spiraalimalli tuntui sikäli oikealta että tekeminen, sen reflektointi ja uudelleensuunnittelu olivat koko ajan sitä mitä tein. Toisaalta tällainen työskentelytapa tuntui raskaalta ja ajattelinkin, että tarkka suunnitelma ja sen kirjaimellinen noudattaminen jossakin tutkimuksellisessa opinnäytetyössä olisi ollut helpompi vaihtoehto. Toisaalta koin, että työskentelyssä mahdollistui vapaus ja tietynlainen yllätyksellisyys, joten se tuntui työelämänmakuiselta tavalta tehdä opiskelutehtävää. Jaoin kokonaisprosessin neljään vaiheeseen mutta nyt jälkikäteen ajatellen jako kolmeen olisi ollut järkevämpi. Suunnittelu, toteutus ja viimeistelyvaihe olisivat riittäneet kuvaamaan prosessiani sillä arviointi oli oikeastaan koko prosessin ajan tapahtuvaa toimintaa reflektoinnin ja uudelleensuunnittelun ohella. Arvioinnin istuttaminen toiminnan jälkeen ei siis tunnu enää aivan oikealta,

vaikka tuotoksen lopullinen arviointi tapahtuikin toteutusvaiheen lopussa ennen viimeistelyä.

Arviointitulosten perusteella tuotoksesta muotoutui sellainen, kuin toimeksiantaja toivoi sen olevan. Myös itse olen tyytyväinen tuotokseen niin sisällöllisesti kuin visuaalisestikin. Mielestäni olennaisimmat asiat haastavaan käyttäytymiseen liittyen tulevat kansiosta esille ja uskon, että sen katseleminen ja lukeminen tekee sen mitä sillä tavoitellaan; muistuttelee mieliin jo tuttuja mutta tärkeitä asioita, herättelee kenties ihan uusiakin ajatuksia ja antaa uusille työntekijöille paljon uutta tietoa.

Prosessin aikana onnistuin herättelemään keskustelua ja ainakin osaa henkilökunnasta ohjaamaan ajatuksia haastavan käyttäytymisen problematiikkaan. Yhdessä laadittujen toimintaohjeiden laatimisen kautta myös vuorovaikutuksen laatuun kiinnitettiin enemmän huomiota. Pyrittiin tietoisesti positiivisen ajattelun ja positiivisen vuorovaikutuksen lisäämiseen, niin henkilöstön kesken kuin asiakassuhteissa, vaikka vaikeiden asioiden ääressä painiskeltiinkin. Haluan siis uskoa, että jossakin hetkessä joku vuorovaikutustilanne asiakkaan kanssa koheni oikeaan suuntaan. Näin ehkä joku haastava tilanne onnistuttiin välttämään.

Paljon keskustelua herätti koko työyhteisön sitoutuminen. Varsin monilla oli epäily, että vaikka uudet kokeilut ja yhdessä sovitut toimintatavat ovat hyvä asia, niin ne vesittyvät, kun kaikki eivät niitä sitoudu noudattamaan. Sovittiin kuitenkin, että joitakin yhteisiä toimintaperiaatteita pyritään noudattamaan kukin omien voimavarojensa ja osaamisensa mukaisesti. Tärkeänä yhteisenä sopimuksena pidettiin sitä, että haastavissa tilanteissa vellominen lopetetaan ja keskitytään näkemään näihin tilanteisiin toistuvasti ajautuvat asiakkaat myös positiivisessa valossa. Työyhteisössä haluttiin, että kahvipöytäkeskusteluja eivät enää hallitsisi ikävät tilanteet, ja että jokaisesta asiakkaasta opittaisiin näkemään enemmän myös niitä hyviä puolia. Mielestäni tällaiset keskustelut ja näihin periaatteisiin pyrkiminen olivat opinnäytetyöprosessin mukanaan tuomia onnistumisia.

8.3 Luotettavuus ja eettisyys

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) on julkaissut keskeisimmät lähtökohdat, jotka takaavat hyvän tieteellisen käytännön toteutumisen. Rehellisyys ja yleinen huolellisuus niin tutkimustyössä kuin tulosten tallentamisessa, esittämisessä ja arvioinnissa on ensimmäinen lähtökohta. Lisäksi tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmien tulee olla tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eettisesti kestäviä. Avoimuus ja vastuullisuus tuloksia julkaistaessa kuuluvat myös keskeisiin lähtökohtiin. Tieteellinen tutkimus tulee suunnitella, toteuttaa ja raportoida sekä syntyneet tietoaineistot tallentaa tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten mukaisesti. Muiden tutkijoiden työn asianmukainen huomioiminen, esim. asianmukaisella tavalla lähteisiin viittaaminen kuuluu hyvään tieteelliseen käytäntöön. Hyvä tieteellinen käytäntö edellyttää myös tarvittavien tutkimuslupien hankintaa ja rahoituslähteiden ja muiden mahdollisten sidonnaisuuksien avointa esilletuontia.

Opinnäytetyössäni pyrin luotettavuuden ja eettisten periaatteiden toteutumiseen avoimuutta, rehellisyyttä ja yleistä huolellisuutta noudattamalla. Kirjallisia lähteitä käyttäessä pyrin varmistamaan lähteen luotettavuuden ja tuoreuden vertailemalla useita lähteitä samasta aiheesta sekä olemaan tarkka lähdeviitteiden merkitsemisessä. Tiedonhankintamenetelmäni olivat sellaisia, että tutkimuslupia ei tarvinnut. Toimeksiantosopimuksessa ei myöskään tarvinnut sopia mitään erityisiä vastuita ja velvollisuuksia eikä opinnäytetyön tekeminen aiheuttanut erityisiä kustannuksia. Tuotoksen kopiointi ja kansionhankintakuluista vastasi toimeksiantaja. Sähköpostikyselyistä, keskusteluista ja tiimityöryhmätapaamisista kerätyn tiedon käsittelin ja yhdistin aina mahdollisimman nopeasti yhtenäiseen muotoon ja samalla häivytin vastaajien henkilöllisyyden.

Omassa työyhteisössä opiskelijan roolissa toimiminen oli ajoittain vaikeaa. Itselle oli vaikeaa heittäytyä opiskelijan rooliin ja työkaverien oli varmaankin joskus vaikea erottaa, keskusteltiinkö nyt työkavereina vai olinko opiskelijan roolissa. Lopputulokseen sillä tuskin kuitenkaan oli merkitystä. Opiskelijana olin ehkä hieman liiankin varovainen esittämään työyhteisölle vaatimuksia tai osallistumisvelvoitteita, sillä tiesin työn kuormittavuuden tason olevan korkea, enkä sitä halunnut

enää opinnäytetyöhön osallistumisella liikaa lisätä. Toisaalta joissakin tilanteissa osasin käyttää tutun työyhteisön hyödykseni, sillä ainakin kommunikaatio ja yhteistyö sujuivat mielestäni koko ajan kaikin puolin hyvässä hengessä.

Lopullisesta tuotoksesta kerättyä palautteita käsitellessä mietin miten paljon palautteen antoon vaikutti se kun palautetta annettiin tutulle työkaverille. Haluttiinko olla kohteliaita ja jätettiin rakentava palaute sen vuoksi vähemmälle. Kuitenkin tuotoksen kokoamisen aikana sain työryhmältä monenlaista palautetta, myös kritiikkiä ehdotuksiini, joten todennäköisesti työkaveruus ei vaikuttanut mielipiteiden ilmaisuun kovinkaan rajoittavasti.

8.4 Oppimiskokemukset ja jatkoideat

Vaikka kokonaisarvio nyt opinnäytetyön prosessin loppuvaiheessa tuntuikin kääntyvän ihan hyvään suuntaan, eivät ajatukset ole olleet samanlaisia koko ajan. Pitkin matkaa koin, että eteneminen ei tapahdu riittävän suunnitellusti. En aina kyennyt toimimaan ja pysymään suunnitelmissa riittävän hyvin ja välillä tietynlainen kaaosmaisuus oli hallitseva tunne koko tehtävän suhteen. Opin että tarkempi paneutuminen koko opinnäytetyön prosessin ja sen jokaisen vaiheen suunnitteluun olisi kenties auttanut tuomaan kokemuksen työskentelyn paremmasta hallinnasta. Kuitenkin välillä hieman sekavissakin tunnelmissa reflektointi, uudelleensuunnittelu ja sen myötä syntyvä toiminta, antoivat taas onnistumisten tunteita ja luottamusta ihan hyvästä selviytymisestä.

Raportin kirjoittamisprosessi oli yllättävän aikaa vievä. Vaikka asiat, jotka raporttiin halusin, olivat hyvissä ajoin kasassa, niiden saaminen loogiseen järjestykseen tuotti vaikeuksia. Asioiden pyöritteleminen moneen kertaan sokeutti tekstille ja ilmaisulle, ja raportin saaminen sellaiseen muotoon että se avautuisi lukijalle mahdollisimman hyvin, oli vaikeaa.

Henkilökohtaisena oppimistavoitteena oli lisätä ammatillista osaamista syventämällä ymmärrystä haastavien tilanteiden monimuotoisuudesta. Toivoin myös

työn kehittämiseen liittyvän osaamisen lisääntymistä opinnäytetyöprosessikokemuksen avulla. Tietämykseni haastavasta käyttäytymistä lisääntyi ja kiinnostus heräsi eri aihealueisiin sitä mukaa kun niihin syvennyin. Monta kertaa havahtuin siihen, että olin uppoutunut johonkin asiaan melko perusteellisesti. Työn etene-
misen kannalta se oli hidastavaa ja muutoinkin turhaa, koska tavoitteena oli koota kansioon vain perustietoa. Oppimiskokemusten kannalta asioihin paneutuminen oli kuitenkin antoisaa.

Haastava käyttäytyminen on niin laaja ja monimuotoinen asia, että siihen liittyviä opinnäytetöitä voisi mielestäni tehdä vaikka kuinka paljon. Erilaisia ohjeistuksia ja vinkkirjasia haastavan käyttäytymisen hallintaan on saatavilla erityisesti autis-
mikumuntoutuksen saralta. Kuitenkin yksikkökohtaisina tai hyvin rajattuina erilaiset tuotokset voisivat hyvinkin antaa arkeen lisätyökaluja haastavan käyttäytymisen voittamiseen. Myös haastavan käyttäytymisen vaikutuksia niin henkilökunnan kuin asiakkaiden kannalta voisi tutkia. Mielestäni mielenkiintoisia tapaustutkimusaiheita, joiden ympärille voisi rakentaa vaikka pro gradu -tutkimuksen, olisi tutkimukset haastavaksi asiakkaaksi leimautumisen vaikutuksista tai siitä, millaisin keinoin haastava käytös on saatu voitettua. Tällaiset tutkimusaiheet pitäisivät
aihetta esillä ja edesauttaisivat osaltaan sitä, että haastavan käyttäytymisen voittamiseksi jaksettaisiin tehdä työtä ja näin helpotettaisiin inhimillistä kärsimystä, mitä jokainen haastavan käyttäytymisen tilanne mukanaan väistämättä tuo.

Lähteet

- Ala-Kihniä, P.-M. 2012. Autismisäätiö. Haaste-hanke. Kommunikaation tukeminen. <http://www.autismisaatio.fi/haastavakayttaytyminen/materiaalipankki/> 27.11.2014.
- Arrhenius, V. 2014. Uusi itsemääräämislaki: Vähemmän rajoittamista, enemmän ennakoitua. Tesso. Sosiaali- ja terveystieteellinen aikakauslehti. <http://www.tesso.fi/artikkeli/uusi-itsem-r-mislaki-v-hemm-n-rajoittamista-enemm-n-ennakoitua> 6.12.2014.
- Autismi -ja Aspergerliitto ry. 2014. Autismin kirjo. http://www.autismiliitto.fi/autismin_kirjo/autismi 14.11.2014.
- Castrén, M.L. & Kylliäinen, A. 2013. Autistisen käyttäytymisen monitekijäinen tausta. Suomen lääkärilehti 68 (8), 569–574. http://www.laakari-lehti.fi/files/nostot/2013/nosto8_3.pdf 4.12.2014.
- Elvén, B.H. 2010. No fighting, No biting, No screaming. How to Make Behaving Positively Possible for People with Autism and Other Developmental Disabilities. Jessica Kingsley Publishers: Lontoo ja Philadelphia.
- Emerson, E. & Einfeld, S.L. 2011. Challenging Behaviour. Cambridge University Press: Cambridge.
- Hallituksen esitys 108/2014 eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Hakkarainen, K., Heikkinen, A., Hietanen, A., Jokiniemi, K., Lommi, R. & Taatola, S. 2007. AVEKKI-toimintatapamalli. Oppilaan käsikirja. Kuopio: Savonia-ammattikorkeakoulu. Terveysala. http://portal.savonia.fi/pdf/julkaisutoiminta/AVEKKI-toimintatapamalli_Oppilaan_kasikirja.pdf 14.12.2014.
- Heikkinen, H. L. T. 2006. Toimintatutkimuksen lähtökohdat. Teoksessa Heikkinen, H., Rovio, E. & Syrjälä (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Helsinki: Kansanvalistusseura, 16–38.
- Heikkinen, L.T., Rovio, E. & Kiilakoski, T. Syrjälä, L. 2006. Toimintatutkimus prosessina. Teoksessa Heikkinen, H.L.T., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Helsinki: Kansanvalistusseura, 78–93.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hongisto, V., Repo, A. & Björkman, P. 2008. Mieli Myllertää. Opas kehitysvammaisen ihmisen mielenterveyden tukemiseen. Tampere: Kehitysvammaisten Tukiliitto ry.
- Ihanus, M. 2015. Kuvio 1. Piirros: Oman opiskelijaryhmäni jäsenen piirtämä jäävuorimalli.
- Järventausta, K. 2013. Kehitysvammaisten psykiatrinen lääkehoito. Pirkanmaan sairaanhoitopiiri. <http://pshp.fi/download.aspx?ID=30424&GUID=%7B519A9BD6-B762-4E44-B191-7764EF56C95A%7D> 9.3.2015.
- Karjalainen, K. 2014. Sosiaalipalveluohjaaja. Nurmeksien kaupunki. 20.11.2014.
- Kaski, M., Manninen, A. & Pihko, H. 2012. Kehitysvammaisuus. Sanoma Pro Oy. Helsinki.

- Kataja, J., Jaakkola, T. & Liukkonen, J. 2011. Ryhmä liikkeelle. Toiminnallisia harjoituksia ryhmän kehittämiseksi. PS-Kustannus. Jyväskylä.
- Kehitysvammaisten Tukiliitto ry. 2014. Lakineuvonta. Tärkeimmät lait. <http://www.kvtl.fi/fi/lakineuvonta/tarkeimmat-lait/> 27.12.2014.
- Kerola, K., Kujanpää, S. & Timonen, T. 2009. Autismin kirjo ja kuntoutus. Juva: PS-kustannus.
- Kerola, K. & Sipilä, A-K. 2007. Haastava käyttäytyminen. Oulu: Kalevaprint Oy.
- Koskentausta, T. 2012. Kehitysvammaisen henkilön psykiatrisen arviointi. Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri. <http://www.eteva.fi/Global/Tiedostot/Eteva/Kehitysvammapsykiatria/Kehitysvammaisen%20psykiatrisen%20arviointi%20Koskentausta%2029%2011%2012.pdf> 4.3.2015.
- Laitinen, M. & Niskala, A. 2013. Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, M. & Kemppainen, T. 2010. Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Laitinen, M & Pohjola, A. (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 138–175.
- Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977.
- Male, E. 2014. Haastava käyttäytyminen. <http://www.eteva.fi/Global/Tiedostot/Eteva/Kehitysvammapsykiatria/Haastava%20k%C3%A4ytt%C3%A4ytyminen%20Eteva%202014.pdf> 1.11.2014.
- Mononen, T. 2015. Tiiminvetäjä. Vammaisten palvelut. Nurmeksen kaupunki. 27.3.2015.
- Numminen, H. 2007. Vernerinet.net. Kehitysvammaisuus. Ikääntyminen. <http://verneri.net/yleis/dementia> 27.12.2014.
- Papunet. 2014. Tietoa puhevammaisuudesta. Kommunikoinnin kuntoutus. <http://papunet.net/tietoa/kommunikoinnin-kuntoutus> 1.3.2014.
- Pohjola, A. 2010. Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Laitinen, M & Pohjola, A. (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 19–74.
- Raunio, K. 2011. Sosiaalityön etiikka näyttöön perustuvan käytännön haasteena. Teoksessa Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M. (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus. 117–135.
- Rusila, H. 2014. Uusi itsemääräämislaki: Vähemmän rajoittamista, enemmän ennakkointia. Tesso. Sosiaali- ja terveystieteiden aikakauslehti. <http://www.tesso.fi/artikkeli/uusi-itsem-r-mislaki-v-hemm-n-rajoittamista-enemm-n-ennakkointia> 8.12.2014.
- Sauna-aho, O. 2014. Uusi itsemääräämislaki: Vähemmän rajoittamista, enemmän ennakkointia. Tesso. Sosiaali- ja terveystieteiden aikakauslehti. <http://www.tesso.fi/artikkeli/uusi-itsem-r-mislaki-v-hemm-n-rajoittamista-enemm-n-ennakkointia> 8.12.2014.
- Sallasvaara, R. 2014. Stressin huomioiminen. HAASTE-hanke. Autismisäätiö. <http://www.autismisaatio.fi/haastavakayttaytyminen/materiaalipankki/> 4.2.2015.
- Saarenpää, A. 2010. Kansalainen, yksilö oikeudellisesti kaiken keskipisteenä. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus. 75–137.
- Sundell, L. 2014 Työkaverina pelko. Väkivaltariskien ennakkointi ja hallinta. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Suomen perustuslaki 731/1999.

- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2014. Vammaispalvelujen käsikirja. Vammaislainsäädännön uudistus. <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/laki-ja-oikeuskaytanto/vammaislainsaadannon-uudistus> 19.2.2015.
- Tuorila, H. & Koistinen, K. 2010. Kokemuksia eläytymismenetelmän käytöstä elinympäristön tutkimisessa. *Yhdyskuntasuunnittelu* 48 (2), 4.-45.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_verkkoversio040413.pdf.pdf#overlay-context=fi/ohjeet-ja-julkaisut 7.4.2015.
- Valtonen, A. 2005. Ryhmäkeskustelut -millainen metodi? Teoksessa Ruusu-vuori, J. & Tiittula, L. (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy. 223–241.
- Valvira. Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto. Ohje Dnro 1732/05.00.00.01/2013 http://www.valvira.fi/files/ohjeet/Sosiaalihuollon_asiakk_itsemaaraamisoik_vahvistaminen.pdf 17.1.2015.
- Vataja, R. 2014. Dementiaan liittyvät käytösoireet. Muistikeskus. <http://www.muisti.com/download.php?file=/tietopankki/39/kaytosoireet140403.pdf> 21.1.2015.
- Vernerinet.net. Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. 2014. Kehitysvammaisuus. Mitä kehitysvammaisuus on? <http://verneri.net/yleis/mita-kehitysvammaisuus-on> 10.11.2014.
- Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Toimeksiantosopimus

OPINNÄYTETYÖN TOIMEKSIANTOSOPIMUS

Toimeksiantaja	
Organisaation nimi:	Nurmeksen kaupunki
Toimeksiantajan edustaja:	Kirsi Karjalainen, sosiaalipalveluohjaaja
Osoite:	Mottikatu 1 75500 Nurmes
Puhelinnumero:	04010 45311
Sähköposti:	kirsi.karjalainen@nurmes.fi

Opiskelijan/opiskelijoiden tiedot	
Koulutusohjelma:	Sosiaalialan koulutusohjelma/ sosionomi
Opiskelijanumero(t) ja nimi(et):	1200075 Pirkko Tolvanen Kylmälahdentie 3 75500 Nurmes
Puhelinnumero:	040 8429798
Sähköposti:	pirkko.tolvanen@nurmes.fi

Toimeksiannon kuvaus	
Aihe	Asiakaslähtöiset haastavat tilanteet kehitysvammatyössä
Toteutusmuoto	Toiminnallinen opinnäytetyö Haastavien tilanteiden ohjekansio Kuusikummun ja toimintakeskuksen käyttöön
Aikataulu	joulukuu 2014 - huhtikuu 2015
Kustannusarvio ja kustannusvastuu	-

Toimeksiantajan sitoumukset	
-	

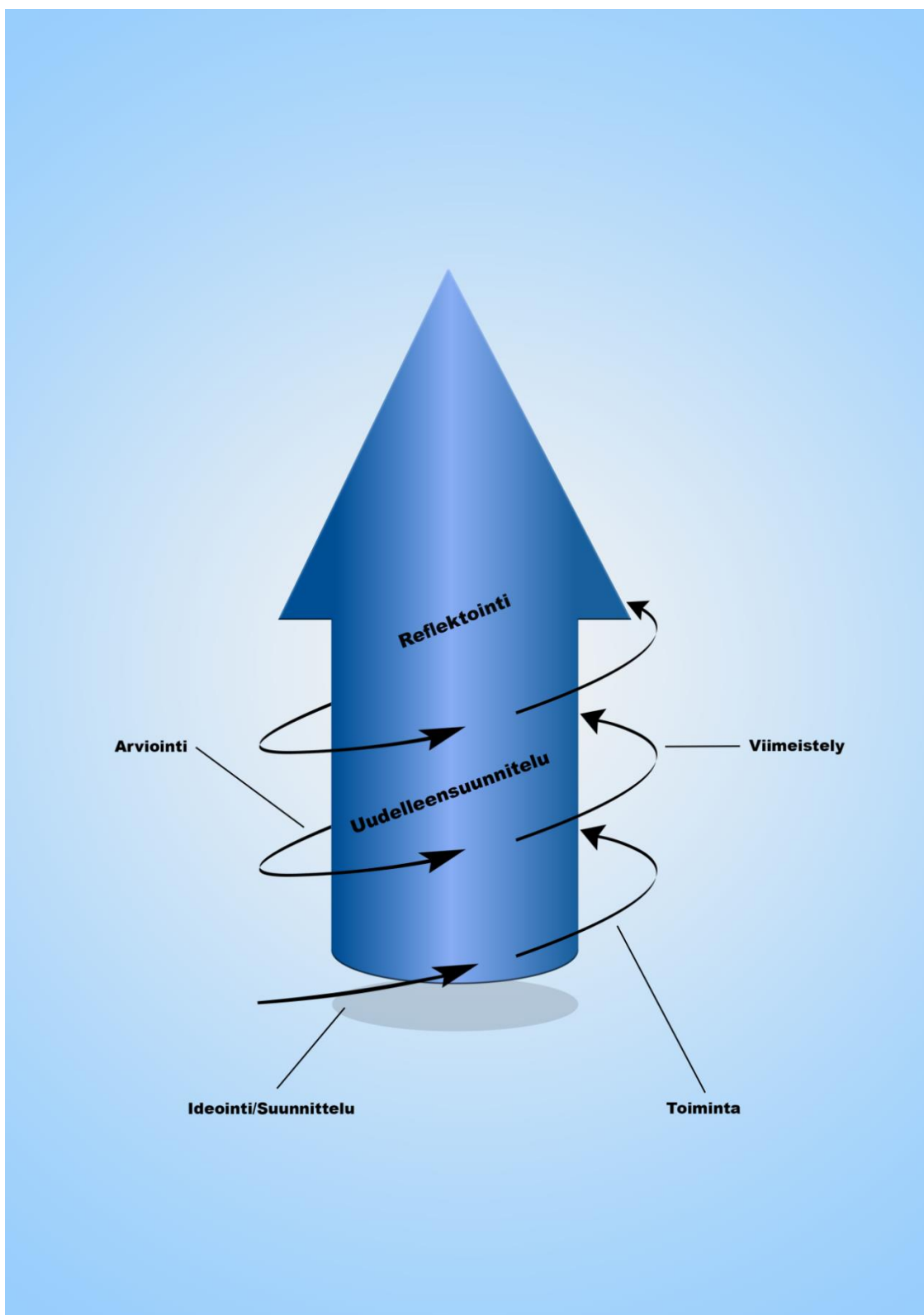
Opiskelijan sitoumukset	
Sitoudun tekemään työn opinnäytetyön ohjeiden ja eettisten periaatteiden mukaisesti.	

Opinnäytetyön ohjaus Karelia-amk:ssa	
Ohjaaja(t): Terttu Moilanen	Riitta Räsänen

Opinnäytetyön julkisuus	
Opinnäytetyö on julkinen asiakirja ja se voidaan julkaista Theseus-verkkokirjastossa.	

Allekirjoitukset	
Päiväys 22.12.14	Opiskelijan allekirjoitus ja nimenselvennys Pirkko Tolvanen
Päiväys 22.12.14	Toimeksiantajan edustajan allekirjoitus ja nimenselvennys Kirsi Karjalainen
Päiväys	Opinnäytetyön ohjaajan allekirjoitus ja nimenselvennys Terttu Moilanen Riitta Räsänen

Opinnäytetyöprosessi

Mukaillen toimintatutkimuksen spiraalimallia (Heikkinen 2006, 81).

Alkukartoituskyselyn kysymysrunko

Millaista haastavaa käytöstä kohtaat työssä?

Millä tavoin ilmenevä haastavuus on vaikeinta ja raskainta kohdat ja sie-
tää?

Millaisen haastavan käytöksen arvelet olevan asiakkaan itsensä kannalta
pahinta?

Mitä opaskansion pitäisi mielestäsi sisältää?

Palautekyselyn kysymysrunko

Arvioi kansion selkeyttä ja asiasisällön ymmärrettävyyttä?

Sisältääkö kansio mitään uutta tietoa sinulle?

Antaako se mielestäsi oikeanlaista tietoa uusille työntekijöille?

Onko tietoa riittävästi/liikaa/sopivasti?

Jäitkö kaipaamaan jotakin erityistä?

Muut kommentit?

Haastava käyttäytyminen -opaskansio

Kuusikumpu
Toimintakeskus

2

SISÄLTÖ

Johdanto	3
Haastavan tilanteen kohtaaminen.....	4
Miten haastava käytös ilmenee?.....	5
Kun on pakko puuttua	6
Huomioi omaa käytöstäsi	7
Haastavan käytöksen ennusmerkkejä	8
Ennakoi ja reagoi ennusmerkkeihin.....	9
Haastavan käyttäytymisen syiden jäljillä.....	10
Syiden etsintä	11
Stressi	12
Yleisimpiä haastavan käyttäytymisen syitä.....	13
Yksilö, ympäristö ja sosiaalinen vuorovaikutus	14
Kommunikaatiovaikeudet	17
Aistiherkkyydet	18
Psyykkisiä oireita joiden syynä voi olla somaattinen sairaus tai sen lääkehoito	20
Kehitysvammaisten dementia	21
Psyykkiset ja sosiaaliset riskitekijät	22
Psykiatriset häiriöt.....	23
Kehitysvammaisten psyykkisiä häiriöitä.....	24
Keinoja haastavan käyttäytymisen hallintaan.....	25
Elämän merkityksellisyys ja mielekkyys	26
Myönteisen käyttäytymisen tukeminen	27
Struktuuri.....	28
Liikunta ja ulkoilu	30
Kommunikaation tukeminen ja vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät.....	31
Eleet ja olemuskieli.....	31
Selkokieli	32
Viittomat	32
Kuvilla kommunikoiminen	34
Piirtäminen	35
Tekniset apuvälineet	35
Esinekommunikaatio	35
Mallittaminen.....	36
Sosiaaliset tarinat	37
Työntekijän näkökulma.....	38
Haastavan käytöksen vaikutuksia työntekijälle	38
Nopea tilanteiden purku	39
Työkyvyn ylläpito ja jaksaminen.....	40
Väkivallan uhka: arviointi ja siihen varautuminen	41
Menettelytapaohjeet.....	42
Perehdytys ja opastus	43
Väkivaltilanteen jälkeen.....	44
Jälkihoito työpaikalla	45
Perusoikeudet ja itsemääräämisoikeus	46
Rajoitustoimenpide.....	47
Alentunut itsemääräämiskyky	48
Keinoja Itsemääräämisoikeuden toteutumiseen	49
Hyödyllisiä Linkkejä	50
Lähteet.....	51

Johdanto

Haastava käyttäytyminen:

Mitä se on?

Kuka haastaa?

Miten?

Miksi?

Haastavalla käyttäytymisellä tarkoitetaan käyttäytymistä, joka poikkeaa huomattavasti ympäröivän yhteiskunnan käyttäytymismalleista ja normeista eikä näin ollen ole sosiaalisesti hyväksyttävää.

Haastava käytös aiheuttaa todellista haittaa ihmiselle itselle tai hänen ympäristölleen. Se on käyttäytymistä, jonka intensiteetti, vaihtelu tai kesto ovat sellaisia, joiden vuoksi henkilön oma tai muiden fyysinen turvallisuus on uhattuna. Käytöksen seurauksena henkilön yleisissä paikoissa oleskelu ja palveluihin osallistuminen vaikeutuu tai voidaan kieltää kokonaan. Haastavaa käyttäytymistä määriteltäessä otetaan aina huomioon henkilö itse sekä hänen ympäristönsä; miettien kenen kokemuksesta käyttäytyminen on haastavaa.

Käyttäytyminen on emotionaalisia, motorisia ja tiedollisia reaktioita ja prosesseja joissa ihmisen oppimis- ja kehityshistoria on aina läsnä. Kehityksen perustana on kokemukseen ja ajatteluun perustuva oppiminen. Oppimista tapahtuu koko ajan ja sen seurauksena käyttäytyminen muuttuu. Oppimisen ja kehittymisen suuntaan voidaan vaikuttaa järjestämällä sopivia oppimiskokemuksia.

Kukaan ei käyttäydy haastavasti huvikseen, vaan käyttäytymiselle on yleensä löydettävissä syy. Olipahan syy sitten kommunikaatiovaikeudet, poikkeavat aistikokemukset, toimeettomuudesta turhautuminen, kipu tai dementia, syyn selvittäminen on kuitenkin lähtökohtana sille, että haastavaan käyttäytymiseen pystytään vaikuttamaan.

4

HAASTAVAN TILANTEEN KOHTAAMINEN

On tärkeää muistaa: pulmallisissa tilanteissa kyse on nimenomaan haastavista tilanteista, ei haastavista asiakkaista.

Haastavaksi leimaaminen saa aikaan negatiivissävytteisen kohtelun kehän, jolloin ihmistä kohdellaan "hankalana tapauksena" ja positiivisen palautteen antaminen unohtuu.

Haastavan tilanteen kärjistymistä väkivallaksi voidaan useimmiten ehkäistä kiinnittämällä erityistä huomiota vuorovaikutukseen. Luomalla positiivinen vuorovaikutustilanne voidaan välttää asiakkaan aggressiivisten tunteiden laajeneminen ja väkivaltatilanteen syntyminen.

Työntekijän puhetapa ja äänensävy ovat tärkeässä roolissa vuorovaikutuksen suunnan ja kehityksen kannalta. Työntekijän ystävällinen, kunnioittava, asianmukainen ja ammattitaitoinen suhtautuminen, antavat parhaat valmiudet siihen, että vältetään ristiriitatilanteilta. Tärkeää on, että työntekijä kuuntelee asiakasta eikä ole vain kuuntelevinaan. Kuuntelu auttaa ymmärtämään asiakkaan näkökulmaa ja havaitsemaan hänen tarpeitaan sekä odotuksiaan.

Yhteiset pelisäännöt, joihin kaikki sitoutuvat ja niiden myötä johdonmukainen toiminta, ennaltaehkäisevät haastavien tilanteiden syntymistä sekä helpottavat itse tilanteista selviytymistä. Yhteistyö, usko muutoksen mahdollisuuteen ja määrätietoinen toiminta ovat myös kasvatuksellisen kuntoutuksen lähtökohdina ja näin ollen avaimena pysyvämpään muutokseen.

Miten haastava käytös ilmenee?

Vaikka jokainen ihminen käyttäytyy välillä haastavasti, ratkaisevaa on käyttäytymisen seuraukset ja se että tilanteisiin on pakko puuttua. Kehitysvammaisten henkilöiden kohdalla haastavaa käyttäytymistä ilmenee monin tavoin ja eriasteisena. Pahimmillaan haastava käytös ilmenee väkivaltaisuuksina tai sen jatkuvana uhkana itseä ja/tai muita kohtaan.

KAHMII RUOKIA   KAATUU TAHALLAAN   LYÖ KAVEREITA
 HUUTAA TÖNII   RAIVOTAA   EI NUKU ÖISIN
 PAISKOO OVIA   NIPISTÄÄ   VETAÄ HIUKSISTA
 HUUTAA/VALITTAA   POTKII   PUHUU JATKUVASTI   OKSENTAA
 LYÖ ITSEÄÄN   LYÖ   RIKKOO TAVAROITA   KARKAA
 HAKKAA PÄÄTÄ SEINÄÄN   SOTKEE ULÖSTEILLA
 REPII VAATTEITA   KIELTÄYTYY PUHMASTA   RIISUUNTUU
 SYÖ MITÄ SATTUU   UHKAILEE TOISIA TAI ITSEÄÄN   SYLKEE
 HAUKKUU   SOLVAA   HÄPÄISEE
 EI SIEDÄ FYYSISTÄ LÄHEISYYTTÄ   VASTUSTAA HOITOTOIMENPITEITÄ

Haastava käyttäytyminen ilmenee lukemattomin eri tavoin ja erilaisin voimakkuuksin. Se voi näyttäytyä rajuna kielenkäyttönä tai jatkuvana ääntelynä, eristäytymisenä tai nukkumattomuutena mutta myös riehumisena, lyömisenä ja tavaroiden särkemisenä. Haastava käytös voi kohdentua henkilöön itseän, toisiin ihmisiin tai ympäristöön.

Kun on pakko puuttua

Vaikka kasvatuksellisista keinoista huomiotta jättäminen on tehokas keino, haastavat tilanteet ovat usein sellaisia että niihin on pakko puuttua.

Koska haastava tilanne ja sen eteneminen vaikuttavat asiakkaaseen ja hänen käyttäytymiseen tulevissa vastaavissa tilanteissa, on hyvä jo ennakolta miettiä ja suunnitella toimintatapoja. Ennakkoon voi miettiä ainakin seuraavia asioita:

Kuka puuttuu?

- Onko vaihtoehtoja vai onko vain yksi paikalla.
- Voiko huomioida henkilökemiat, kuka rauhoittaa, kuka pelottaa, kuka ärsyttää.
- Voiko huomioida hk:n voimavarat, kuka jaksaa parhaiten.
- Auttaako ison joukon hiljainen taustatuki.

Miten puututaan?

- Riittääkö rauhallinen puhe, eleet, ilmeet?
- Auttaako huomion muualle kääntäminen?
- Vältä provosointia, muista kehonkieli ja äänenkäyttö.
- Mikä on sopiva välimatka?
- Lähestyminen rauhallisesti ja jos kaksi lähestyminen viistottain
- Vältä turhaa puhetta.

Konkreettinen toiminta, miten toimitaan yhteneväisesti?

- Miten tilanne keskeytetään?
  - fyysinen ohjaaminen ja estäminen, miten ne tehdään?
  - miten kiinnipitäminen, lattialle avustaminen, muut toimet
  - vaihdetaanko paikkaa, ohjataan omaan tuoliin/huoneeseen, toiseen tilaan
- Riittääkö se, tarvitaanko välittömiä jatkotoimia
  - tarvitaanko kiinnipitoa, tarkkailua muuta läsnäoloa
- Miten kommunikoidaan?

Huomioi omaa käytöstäsi

Opettele tunnistamaan erityispiirteesi ja tapasi reagoida haastaviin tilanteisiin. Käytöksesi toimii esimerkkinä ja ohjaa osaltaan tilanteen kehittymistä. Oman toimintatavan muuttaminen voi helpottaa arjen haastavia tilanteita.

- Ota rauhallinen kontakti.
- Huomioi oma kehonkieleesi.
- Pysy rauhallisena ja ole silti mahdollisimman jämäkkä.
- Anna ohjeet mahdollisimman lyhyesti, vältä ylimääräistä puhetta.
- Pyri pysäyttämään asiakkaan toiminta ja saamaan katsekontakti ohjeen antamisen ajaksi.
- Anna vain yksi ohje kerrallaan ja toista se tarvittaessa. Älä sorru loputtomaan neuvotteluun.
- Äänen matalana pitäminen rauhoittaa niin itseäsi kuin asiakasta.
- Hillitse omia tunteitasi vaikka laskemalla kymmeneen tai kohdistamalla huomiosi hetkeksi johonkin aivan muuhun jos se on mahdollista.
- Jos on mahdollista poistu hetkeksi. Joskus se auttaa ja rauhoittaa tilanteen.
- Hyödynnä aiemmat kokemukset. Mitä ei kannata sanoa tai ehdottaa, mitä ei kannata tehdä, mihin ei kannata pyrkiä juuri nyt.

Jos kuitenkin joskus menetät itsekin malttisi, käy tilanne läpi asiakkaan kanssa ja pyydä anteeksi.

HAASTAVAN KÄYTÖKSEN ENNUSMERKKEJÄ

Muutokset tunnetilassa

- ✦ Ärtynisyys
- ✦ Kiihtynisyys
- ✦ Hermostuneisuus
- ✦ Kireys
- ✦ Kärsimättömyys
- ✦ Ahdistuneisuus

Muutokset puheessa

- ✦ Riidan haastaminen
- ✦ Kiroilu
- ✦ Loukkaava kielenkäyttö
- ✦ Uhkailu
- ✦ Syyttely
- ✦ Puheäänien ja/tai rytmin muutos (kireys, kuiskaus, huuto)
- ✦ Puhumattomuus/"puheripuli"

Muutokset toiminnoissa ja fysiikassa

- ✦ Keho jännittyy
- ✦ Levottomuus liikkeissä
- ✦ Ovien paukutus, muu motorinen äänekkyys
- ✦ Oudot asennot
- ✦ Tuijotus
- ✦ Hikoilu
- ✦ Muutos läsnäolossa

Ennakoi ja reagoi ennusmerkkeihin

- Jätä huomiotta, jos se suinkin on mahdollista. Kielteinen huomio vahvistaa tahtomatta ei-toivottua käytöstä.
-
- Jos huomaat asiakkaan olevan tavallista hermostuneempi, älä vaadi häntä tekemään sellaista joka on siinä tilanteessa liikaa vaadittu.
  - Varmista, ettei ärsyntyminen johdu ulkopuolisista häiriötekijöistä kuten melusta, kivistä kengässä tai jostain muusta sellaisesta.
  - Kerro tulevista tapahtumista etukäteen, havainnollista ja kuvaile tapahtuvat asiat mahdollisimman tarkasti.
  - Anna omaa tilaa. Oma huone tai muu tila, missä voi rauhoittua ja olla kenenkään häiritsemättä.
  - Anna vaihtoehtoja. Jokaiselle on tärkeää, että saa vaikuttaa tilanteisiin ja niiden kulkuun. Valinnan mahdollisuus saa myös sitoutumaan tehtäviin paremmin.
  - Pidä toiminta johdonmukaisena ja pysy päätöksissäsi loppuun saakka.
  - Tee toimintaohjeita ja kuvita ne tarvittaessa ymmärtämisen helpottumiseksi.
  - Käytä ensin-sitten -menetelmää.
  - Kiitä aina kun siihen on aihetta; myös yrityksestä.
  - Kohdista huomio hyviin ja positiivisiin asioihin.
  - Kannusta.

10

HAASTAVAN KÄYTTÄYTYMISEN SYIDEN JÄLJILLÄ

Belgialainen Theo Peeters on kuvannut haastavaa käyttäytymistä jäävuorimallilla. Haastava käyttäytyminen on kuin jäävuoren huippu ja vakavuudestaan huolimatta vain pieni näkyvä osa isompaa ongelmaa. Jäävuoren alaosasta löytyvät varsinaiset haastavaan käyttäytymiseen johtavat tekijät. Muutosta halutesaan täytyy siis katse kohdistaa syvemmälle ja pyrittävä ymmärtämään syytaustaa ja lähdettävä etsimään keinoja vaikuttaa niihin. Vasta tällöin on mahdollista löytää pysyviä keinoja hallita haastavaa käyttäytymistä.

Syiden etsintä

Haastaviin tilanteisiin johtavia syitä on hyvin monenlaisia. Kehitysvammaisten henkilöiden kanssa toimittaessa syiden ja eri tekijöiden selvittäminen sekä erottaminen toisistaan voi olla vaikeaa. Taustatekijöiden selvittäminen on kuitenkin tärkeää, jotta henkilö voi saada tarvitsemansa avun. Vaikka taustatekijöiden selvittäminen on monitahoista ja vie aikaa, huolellinen työskentely auttaa pääsemään nopeammin toimiviin ratkaisuihin.

Kun lähdetään tekemään selvitystyötä ja analysoidaan mistä haastavat tilanteet voivat johtua, ollaan jo askel lähempänä ongelmanratkaisua. Luomalla uusia, yhteisesti sovittuja toimintatapoja ja pelisääntöjä voidaan haastavaa käyttäytymistä muuttaa myönteisemmäksi.

Haastavien tilanteiden kanssa työskenneltäessä on aina vaarana se, että asiakas leimautuu haastavaksi. Muista siis: hankalissakin tilanteissa olet tekemisissä yksilöllinen ja ainutkertainen ihmisen kanssa, joka ansaitsee kaikesta huolimatta arvostavan ja kunnioittavan kohtaamisen.

Jokainen tarvitsee myönteistä huomiota. Jos huomiota ei saa myönteisellä tavalla, yritetään sitä saada kyseenalaisilla keinoilla. Jokainen meistä kaipaava hymyä ja rohkaisevia sanoja; haastaviin tilanteisiin ajautuvat ihmiset kaipaavat niitä erityisen kipeästi.

Stressi

Haastavissa tilanteissa on aina mukana stressiä. Kun kehossamme muodostuu stressihormoneja, niiden tarkoitus on valmistaa kehoamme eloonjäämiskamppailuun. Jotta keho olisi toimintakykyinen se vähentää resursseja vähemmän oleellisilta toiminnoilta ja lisää niitä tarvittaviin toimintoihin. Kun keho valmistautuu taistele tai pakene -tilaan se lisää verenkiertoa isoihin lihaksiin keskittäen ihmistä nopeaan ja voimakkaaseen toimintaan. Voimakas stressitila laskee muuta suorituskäkyä. Aistien toiminta saattaa heikettyä: näkökenttä kaventuu ja looginen ajattelu sekä puheen tuottaminen vaikeutuvat. Vuorovaikutustaidot heikkenevät siis oleellisesti voimakkaan stressin hetkellä.

Ihmisten stressinsietokyky on erilainen: toiset tehostavat toimintaansa ja ovat parhaimmillaan stressaavissa tilanteissa, kun taas toiset lamaantuvat vähäisenkin stressin vaikutuksesta.

Stressitekijät voidaan jakaa kahteen ryhmään: perus- ja tilannekohtaisiin stressitekijöihin. Perustressitekijät ovat henkilön päivittäiseen elämään liittyviä ja melko pysyviä tekijöitä: päivittäisen elämän vaatimukset, struktuurin puute, aistien ylikuormittuminen tai suuret elämäntilanteet. Tilannekohtaisia stressitekijöitä ovat esim. konfliktit, kipu, yllättävät tilanteet ja kommunikatiovaikeudet.

Kehitysvammaisilla henkilöillä perustressitaso ja kaaoksen välinen raja voi olla pieni ja stressitaso voi vaihdella huomattavasti päivän aikana. Eri-laiset ärsykkeet vaikuttavat stressitasoon. Valmiiksi koholla olevaan stressitasoon pienetkin ärsykkeet vaikuttavat voimakkaasti kohottaen sitä entisestään.

13

Yleisimpiä haastavan käyttäytymisen syitä

- ✦ Opittu toimintamalli
- ✦ Kommunikoinnin pulmat
- ✦ Tunteiden tunnistamisen ja käsittelyn vaikeudet
- ✦ Somaattinen sairaus, kipu
- ✦ Aistipoikkeavuudet
- ✦ Mielekkään tekemisen puute, turhautuminen
- ✦ Vaikeus ymmärtää sosiaalisia tilanteita
- ✦ Oman toiminnan ohjaamisen vaikeudet
- ✦ Pelko, stressi, turvattomuus
- ✦ Itsetunnon heikkous
- ✦ struktuurin puute, epävarmuus
- ✦ Mielen terveyshäiriö
- ✦ Dementia
- ✦ Liian vähäiset tai liian vaativat/monet odotukset
- ✦ Huomion hakeminen

Yksilö, ympäristö ja sosiaalinen vuorovaikutus

Haastaviin tilanteisiin johtavat tekijät liittyvät yksilön lisäksi useimmiten sosiaalisen ja kulttuurillisen ympäristöön. Syytä on lukemattomia ja aivan kuin haastavan käyttäytymisen ilmenemismuotojakin ja ne voivat myös vaihdella samalla henkilöllä. Tällä kertaa haastavan tilanteen taustalla voi olla kommunikaatiovaikeuksista aiheutuva ymmärtämisen pulma mutta toisella kertaa hammaskipu.

Seuraavaksi on koottu tekijöitä joiden voidaan katsoa liittyvän ensisijaisesti joko yksilöön, sosiaaliseen vuorovaikutukseen tai kulttuuriseen ympäristöön.

Yksilön liittyviä tekijöitä

- ✦ Oppimiseen ja käyttäytymisen säätelyyn liittyvät tekijät
  - Laaja-alaiset oppimisvaikeudet
  - Toiminnan ohjauksen vaikeudet
  - Oireyhtymiin liittyvät käyttäytymismuodot

- ✦ Mielenterveyteen liittyviä tekijöitä
  - Autistiset häiriöt, käytöshäiriöt, tarkkaavaisuushäiriö
  - Skitsofrenia ja muut psykoosit
  - Masennus, tunne-elämän häiriöt
  - Dementia

15

- ✦ Somaattinen vaiva tai sairaus
  - Fyysisen toimintakyvyn rajoitteet ja vammat, huono näkö/kuulo
  - Hammassärky, päänsärky...
  - Kuuma, kylmä, nälkä
  - Verensokeri, allergiat...
  - Lääkkeiden sivuvaikutukset

- ✦ Elämännhallintataitojen ja/tai tuen puutteet muutostilanteissa
  - Kasvu- ja kehitysvaiheet, murrosikä
  - Perhetilanteen muutokset, erot, muutot
  - Seksuaalisuus
  - Itsenäistyminen

Sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyviä tekijöitä

- ✦ Kommunikaatiovaikeudet
  - Ei ole löytynyt sopivaa kommunikaatiokeinoa
- ✦ Puutteelliset sosiaaliset taidot
  - Ei ole oppinut hallitsemaan tilanteen ja roolin mukaisia käyttäytymismalleja
  - Hakee huomiota ei-toivotulla käyttäytymisellä, käyttäytyminen on tahdon ja tarpeiden täyttämisen väline
  - Huono ristiriitaisten tilanteiden hallinta
  - Haluaa paeta/välttää vaikeaksi kokemiaan tilanteita
  - On vaikeuksia hillitä itseä ja omaa käyttäytymistä
- ✦ Mielekkään sosiaalisen roolin puuttuminen
  - Tyydyttävien sosiaalisten kontaktien puute
  - Liian paljon tai liian vähän sosiaalista toimintaa
  - Odotusten epärealistisuus

16

- ✦ Läheisten ihmisten ja tahojen ristiriidat ja epäjohdonmukaisuus
  - Vaatimusten ristiriitaisuus
  - Erilaiset tavat toimia arjessa
- ✦ Elämänsisällön liittyvät kokemukset
  - Traumaattiset kokemukset, turvattomuus, seksuaalinen hyväksikäyttö, hylkäämisen kokemukset, kiusaaminen

Ympäristöön liittyviä tekijöitä

- ✦ Toimintaympäristö ei vastaa henkilön tarpeita
  - Meluisuus, rauhattomuus
  - Yksinäisyys
  - Laitosmaisuus
  - Liian paljon vaihtuvia tilanteita, kaoottisuus
  - Liian vaativa tai liian "helppo" elinympäristö
- ✦ Puutteet tuen saamisessa
  - Tuen riittävyys ja oikea-aikaisuus
  - Henkilöstön osaaminen
- ✦ Puutteellinen kommunikaatioympäristö
  - Ympäristössä ei ole käytössä henkilön taitoja vastaavia kommunikaatiomenetelmiä
  - Ei saa riittävästi tukea kommunikaation
  - Liian korkeat tai matalat vaatimukset
- ✦ Elämän sisällön puutteet
  - Liikaa tai liian vähän vaatimuksia ja haasteita
  - Ei mielekästä tekemistä
  - Liian tiukka tai olematon strukturi
  - Ei saa tarpeeksi tukea omannäköisen elämänsisällön luomiseen

17

Kommunikaatiovaikeudet

Kommunikaatiolla tarkoitetaan tietoista vuorovaikutusta, jossa ihmiset ilmaisevat, vastaanottavat ja tulkitsevat viestejä. Yleisimmin tämä kommunikaatio tapahtuu puheella, jota eleet, ilmeet, äänensävyt ja toiminta tukevat.

Taito puhua ei takaa sitä, että kommunikointi olisi aina toimivaa. Toimivan vuorovaikutuksen perustana on se, että ihmiset ovat viestintätilanteessa aidosti läsnä toisilleen ja kiinnostuneita toisistaan. He pystyvät sulkemaan muut häiritsevät tekijät pois mielestään ja keskittymään juuri tähän hetkeen tämän ihmisen kanssa. Hyvin toimiessaan vuorovaikutus tuottaa iloa molemmille sen osapuolille.

- Jokaisella on oikeus tulla kuulluksi ja ymmärretyksi.
- Palvelun mittari on kehitysvammaisen ihmisen oma kokemus siitä, miten hän kokee tulleensa kohdatuksi vuorovaikutustilanteessa.
- Jokaisessa auttamis- ja kohtaamistilanteessa piilee mahdollisuus tuntea joko voimaa ja toivoa tai voimattomuutta ja epätoivoa.
- Jokainen ihminen haluaa tulla kohdatuksi ainutlaatuisena ja arvostettuna siten, että toinen ihminen pysähtyy ja paneutuu kohtaamishetkellä juuri hänen tilanteeseensa.
- On loukkaavaa tulla sivuutetuksi yksilönä ja kohdatuksi pelkästään yhtenä asiakkaana muiden joukossa.

Aistiherkkyydet

Aistien ali- tai yliherkkyydet, erityisesti autistisilla henkilöillä, aikaansaavat haastavaa käytöstä. Herkkyyksistä aiheutuvat ongelmat voivat näkyä vain hieman "hankalana olona" tai jopa voimakkaana itseä, toisia tai ympäristöä vahingoittavana käyttäytymisenä.

Haastava käyttäytyminen osoittaa jonkin asian häiritsevyyden tai, että haastavalla käyttäytymisellä henkilö hakee itselleen aistikokemuksia. Erilaiset äänet; kellon tikitys, paperin rapina, oven kolahdus tai imurin ääni voivat tuntua jollekin sietämättömiltä kestää. Toisaalta aistikokemusta voidaan tarkoituksellisesti hakea vaikkapa kaiken suuhun viemisellä tai jopa itselle kipua tuottavilla toimilla.

Aistimuksiin yliherkästi reagoivan ihmisen aivot rekisteröivät aistimukset liian voimakkaana ja hänen on vaikea erottaa olennaista aistiärsykettä epäolennaisesta. Aistimuksiin aliherkkästi reagoiva ihminen ei puolestaan saa riittävästi tarvitsemaansa aistiärsytystä, vaan joutuu itse hakemaan tavallista voimakkaampia aistikokemuksia pitääkseen yllä aktiivisuuttaan ja sopivaa viireystilaa.

Aistiherkkyydet ovat yksilöllisiä ja voivat vaihdella intensiteetiltään ja kohdentumiseltaan tilannekohtaisesti. Olemme hyvin erilaisia sen suhteen, kuinka paljon ääniä, melua ja taustahälyä kestämmme. Henkilöt, jotka kokevat äänet tavallista häiritsevimmiksi, eivät useinkaan pysty sanomaan, että levoton olo syntyy taustalla olevista äänistä. Taustahäly vaikeuttaa myös ohjeiden kuuntelemista ja vastaanottamista ja sen vuoksi häiritsee keskittymistä, mikä osaltaan lisää sisäistä kaaosta. Isot kaikuvat tilat voivat olla joskus vaikeita sietää, sillä niissä kuuluvat äänet voidaan kokea erityisen hankalina. Täysin hiljainen ympäristökään ei aina toimi. Havainnoimalla ja tiedostamalla ääniin liittyvät seikat, saatamme ennaltaehkäistä haastavien tilanteen synnyn.

19

Jotkut reagoivat herkästi elinympäristön muuttumiseen. Tavaroiden vaihtuminen paikasta toiseen, uusien esineiden ilmestyminen tai esimerkiksi huoneen järjestyksen muuttaminen voivat aiheuttaa levottomuutta ja toimintojen vaikeutumista. Myös valaistusolosuhteet, erityisesti kirkas valo tai valojen välähdykset, voivat tuntua todella pahalta.

Tuntoaistin herkkyys voi tehdä koskettamisesta tai jostakin vaatekappaleesta tai sen osasta sietämättömän. Suihkussa käynti tai hiusten leikkuu voivat olla ylitsepääsemättömän vaikeita tilanteita tai vastaavasti tuntoaistikokemuksia haetaan itseä vahingoittamalla. Myös hajut ja maut voivat olla haastavan käytöksen taustalla. Jokin tuoksu voi tuntua vastustamattomalta ja vastaavasti hajua voi olla niin kuvottava, että se tuntuu oksettavalta.

Aistipulmiin helpotusta voidaan löytää erilaisten kokeilujen kautta. Säännöllisillä aistiharjoituksilla; tarjoamalla riittäviä ja ylimääräisiä aistiärsyksiä ja pikkuhiljaa siedättämällä voidaan löytää apua aistitoimintojen ongelmiin.

Suorat, häiritsevän tekijän poistamiseen kohdentuvat toimet, kuten esim. korvatulpat, kuulosuojaimet ja tilan akustiikan korjaaminen ääniylikherkille, aurinkolasit, verhot ja sälekaihtimet valoherkille tai kiusallisilta tuntuvien materiaalien, vaatteiden, peitteiden yms. poistaminen käytöstä tuovat usein nopeasti apua ongelmaan.

Ärsyttäviä makuja ja hajua voi siedättää portaittain tuoksuharjoitusten avulla. Syvätuntoaistin ja puutteellisen kehonhahmotuksen ongelmia voidaan helpottaa lisäämällä tuntoaistimuskokemusta painopeittojen, -liivien, -vöiden tai -kaulusten avulla.

Psyykkisiä oireita, joiden syynä voi olla somaattinen sairaus tai sen lääkehoito

Levottomuus ja kiihtyneisyys

- Akuutti tai krooninen kipu (pänsärky, hammassärky, korva- tai poskiontelotulehdukseen liittyvä kipu, kuukautiskivut, ummetus ja muut vatsakivut)
- Infektiot
- Allergiset sairaudet; heinänuha, kutina
- Kilpirauhasen liikatoiminta
- Liian alhainen tai korkea verensokeri
- Lääkkeiden haittavaikutukset (psykenlääkkeet, epilepsialääkkeet)

Itsensä vahingoittaminen

- Akuutti tai krooninen kipu
- Infektiot (korvatulehdus, sinuiitti...)
- Epilepsia (temporaali- ja frontaalilähtöiset kohtaukset)
- Lääkkeiden haittavaikutukset (beetasalpaajat)

Ärtyisyys ja aggressiivisuus

- Akuutti tai krooninen kipu
- Uniapnea
- Liian alhainen tai korkea verensokeri
- Suolistosairaudet (laktosi-intoleranssi, keliakia)
- Ihosairaudet, kutina, heinänuha
- Lääkkeiden haittavaikutukset (kortisoni, androgeenit, epilepsialääkkeet)

Toimintakyvyn lasku, luonteen muutos

- Kilpirauhasen vajaatoiminta
- Epilepsia
- Etenevät aineenvaihduntasairaudet
- Aivovammat ja kallonsisäiset prosessit
- B12-vitamiinin puute

Unihäiriöt

- Akuutti tai krooninen kipu, infektiot
- uniapnea
- Sydämen vajaatoiminta
- Allergiset sairaudet (kutina), astma
- Kilpirauhasen liika- tai vajaatoiminnan liikalääkitys
- Levottomat jalat
- Lääkkeiden haittavaikutukset

Kehitysvammaisten dementia

Ensimmäisiä oireita kehitysvammaisella henkilöllä alkavasta dementiasta voivat olla mm. yleisen sairastavuuden lisääntyminen, epilepsian ilmaantuminen / vaikeutuminen, primitiiviheijasteiden ilmaantuminen, käytösoireiden ilmaantuminen tai vaikeutuminen. Myös masentuneisuus, joka näkyy surumielisenä olemuksena, itkuisuutena ja ärtyneisyytenä, on tavallista. Aiemmin opittujen arkisten ja kielellisten taitojen heikkeneminen tai häviäminen ovat kaikkein useimmin havaittuja dementian oireita. Arjessa tapahtuva muutos onkin dementian keskeinen diagnostinen väline kehitysvammaisilla.

Dementian edetessä esiintyy levottomuutta, epätarkoituksenmukaista aggressiivisuutta ja äänekästä käyttäytymistä. Lyöminen, tarttuminen, esineiden heittäminen, huutaminen tai vaeltaminen ovat tyypillisiä levottomuusoireita.

Vaikeasti kehitysvammaisten ja dementoituneiden kohdalla haastava käytös ilmenee usein täysin varoittamatta; ilman mitään ennusmerkkejä. Kuitenkin haasteellisuus liittyy kuitenkin useimmiten tavallisiin arjen tilanteisiin, joissa ollaan läheisessä fyysisessä kontaktissa.

Tyypilliset haastavat tilanteet, pesu-, ruokailu- ja siirtymätilanteetkin kannattaa miettiä tilannekohtaisesti ja pyrkiä luomaan niihinkin yhtenäiset, molemmille osapuolille mahdollisimman turvalliset käytännöt. Tilanteiden mahdollisimman samanlaisena toistuminen, tarkka struktuuri ja kommunikation miettiminen voivat helpottaa tilanteita.

Psyykkiset ja sosiaaliset riskitekijät

Psyykkisiä ja sosiaalisia riskitekijöitä on usein vahvasti läsnä kehitysvammaisten ihmisten elämässä.

Useinkaan kehitysvammaista ihmistä ei osata kuunnella aidosti ja riittävästi eikä heillä ole tarpeeksi mahdollisuuksia vaikuttaa ja päättää omaa elämää koskevista ratkaisuista. Kehitysvammaisia voidaan yli suojella tai vastaavasti heillä on keskimääräistä suurempi vaara joutua fyysisen tai seksuaalisen hyväksikäytön tai henkisen soron uhriksi. Oppimis- ja ymmärtämisvaikeuksien vuoksi he joutuvat koke-

maan useammin epäonnistumisen kokemuksia.

Ajan kuluessa nämä asiat vaikuttavat henkilön minäkäsitykseen ja uskemukseen, ettei heillä olekaan kykyä päättää mistään omista asioista.

Lisäksi monet kehitysvammaiset joutuvat kokemaan elämänsä varrella tavallista enemmän muuttoa ja eroja sekä niiden aiheuttamia surun, hylkäämisen ja epäonnistumisen tunteita. Tällöin pysyvä elinympäristö ja vakaat jatkuvat ihmissuhteet puuttuvat juuri niiltä henkilöiltä, jotka tarvitsisivat niitä eniten.

Kehitysvammaisilla on usein vähemmän kykyä käsitellä negatiivisten kokemusten herättämiä tunteita. Toiset reagoivat näihin kokemuksiin passiivisuudella, aloitekyvyttömyydellä ja masentuneisuudella; toiset taas vihan ja aggressiivisuuden keinoin.

Kehitysvammaisten psyykkisiä häiriötä

Masennus Mielialahäiriöt ovat kehitysvammaisilla usein alidiagnostoituja koska kommunikation rajoittuneisuus ja vaikeus nimetä tunteita vaikeuttavat diagnosointia. Kehitysvammaisen masennukseen voi viitata käyttäytymisen muutos, takertuvuus, ärtyvyys, aggressiivisuus, impulsiivisuus, taitojen taantuminen ja somaattiset oireet.

Kaksisuuntainen mielialahäiriö

Kehitysvammaisen henkilön kaksisuuntainen mielialahäiriö jää myös usein tunnistamatta. Nopeasykliset ja sekamuotoiset kaksisuuntaiset mielialahäiriöt ovat kehitysvammaisilla ehkä tavallisempia kuin ei-kehitysvammaisilla. Kausittain toistuva levottomuus ja aggressiivisuus voi johtua kaksisuuntaisesta mielialahäiriöstä.

Ahdistuneisuushäiriöt

Kehitysvammaisilla ahdistusoireiset häiriöt ovat suhteellisen tavallisia. Kehitysvammaisen henkilön voi olla vaikea tunnistaa ja ilmaista ahdistuneisuuden tunnetta. Ahdistushäiriöön voivat viitata mm. somaattiset oireet (nopea pulssi, korkea verenpaine, vapina, hikoilu), levottomuus, ärtyisyys, aggressiivisuus, impulsiivisuus, mielialanvaihtelut, raivokohtaukset, stereotyyppinen toiminta, itsensä vahingoittaminen, pakonomainen masturbointi ja unihäiriöt.

Sopeutumishäiriöt ja reaktiot vaikeaan stressiin

Kehitysvammaiset ovat alttiita traumaattisille tilanteille. Heidän kykynsä selviytyä stressaavista tilanteista ja käsitellä niitä on heikompi. Reaktiot elämänmuutoksiin voivat tapahtua pitkällä viiveellä ja/tai olla odottamattoman voimakkaita suhteessa niiden aiheuttajaan. Joillain kehitysvammaisilla esim. koulun päättymiseen liittyy vaikeita, jopa psykoottisia reaktioita. Nuoren erilaisuus ja muita suurempi avun tarve konkretisoituu kun peruskoulun jälkeinen jatkokoulutus, kotoa muutto, parisuhteen muodostaminen tai työelämään sijoittuminen eivät tapahdukaan normiodotusten mukaisella tavalla.

Persoonallisuushäiriöt

Persoonallisuushäiriöt ovat syvälle juurtuneita ja pitkäaikaisia käyttäytymismalleja, jotka ilmenevät joustamattomina käyttäytymisvasteina monenlaisissa elämäntilanteissa ja joihin usein liittyy vaihtelevan asteista kärsimystä ja ongelmia sosiaalisessa suoriutumisessa. Persoonallisuushäiriöiden ilmeneminen kehitysvammaisilla ei suuresti eroa muusta väestöstä. Piirteet ovat usein konkreettisempia ja naiivimpia ja ne saatetaan myös tulkita haastavaksi käyttäytymiseksi. Vaikeasti ja syvästi kehitysvammaisten kielelliset kyvyt ja ymmärryskyky ovat heikosti kehittyneitä, minkä vuoksi persoonallisuushäiriötä ei heillä osata diagnosoida.

25

KEINOJA HAASTAVAN KÄYTTÄYTYMISEN HAL- LINTAAN

Lähiympäristön ihmiset ovat ratkaisevassa asemassa siinä että kehitysvammaisen henkilön kokemus eheydestä ja jatkuvuudesta syntyy.

Apua ja tukea tarvitaan tärkeiden ja merkityksellisten asioiden löytymiseen elämään. Positiivisten ja hyvien asioiden huomaaminen ja omien vahvuuksien ja voimavarojen oivaltaminen sekä merkityk-

sellisten ihmissuhteiden ylläpitäminen tuovat elämään merkitystä.

Tukea tarvitaan myös tunteiden säätelyyn. Usein jo tunteiden tunnistaminen ja nimeäminen sekä kompensoivien tunteiden löytäminen ja ilmaisu tarvitsevat tukea. Rauhoittavien, ongelmanratkaisua edistävien ja positiivisten ajattelumallien tarjoaminen ja opettaminen auttavat tunteiden säätelyä opeteltaessa.

Elämän ymmärrettävyyttä helpotetaan ennakoimalla ja antamalla tietoa tulevista ja sen hetkisistä tapahtumista ymmärrettävässä muodossa.

Elämönhallinnan tunnetta luodaan antamalla mahdollisuuksia päättää omasta arjesta ja opettamalla arkielämän taitoja sekä opettamalla tunnistamaan ja ilmaisemaan tunteita hyväksyttävillä keinoilla.

Elämän merkityksellisyys ja mielekkyys

Jokainen tarvitsee elämälleen merkityksen ja syyn herätä uuteen päivään. Useimmiten näemme merkitykselliset asiat vaivatta ja luomme omilla toimillamme jatkuvasti uusia ja merkittäviä asioita elämään, jolloin elämä on elämisen arvoista.

Merkityksellisyys voi liittyä mihinkä tahansa elämän alueeseen, jonka tuntee itselle tärkeäksi. Merkityksellisyyden tunteen syntyminen on usein myös vahvasti sosiaalinen tunne. Se voi syntyä ihmisten meitä kohtaan osoittaman tai yhdessä johonkin kohdistetun huomion kautta.

Kehitysvammaisilla henkilöillä on usein vaikeuksia elämässä olevien merkityksellisten asioiden huomaamisessa ja niiden luomisessa ja he tarvitsevat ympäristöltä tukea saadakseen elämälle merkitystä.

Nähdäkseen mukavia ja mielenkiintoiset asioita ja tehdäkseen niistä tärkeitä tarvitaan usein kokemuksen yhteistä jakamista. Työntekijän tehtävänä on usein osoittaa ja tuoda esille elämässä olevia asioita ja ohjata niihin yhteinen huomio. Kun työntekijä pystyy näkemään ja nostamaan esille asiakasta ympäröivässä elämässä olevia hyviä ja tärkeitä asioita ja markkinoimaan niitä sopivalla tavalla niistä voi joku nousta myös asiakkaan itsensä kannalta merkitykselliseksi.

Myönteisen käyttäytymisen tukeminen

Haastavan käyttäytymisen voittamiseksi sen tilalle on löydettävä myönteistä käyttäytymistä. Myönteisen käyttäytymisen tukemiseksi olisi löydettävä myönteisiä kokemuksia ja kiinnitettävä huomio onnistumisiin. Hyvien asioiden löytäminen elämästä ja niiden tukeminen lisäävät hyvän kierrettä. Haastava käyttäytyminen olisi siis koetettava jättää niin vähälle huomiolle, kuin se vain on mahdollista. Katse tulisi aina kohdistaa ensisijaisesti hyviin asioihin.

Yksi suuri haastavan käyttäytymisen syy on mielekkään tekemisen puutteesta johtuva turhautuminen. Jatkuva odottaminen, liian "helppo elämä" tai vastaavasti liian vaikeat tehtävät voivat johtaa haastavaan käytökseen.

Mielekäs, kykyä vastaava tekeminen ja toiminta tuovat elämään rytmiä ja sisältöä jota jokainen kaipaa. Tavalliseen itsestä huolehtimiseen ja kodin ja arjen askareisiin osallistumisesta voi yrittää löytää ratkaisuja mielekkäseen tekemiseen. Näin arjen tilanteissa mahdollisimman pitkälle viety oma osallistuminen tuo luonnollista kautta tekemistä. Myös varta vasten annetut omat tehtävät kodissa ja lähipiirissä voivat lisätä elämänsisältöä ja elämän merkityksellisyyttä. Myös oikein sovitettu kodin ulkopuolelle suuntautuva toiminta, kuten päivätoiminta ja harrastukset, tulee kuulua myös haastavasti käyttäytyvien arkipäivään.

Strukturi

Strukturin tarkoituksena on selkiyttää ja jäsentää ympäröivää maailmaa helpommin ymmärrettäväksi. Se antaa turvalliset ja selkeät puitteet toiminnalle, auttaa keskittymään ja tukee uuden oppimista. Selkeät rakenteet antavat asiakkaalle mahdollisuuden itsenäisempään toimintaan, tukevat vuorovaikutusta, antavat tietoa nykyisestä ja tulevasta toiminnasta sekä helpottavat sopeutumista muutoksiin.

Rakenne luodaan usein visuaalisesti esim. kuvin, sanoin, esinein, jolloin abstraktit ja käsitteelliset asiat konkretisoituvat helpommin ymmärrettäviksi.

Strukturin tarkoituksena on, että henkilö saa vastauksen ympäristöstään seuraaviin kysymyksiin:

- Mitä?
- Missä?
- Milloin?
- Kuinka kauan?
- Mitä sen jälkeen?

Ympäristön jäsentäminen – tilan struktuuri

Vaikeavammaisen ja erityisesti autismikirjoon kuuluvalla henkilöllä on usein vaikeuksia hahmottaa tilaa ja itseään siinä. Jotta asiakkaan olisi mahdollisimman helppo toimia eri tiloissa, pyritään huomioimaan sen selkeys sekä visualisointi. Tämä tarkoittaa ylimääräisten ärsykkeiden poistamista tilasta sekä tilan eri osien jäsentämistä mm. kuvien tai sanojen avulla.

Ajan jäsentäminen – ajan struktuuri

Ajan käsittelyn helpottamiseksi voidaan käyttää eri välineitä kuten päiväjärjestystä, erilaisia kalentereita, viikko-ohjelmaa, kuukausi- ja vuosistruktuuria. Ajan kulumista voidaan jäsentää myös eri toiminnoissa mm. selkeyttämällä toiminnan loppua: esim. rajata toimintaa kännykän hälytyksellä jne. asiakkaan tarpeesta riippuen.

Toiminnan jäsentäminen – tekemisen struktuuri

Kehitysvammaisella henkilöllä on usein vaikeuksia ymmärtää mistä toiminta alkaa, miten se jatkuu ja milloin se on tehty. Hän tarvitsee tukea kuvitteluun, suunnitteluun, päättelyyn ja jäsentyneeseen työskentelemiseen. Kun sama toiminta toistetaan samanlaisena ja visuaalisesti jäsennehtynä, asukkaalla on mahdollista oppia, toimia omatoimisesti sekä saada onnistumisen kokemuksia.

Liikunta ja ulkoilu

Liikunta toimii kehon ja mielen rauhoittajana tai aktivoijana tilanteesta riippuen. Liikunnan avulla hyvinvointi lisääntyy monella tapaa ja antaa luovallisen tavan poistaa ylimääräistä energiaa.

Liikunnalla ja ulkoilulla on paljon hyvinvointia edistäviä merkityksiä.

- Stressin kielteisille vaikutuksille altistuminen vähenee
- Psyykinen hyvinvointi kohenee
- On jo sinällään omaa toimintaa ja lisää yleistä toimintakykyä
- Aistikokemukset laajenevat, erityisesti ulkoillessa
- Säännöllisesti toteutettuna luo struktuuria
- Yleiskunto paranee
- Lihaskunto paranee ja liikkuvuus lisääntyy
- Vastustuskyky infektioita vastaan lisääntyy
- Syntyy väsymisen tuoma hyvän olon kokemus
- Rentoutuminen helpottuu
- Hapensaanti paranee
- Ympäristö vaihtuu
- Sosiaaliset suhteet laajenevat
- Uni paranee

KOMMUNIKAATION TUKEMINEN JA VAIHTOEHTOISET KOMMUNIKAATIOMENETELMÄT

Kansakeskustelijan rooli on merkityksellinen viestinnässä silloin, kun kommunikokumppanilla on vaikeuksia puheen tuottamisessa tai ymmärtämisessä. Voit tukea vuorovaikutusta ja kommunikointia seuraavin tavoin:

- Selvitä, millä tavalla kumppani kommunikoi.
- Pyri rauhoittamaan ympäristöä.
- Ole tilanteessa vastavuoroisesti läsnä.
- Odota ja anna tilaa aloitteille.
- Vastaa kumppanin kommunikointiin.
- Mukauta ilmaisua kumppanin kommunikointitarpeita vastaavaksi.
- Tarkista viestien tulkinta.

Eleet ja olemuskieli

Olemuskieleen kuuluvat esimerkiksi ilmeet ja eleet, ääntely ja äänensävyt, toiminta, itku ja nauru sekä kehon asennot. Vuorovaikutuksesta vain pieni osa muodostuu sanoista valtaosa äänenkäytöstä ja eleistä. Elekielen ymmärtäminen auttaa meitä kehittämään mm. muiden ymmärtämistä, tilanteiden ennakkointia ja lukemista, intuition ottamista tietoiseksi työkaluksi sekä konfliktien hallintaa.

Varhaisten vuorovaikutustaitojen varassa toimivilla vaikeavammaisilla ihmisillä olemuskieli on yleensä ainoa vuorovaikutuksenkeino. Jotta olemuskielistä ilmaisuista kehittyä viestintää, vaaditaan työntekijältä herkkyyttä ja kykyä pysähtyä aidosti tarkkailemaan ja kuuntelemaan asiakasta. Viestien tulkinta ja ilmaisiin vastaaminen luovat kommunikaatioperustan.

Työyhteisössä työntekijöiden on tärkeää jakaa tietoa toisilleen siitä, mitä he arvelevat vaikeavammaisten viestinnän tarkoittavan. Erityisen tärkeää tämä on silloin, kun vaikeavammainen ihminen siirtyy uuteen yhteisöön tai jos hänen lähipiiriin tulee uusia ihmisiä.

Selkokieli

Selkokielellä tarkoitetaan helppotajuista ja yksinkertaistettua kielenkäyttöä, jonka avulla asioita on helpompi ymmärtää. On olemassa sekä puhuttua että kirjoitettua selkokieltä.

Selkokielessä käytetään lyhyitä ja yksinkertaisia lauseita ja mahdollisimman tavallisia sanoja. Pitkiä ja vierasperäisiä sanoja pyritään välttämään, ja käytetään suoraa sanajärjestystä. Kirjoitettuun selkokieleeseen kuuluvat tavallista suurempi tekstikoko, lyhyet kappaleet ja kapeammat palstat.

Viittomat

Tukiviittomat ovat viittomakielen viittomia, joita käytetään puheen tukena eriasteisissa puheen ja kielenkehityksen häiriöissä. Tukiviittomat voivat olla myös pysyvä kommunikointikeino. Tukiviittomat ovat viittomakielen yksittäisiä perusviittomia ja viittominen tapahtuu puhutun kielen mukaisessa järjestyksessä. Tukiviittomisessa ei siis käytetä viittomakielen rakenteita.

Tukiviittominen aloitetaan yleensä viittomalla viestin kannalta keskeiset sanat, niin sanotut avainsanat. Lauseen avainsana riippuu asiayhteydestä. Viittominen vahvistaa puhetta eikä vaaranna kuulevan ihmisen puheen kehitystä, se ei vähennä puhetta vaan päinvastoin lisää sitä. Viittominen vahvistaa myös katseyhteyttä. Epäselvästi puhuva tai puhetta heikommin ymmärtävä kääntää helposti huomionsa pois keskustelukumppanista. Näköön perustuva viestintä - erityisesti viittominen - pakottaa takaisin katseyhteyteen. Viittominen tuo myös monia muita etuja.

Viittominen synnyttää sisäistä kieltä.

Nimetön maailma on epämääräinen, ja ennustamaton. Viittomilla ja muilla merkeillä voidaan antaa nimiä ja merkityksiä asioille. Näin rakentuu sisäinen kieli ja kuva maailmasta. Puhutun kielen sisältö rakennetaan sisäisen kielen avulla.

Silmä voittaa korvan.

Puheen kehityksen ongelmien taustalla on usein vaikeus hahmottaa puhetta. Viittomien ymmärtäminen perustuu näköhavaintoon, jonka hahmottaminen voi olla helpompaa kuin kuulohavainnon. Kun viittoja samalla tuottaa sanan äänen, sanat voidaan kuulla entistä keskittyneemmin. Kuvien tarkkaavuutta lisäävä vaikutus on samanlainen kuin viittomien ja kuvat jäävät myös näkyviin viittomien hävitessä. Viittomien etu kuviin nähden on se, että ne ovat aina mukana.

Käsillä on helppo oppia.

Viittomisessa yhdistyy näkeminen, lihastunto, kosketus ja liike. Liikkeistä syntyy rytmi, joka tallentuu muistiin ja palautuu muistista monikanavaisemmin ja siten helpommin kuin puhuttu kieli.

Käden liike avaa portteja.

Ihminen, jolla on kielihäiriö, voi osata vaikkapa paljon lauluja mutta hänen voi olla kuitenkin vaikea hajottaa sanojen ketjua osiin ja koota osia uudelleen. Tästä seuraa se, että mielessä oleva asia ei järjesty ilmaukseksi ja usein aloittaminen on vaikeaa. Viittominen voi avata näitä portteja ja toimia kielellisen prosessin käynnistysnappina. Kun liike aloittaa, sana voi jatkaa ilmausta ja onkin tavallista, että puhe-ilmaisu laukeaa käyttöön viittomien avulla.

Viittominen rytmittää puhetta.

Viittominen vaikuttaa puheilmaisuun rakenteeseen, mutta vaikutus on tavallisesti myönteinen. Viittoja hidastaa puhettaan vaistomaisesti, lyhentää lauseita ja painottaa viitottuja sanoja. Viittominen voi myös selkiyttää ääntämistä silloin, kun puhe on nopeaa ja ryöpsähtelevää. Rauhallisessa keskustelutilanteessa viittomia voi myös tietoisesti rytmittää puheen tahtiin.

Kuvilla kommunikoiminen

Kuvakommunikointi on keino viestiä silloin, kun puhuminen ja kirjoittaminen eivät onnistu. Kuvia voidaan käyttää kommunikaation lisäksi myös ympäristön hahmottamiseen, esineiden käyttötarkoituksen ymmärtämiseen sekä tapahtumien ja ajan kulun selkiyttämiseen.

Monipuolinen kuvien käyttö arjessa tu-

kee valmiuksia käyttää kuvia myös ilmaisun välineenä. Ilmaisun välineenä voidaan käyttää mitä tahansa kuvaa, esimerkiksi piirroskuvia, valokuvia, lehdistä leikattuja kuvia, kuvasymboleja ja viittomakuvia. Kuvista voidaan rakentaa erilaisia apuvälineitä kommunikoimisen tueksi.

Kuvien käyttö ja niiden merkitysten opetteleminen vaativat harjoittelua. Harjoittelun tulee tapahtua mieluiten arjen toimintojen yhteydessä. Lähi-ihmisten näyttämä esimerkki kuvien avulla ilmaisusta on tärkeää.

Monesti kuvien käytöllä pyritään saamaan selville mitä asiakas haluaa, vaikka elämä ei ole pelkkää haluamista. Tarvitaan myös mallia siitä, kuinka kuvien avulla voi kommentoida tapahtumia, kertoa toiselle tapahtumista ja ilmaista tunteita.

Tietyissä paikoissa tarvittavat kuvat kannattaa laittaa sinne, missä niitä käytetään. Tällöin niitä ei tarvitse kuljettaa mukana. Kuvia ja kuvasarjoja voi kiinnittää esim.

- Eteiseen, vaatehuoneen tai kaapin oveen (sisältö / pukeutumisohjeet)
- Kaappien oviin tai kunkin hyllyn kohdalle (järjestys)
- WC, pesuhuone, saunatiloihin toimintaohjeita (hampaanpesu, peseytyminen, pukeutuminen)
- TV:n viereen (illan katsottavia ohjelmia valittaviksi)
- Ruokailutilanteen toimintaohjeet ja valintakuvat (ruokajuomat, annoksen kokoaminen)
- Kalenteriin päivä- tai viikko-ohjelma
- Vaihtoehtokuvia eteiseen ulkoilua varten, Mikä väline, mikä suunta...)

Piirtäminen

Myös kirjoittamisen ja piirtämisen avulla voidaan selventää asioita. Pikapiirtämisessä ajatuksena on piirtää yksinkertaisia kuvia, tikku-ukkoja yms. nopeasti. Kuvan nimeäminen piirtämisen aikana on tärkeää. Piirtämisen avulla voidaan selventää ja ennakoita tulevia tapahtumia sekä antaa vaihtoehtoja valintojen mahdollistamiseksi. Piirroskuvakommunikoinnin avulla voidaan selventää monissa erilaisissa tilanteissa asioita, joihin ei ole olemassa kuvia tai joita ei ole sillä hetkellä saatavilla. Kynää ja paperia on helppo pitää aina mukana.

Tekniset apuvälineet

Yksinkertaisimmillaan tekniset apuvälineet ovat käsin tehtyjä ei-sähköisiä välineitä, kuten aakkostauluja tai katsekehikkoja. Monipuolisempia ja monimutkaisempia elektronisia apuvälineitä ovat esimerkiksi erilaiset tietokoneohjelmat ja niihin tarkoitettut ohjelmat ja ohjaimet. Lisäksi on kehitetty muun muassa erilaisia puhelaitteita, joiden avulla voidaan luoda puhetta esimerkiksi kirjoittamalla, tai niihin voi tallentaa sanoja ja lauseita.

Esinekommunikaatio

Esineet ovat hyvin konkreettisia ja liittyvät usein tilanteisiin. Usein esineitä käytetäänkin tilannesignaaleina ennakoimassa seuraavaa tapahtumaa. Esineitä voidaan käyttää myös muistuttamassa eri tapahtumien ajallisesta järjestyksestä. Tällöin päiväjärjestykseen tai tehtävän vaiheisiin liittyvät esineet kootaan aikajärjestyksessä esimerkiksi lokerikkoon. Esineillä voidaan tukea myös välineiden käyttö-tarkoituksen ymmärtämisestä.

Myös toimintaa voidaan pitää yhtenä kommunikointikeinona. Toiminta voi myös olla hyvin vähän vuorovaikutteista, jos henkilö menee ja tekee asioita ottamatta kontaktia toisiin ihmisiin. Mutta jos toiminta tulkitaan kommunikatiiviseksi, sille voidaan antaa merkityksiä. Toiminnan kohteena olevat esineet voivat olla aluksi todellisia, esimerkiksi mukan ottaminen tarkoittaa juotavan haluamista. Esineitä voidaan alkaa käyttää myös sovittujen merkien tapaan symboleina, esimerkiksi kävyllä tarkoitetaan ulkoilua.

Mallittaminen

Puhetta tukevan ja korvaavan kommunikoinnin yhteydessä mallittamisella tarkoitetaan lähi-ihmisten näyttämää esimerkkiä siitä, miten kommunikointi kuvilla, viittomilla tai muilla keinoin kuin sanallisesti tapahtuu.

Mallittaminen tukee mahdollisuuksia

- omaksua vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin perustaidot sekä
- ymmärtää puhuttuja viestejä ja ilmaista itseään kuvien tai muun puhetta korvaavan keinon avulla.

Kun esim. kuvat, viittomat tai piirtäminen yhdistetään arkielämän oikeisiin tapahtumiin ja tilanteisiin opitaan merkityksiä. Kun merkitys on yhdistynyt tilanteeseen, vaihtoehtoisen kommunikaation keinoja voidaan alkaa käyttää tapahtumien ennakkoinnissa.

Tapahtumien kulkua ja syy-seuraussuhteita voidaan mallittaa kuvista käyttämällä esimerkiksi kuvallista päiväohjelmaa, toimintaohjetta, piirtämistä tai sosiaalista kuvatarinaa. Tapahtumien kulkua jäsennetään osoittamalla toiminnan eri vaiheet kuvista. Jatkossa samat kuvat voivat toimia oman toiminnan ohjauksen välineenä.

Ihmisten välisen vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin kehittymisen kannalta mallittamista tarvitaan kaikessa ihmisten välisessä kanssakäymisessä.

Sosiaaliset tarinat

Sosiaalisilla tarinoilla voidaan opettaa vuorovaikutustaitoja ja tapoja toimia eri tilanteissa. Sosiaalisissa kuvatarinoissa visuaalinen tarina kuvin ja/tai sanoin auttaa sosiaalisen tilanteen ja siihen liittyvän käyttäytymisen ymmärtämistä. Kuvatarinalla voidaan ennakoida, tehdä tutummaksi ja turvallisemmaksi sosiaalisia tilanteita.

Sosiaaliset kuvatarinat ovat kuvin ja sanoin rakennettuja tapahtumasarjoja. Niiden avulla ohjataan henkilöitä, joiden on hankala ymmärtää ilmeitä, eleitä ja kirjoittamattomia sääntöjä tai muusta syystä toimia odotuksenmukaisella tavalla sosiaalisissa tilanteissa. Sosiaalisin tarinoin ennakoitaan ja selkeytetään erilaisia tapahtumia ja luodaan omaan toimintaan järjestystä. Niiden avulla jännittäviä, uusia ja vaikeitakin tilanteita on helpompi lähestyä. Harjoittelun myötä sosiaaliset tilanteet tulevat tutuiksi ja toimintastrategiat kehittyvät.

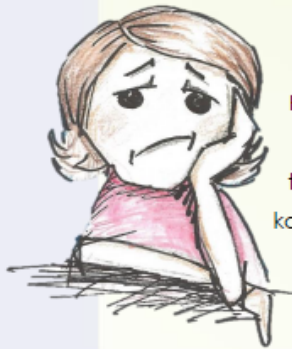
Sosiaaliset tarinat voidaan kuvata sarjakuvamuodossa tai kirjoittaa vaihe vaiheelta eteneviksi toimintojen sarjaksi. Tarinasta tulee käydä ilmi tilanteen kuvaaminen ja tilanteessa tarvittava toimiva käyttäytyminen, käyttäytymisen muoto ja yleiset toimintatavat. Sosiaaliset tarinat eivät ole ranskaiskeino. Niissä ei kerrota, mitä henkilö ei osaa tai miten väärin hän toimii. Niillä kuvataan tilanteen positiivista etenemistä ja tarjotaan onnistumisen mahdollisuus.

38

TYÖNTEKIJÄN NÄKÖKULMA

Haastavan käytöksen vaikutuksia työntekijälle

Haastavasta tilanteesta voi aiheutua työntekijälle niin fyysisiä kuin psyykkisiäkin vammoja. Naarmut, mustelmat ja rikkoutuneet vaatteet ovat tilanteiden jälkeen tavallisia, mutta myös tunnetasolla kokemus on aina voimakas.

Tavallisia tunteita haastavan käyttäytymisen tilanteessa ja sen jälkeen ovat:

Suuttumus	Pettymys	Avuttomuus
Viha	Epäonnistumisen tunne	
Lamaantuneisuus	Voimattomuus	Epätoivo
Loukkaantuneisuus	Ahdistuneisuus	

39

Nopea tilanteiden purku

Haastavan käyttäytymisen seurauksena mieliin voi jäädä kytymään epävarmuutta, pelkoa, häpeää kiukkua ja ahdistusta, jotka on hyvä purkaa mahdollisimman nopeasti.

Mahdollisimman nopeasti oman henkilökunnan kesken purettu tilanne auttaa selviytymään eteenpäin ja ennaltaehkäisee negatiivisten jälkireaktioiden syntymistä.

Tilanteen läpikäyminen luottamuksellisesti, ilman moralisointia tai syylistämistä ovat nopean purun peruslähtökohtia. Vetäjänä olisi hyvä olla työkaveri, joka ei itse ollut mukana tilanteessa. Tärkeää on, että jokaisella halukkaalla on mahdollisuus puhua omista ajatuksistaan ja tunteistaan purkutilanteessa.

Purkutilanteessa olisi hyvä käydä vielä läpi tilanne: mitä tapahtui ennen, mitä itse tilanteessa ja mitä sen jälkeen. Mitä tunteita on herännyt ja mikä tuntuu pahimmalta. Millaisia ajatuksia on nyt ja miltä työn jatkaminen tuntuu. Onko tarvetta keskustella asiasta esimiehen kanssa tai olla yhteydessä työterveyshuoltoon.

Haastavasta tilanteesta tulee myös aina täyttää uhkalomake.

**Puhu työkaverien kanssa keskustele esimiehen kanssa
ole tarvittaessa yhteydessä työterveyshuoltoon**

40

Työkyvyn ylläpito ja jaksaminen

- ❖ Muista huumori - mustakin
- ❖ Älä syyllistä työkaveria tai tuo esille omaa "parempaa" pärjäämistäsi tilanteissa
- ❖ Hanki / vaadi koulutusta
- ❖ Pura akuuttitilanteet, puhu tuntemuksistasi avoimesti
- ❖ Kannusta ja rohkaise
- ❖ Pidä kiinni yhteisistä pelisäännöistä, älä sorru soloiluun mutta...
- ❖ Kehittele kuitenkin rohkeasti uutta
- ❖ Huolehdi fyysisestä hyvinvoinnista
- ❖ On lupa sanoa ääneen negatiiviset tunteet ilman tuomitsemisen pelkoa
- ❖ On myös joskus lupa väsyä, väistää taka-alalle ja antaa vastuuta toisille

[Työturvallisuuslaki \(738/2002\) 27 §](#) edellyttää, että väkivalta työssä pyritään estämään ennakolta.

Väkivallan uhka: arviointi ja siihen varautuminen

Väkivallan uhan hallinta alkaa sen tiedostamisesta. Työnantajan tulee tunnistaa ja selvittää työhön liittyvä väkivallan uhka ja arvioida sen merkitys työntekijöiden turvallisuudelle.

Työnantajan tulee olla selvillä siitä, onko työpaikalla ja sen eri työtehtävissä väkivallan uhkaa ja arvioida, onko väkivallan uhka ilmeinen. Kartoituksessa kannattaa käyttää hyväksi työpaikan työsuojeluhenkilöstön ja tarvittaessa ulkopuolisten, kuten työterveyshuollon asiantuntemusta.

Jos arviointi osoittaa, että väkivallan riski on selvästi tavanomaista, yleistä väkivallan riskiä suurempi, on väkivallan uhka ilmeinen. Arviointiin vaikuttaa, kuinka paljon toimialalla tai työtehtävissä väkivaltatilanteita tilastojen mukaan tapahtuu sekä se, onko työssä väkivallan uhkaa lisääviä piirteitä.

Työympäristön suunnittelu

Väkivallan uhka on otettava huomioon jo silloin, kun suunnitellaan työmenetelmiä ja työympäristöä. Väkivallan uhan torjunnassa on merkitystä muun muassa työtilan muodolla, kulkuteiden järjestelyillä, kaluston sijoituksella sekä asiakkaiden opastuksen ja vastaanoton järjestelyillä.

Asiakkaan ja työntekijän sijoittuminen huonetilassa ja hoitotoimenpiteitä tehtäessä tulee suunnitella siten, että turvallisuuteen liittyvät tekijät tulevat huomioituiksi. Tilojen ja huoneiden järjestely ja kalustus tulisi olla suunniteltu niin, että uhkaavissa tilanteissa on mahdollisuus poistua huoneesta. Kulkuteiden on hyvä olla turvalliset ja valaistus tulee suunnitella niin, että pimeitä alueita ei jää.

Turvallisuusjärjestelyt ja -laitteet

Jos työpaikalla on ilmeinen väkivallan uhka, on sen torjumiseen oltava asianmukaiset turvallisuusjärjestelyt ja/tai laitteet sekä mahdollisuus avun hälyttämiseen. Työpisteisiin on hankittava tarvittavat hälytyslaitteet ja –järjestelmät, joilla varmistetaan nopea avunsaanti. Hälytyslaitteet on valittava ja sijoitettava siten, että ne ovat helposti työntekijän käytettävissä vaaratilanteissa. Hälytys tulee voida tehdä huomaamattomasti ja laitteiden toimivuus tulee tarkistaa säännöllisesti.

Yksintyöskentely

Yksintyöskentelyä tulisi rajoittaa töissä, joissa on väkivallan uhkaa. Jos yksintyöskentelyä ei voida välttää, on väkivallan uhan riskiä vähennettävä esimerkiksi teknisillä ja muilla ennakolta ehkäisevillä toimenpiteillä. Niillä tarkoitetaan keinoja, jotka kohdistuvat työtappoihin, työtiloihin, työympäristöön, työaikajärjestelyihin, viestiyhteyksiin (työntekijän keskinäiseen näkö- ja kuulo-yhteyksiin) sekä koulutukseen ja perehdyttämisen toteutukseen.

42

Menettelytapaohjeet

Työpaikoilla, joilla väkivallan uhka on ilmeinen, on oltava menettelytapaohjeet väkivaltatilanteiden varalta. Ohjeiden tulee olla selkeät ja ymmärrettävät. Ohjeiden tulisi sisältää:

- kuvaus uhkaavien tilanteiden ilmenemismuodoista
- toimintaohjeet ja -mallit etukäteen kartoitettujen vaaratilanteiden varalta
- toimintaohjeet ja -vastuut, kun väkivaltatilanne tai sen uhka on tapahtunut, kuten:
  - välitön ensiapu uhrille ja toimittaminen hoitoon
  - ilmoitus poliisi- ja tarvittaessa työsuojeluviranomaiselle
  - jälkihoidon organisointi
  - tapahtuneen jälkiselvitys mahdollisten korjaavien toimien tarpeesta

Yksityiskohtaiset ohjeet löytyvät työpaikan turvallisuussuunnitelmasta Z- asemalta ja asiakkaiden henkilökohtaisista turvasuunnitelmista Mediatri tietojärjestelmästä.

Perehdytys ja opastus

Työturvallisuuslain mukaisesti henkilöstö on koulutettava turvallisuusohjeistoon sekä kohtaamaan väkivaltatilanne. Työntekijöiden koulutamista voidaan pitää yhtenä tärkeimmistä tekijöistä uhka- ja väkivaltatilanteiden ennaltaehkäisyssä. Tärkeää on luoda ohjeet tilanteen kärjistyksen varalta sekä niiden ehkäisemiseksi. Koulutuksen tulisi tukea myös ammatillisia valmiuksia, kuten vuorovaikutustaitoja, joilla ehkäistään tilanteiden kärjistyminen.

Oikein koulutettu ja pysyvä henkilöstö parantaa turvallisuutta ja vastaavasti liian usein vaihtuva työntekijäkunta lisää riskejä. Henkilöstö on myös perehdytettävä uudelleen aina kun tehtävät vaihtuvat tai tulee uusia asiakkaita. Erityistä huomiota on kiinnitettävä nuorten työntekijöiden ja määräaikaissa työsuhteissa olevien selviytymiseen haastavissa tilanteissa. Henkilöstömitoituksessa on huomioitava ennalta tiedettävien väkivaltariskin vaatima lisähenkilöstön tarve.

Osaamista, ammattitaitoa ja työssä jaksamista vahvistetaan ja ylläpidetään jatkuvan koulutuksen, työhönsäntamisen sekä työyhteisön kehittämisen avulla.

Tilanteisiin varautuminen vaatii ennakoivaa harjoittelua ja ohjeistuksia, jotka ovat kaikkien työntekijöiden tiedossa. Työnantajan on myös valvottava, että annetut ohjeet noudatetaan, eikä esimerkiksi kiireen takia jätetä sovittuja turvallisuustoimia tekemättä. Säännöllisesti järjestettävät kurssit, luennot, tietoisuuskäytännön harjoittelut, työpaikkakohtaiset toimintatavat ja asiakas-kontakteissa arkipäivän yksinkertaiset ohjeet auttavat pitämään asiaa jatkuvasti esillä, osana työtä ja ammattitaitoa. Työntekijän tulisi olla sitä koulutetumpi mitä eriytyneempiä tehtävät ovat.

Väkivaltatilanteen jälkeen

Työnantajan tulee seurata väkivalta- ja uhkatilanteita työpaikalla. Työnantajan on annettava työntekijöille ohjeet, miten väkivaltatilanteista ilmoitetaan. Raportoimalla väkivalta- ja uhkatilanteista saadaan tietoa, kuinka usein ja millaisia väkivaltatilanteita tapahtuu ja voidaan suunnitella, miten ehkäistään vastaavia tapauksia ennakolta.

Vakavat työpaikalla sattuneet väkivaltatapaturmat on ilmoitettava poliisille ja työsuojeluviranomaiselle. Ilmoitus on tehtävä myös sellaisessa tilanteessa, jossa vammojen lopullinen vaikeusaste jää epäselväksi, sillä vammojen laatu saattaa selvitä vasta myöhemmissä tutkimuksissa.

Lievät pahoinpitelyt ovat virallisen syytteen alaisia silloin, kun ne kohdistuvat henkilöön, joka suorittaa työtehtäviään joko työpaikalla tai esimerkiksi hoivatyössä asiakkaan kotona ja rikosentekijä ei kuulu työpaikan henkilöstöön. Virallisen syytteen alaisissa rikoksissa rikosilmoituksen voi tehdä työntekijän lisäksi myös työnantajan edustaja. Lain nojalla työnantaja voi siten huolehtia rikosilmoituksen tekemisestä, kun työntekijä ei itse kykene tai halua ilmoitusta tehdä.

Nurmeksien kaupungissa on käytössä henkilökunnan kokeman uhan lomake joka tulee täyttää jokaisen uhka ja väkivaltatilanteen jälkeen ja toimittaa esimiehelle.

Jälkihoito työpaikalla

Työntekijään kohdistuvaa väkivaltaa työpaikalla ei voida sivuuttaa pelkkänä rikosoikeudellisena jälkiselvittelynä, vaan kysymyksessä on aina työhön ja työympäristön olosuhteisiin liittyvä työsuojeluasiasia.

Työntekijään kohdistuneesta väkivallasta tai sen uhasta saattaa seurata paitsi fyysisiä, myös henkisiä vammoja. Henkiset vammat eivät aina ilmene heti, vaan saattavat tulla myöhemmin ja olla hoitamattomina pitkäaikaisia.

Työturvallisuuslaki velvoittaa työpaikkoja ylläpitämään tarvittavaa ensiapuvalmiutta. Ensiavun järjestämiseen kuuluu myös tarpeellinen neuvonta ja ohjaus työstä tai työtilanteista johtuvien psyykkisten reaktioiden hallitsemiseksi.

Väkivalta-alttiilla työpaikalla on oltava valmius väkivallan tai sen uhan kohteeksi joutuneen työntekijän välittömään jälkihoitoon. Jälkihoito on aloitettava 1-2 vuorokauden kuluessa tapahtuneesta. Sen tarkoituksena on vähentää ja lieventää rikoksen aiheuttamia vaikutuksia uhrille ja henkilökunnalle. Tällä tavalla autetaan uhria ja henkilökuntaa pääsemään normaaleihin työ- ja elämäolosuhteisiin mahdollisimman pian ja vältetään pitkäaikaisia henkisiä vammoja.

Luontevin jälkihoidon antaja on työpaikan työterveyshuolto, mutta palveluja saa myös muilta asiantuntijoilta, joilla on ammattitaitoa jälkihoitoon. Yksilötason lisäksi tarvitaan usein asiantuntijajohtoista ryhmätason jälkihoitoa. Lisäksi tapahtunutta on läpikäytävä työtovereiden ja esimiesten kanssa.

Jälkihoitosuunnitelma on esitettävä edellä mainituissa menettelytapaohjeissa.

PERUSOIKEUDET JA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS

Suomen perustuslaissa säädetään yksilölle kuuluvista perusoikeuksista. Erityisesti huomioitavia perusoikeuksia ovat yhdenvertaisuus (6 §), oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (7 §), liikkumisvapaus (9 §), yksityiselämän suoja (10 §), omaisuuden suoja (15 §) sekä oikeus sosiaaliturvaan ja välttämättömään huolenpitoon.

Yksilön itsemääräämisoikeuden, oikeuden määrätä itsestään ja toimistaan, on todettu perusoikeusuudistusta koskeneessa hallituksen esityksessä olevan monien muiden oikeuksien käytön perustana. Sen voidaan katsoa kuuluvan osana perusoikeusjärjestelmäämme huolimatta siitä, ettei sitä nimenomaisesti mainita perustuslaissa. Itsemääräämisoikeus voidaan ymmärtää osaksi yleisperusoikeutena turvattua oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

Kehitysvammatyön lähtökohdaksi tulee olla asiakkaan perus- ja ihmis-oikeuksien kunnioittaminen sekä vapaaehtoisuuteen perustuva hoito ja huolenpito.

Lainsäädäntö on uudistumassa

ja valmisteilla on...

"Laki sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä"

Lain tarkoituksena on;

1. Vahvistaa itsemääräämisoikeutta
2. Ehkäistä ennalta rajoitustoimenpiteiden käyttöä
3. Turvata välttämätön hoito ja huolenpito
4. Varmistaa, että itsemääräämisoikeutta ja perusoikeuksia rajoitetaan vain silloin, kun se on välttämätöntä
5. Edistää turvallisuutta

Rajoitustoimenpide

Rajoitustoimi on sosiaali- ja terveydenhuollon toteuttamiseen liittyvä toimenpide, jolla rajoitetaan asiakkaan tai potilaan itsemääräämisoikeutta tai muuta perusoikeutta. Rajoitustoimenpiteiden käytön tulee perustua aina lakiin.

Rajoitustoimenpiteitä saa käyttää, jos...

- Henkilön itsemääräämiskyvyn on arvioitu alentuneen ja siitä on tehty päätös
- Henkilölle on laadittu yksilöllinen itsemääräämisoikeussuunnitelma
- Rajoitustoimenpiteiden käytön yleiset edellytykset täyttyvät
- Erityiset toimenpidettä koskevat edellytykset täyttyvät

Rajoitustoimenpiteiden käytön yleiset edellytykset

- Rajoitustoimenpiteen käyttö on tilanteessa välttämätöntä
- Lievemmat keinot ovat riittämättömiä ja
- Rajoitustoimenpide on perusteltu, tarkoitukseen sopiva ja oikeassa suhteessa päämäärään nähden

Palvelujen tuottajan velvollisuudet asiakkaan tai potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi

Yleinen itsemääräämisoikeussuunnitelma joka sisältää;

- tietoa toimenpiteistä asiakkaiden itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi, tukemiseksi ja ylläpitämiseksi
- tietoa menettelytavoista joiden avulla toimitaan ilman rajoitustoimenpiteiden käyttöä
- tieto palvelusta vastaavasta henkilöstä, sijaisista ja toimivaltasuhteista
- tietoa siitä miten henkilökunnan turvallisuudesta huolehditaan rajoitustoimenpiteiden aikana ja muissa tilanteissa, joissa heihin saattaa kohdistua väkivallan uhkaa.

Perehdytys, täydennyskoulutus ja ohjeistus sekä tilaratkaisut

- Työntekijöille on annettava perehdytystä, täydennyskoulutusta ja ohjeistusta työmenetelmistä joiden avulla lisätään asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja välitetään rajoitustoimenpiteitä.
- Annettava tietoa ja perehdytystä rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä.
- Vahvistettava itsemääräämisoikeutta toimintayksikön asianmukaisin tilaratkaisuin kalustein ja välinein.

Tiedonantovelvollisuus

- Asiakkaille, heidän laillisille edustajilleen, lähiomaisilleen tai muille läheisille annetaan sekä suullisesti että kirjallisesti tietoa asiakkaiden asemasta ja oikeuksista, itsemääräämisoikeuden rajoittamisen edellytyksistä sekä käytävissä olevista oikeusturvakeinoista.
- Tieto on annettava asiakkaille heidän ymmärtämässään muodossa ottaen huomioon heidän käyttämänsä kommunikaatiomenetelmät.

Alentunut itsemääräämiskyky

Asiakas tai potilas, joka sairaudesta, vammasta tai muusta vastaavasta syystä johtuen

- ei kykene asianmukaisesti tuettunakaan tekemään sosiaali- tai terveydenhuoltoaan koskevia ratkaisuja eikä
- ymmärtämään käyttäytymisensä seurauksia ja hän ...
- tämän vuoksi vaarantaa todennäköisesti terveyttään tai turvallisuuttaan taikka muiden henkilöiden terveyttä tai turvallisuutta taikka
- vahingoittaa merkittävästi omaisuutta

Yksilöllinen itsemääräämisoikeussuunnitelma

Palvelujen tuottaja vastaa siitä, että asiakkaalle tai potilaalle, jonka itsemääräämiskyky on todettu alentuneen 9 §:n 2 momentissa tarkoitetulla tavalla, laaditaan yksilöllinen itsemääräämisoikeussuunnitelma. Suunnitelman tulee sisältää seuraavat asiakasta koskevat tiedot:

- 1) toimenpiteistä hänen itsemääräämisoikeutensa vahvistamiseksi sekä itsemääräämiskykynsä tukemiseksi ja ylläpitämiseksi hänelle annettavassa sosiaali- ja terveydenhuollossa;
- 2) hänen käyttämistään kommunikaatiomenetelmistä;
- 3) keinoista, joilla hänen sosiaali- tai terveydenhuoltonsa toteutetaan ensisijaisesti ilman rajoitustoimenpiteitä;
- 4) siitä, miten hänen itsemääräämiskykynsä aleneminen ilmenee;
- 5) rajoitustoimenpiteistä, joita hänen sosiaali- tai terveydenhuollossaan arvioidaan jouduttavan käyttämään;
- 6) suunnitelmassa mainittavien rajoitustoimenpiteiden sisältöä ja käyttöä koskevista yksilökohtaisista tarkennuksista;
- 7) hänen omasta omaa itsemääräämiskykyään koskevasta käsityksestä; ja
- 8) hänen mahdollisesta hoitotahdostaan

KEINOJA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN TOTEUTUMISEEN

1. Henkilöstön kouluttaminen, tiedon yleinen lisääminen
Asenteiden ravistelu, tiedon jakaminen
2. Yhteistyö
Avoin vuoropuhelu asiakas, omaiset, työntekijät ja koko työyhteisö
Palvelusuunnitelma, yksilökeskeinen suunnittelu, itsemääräämisoikeussuunnitelma, asiakkaan historian tunteminen
3. Työtapojen muuttaminen
Toimintatapojen tarkastelu, rutiinien haastaminen ja arviointi, erilaiset kokeilut
Vaihtoehtojen tarjoaminen, johdattelusta eroon pääseminen, yksilöllisyys
4. Asiakas mukaan päätöksentekoon
Vaihtoehtojen tarjoaminen, mielipiteen ilmaisemisen opettaminen, riskinoton mahdollistaminen, pois liiasta suojelusta
5. Lakimuutos
Tuo selviä ohjeita ja käytänteitä. Perehtyminen ja vaatimusten ennakointi
6. Kommunikaation helpottaminen
Henkilöstön jatkuva koulutus, ajan antaminen, sitoutuminen
7. Henkilökunnan asenteisiin vaikuttaminen
Positiivisen nosteen luominen
Yhteiskunnan asennemuutos – omat asenteet
Otettava tiennäyttäjärooli

HYÖDYLLISIÄ LINKKEJÄ

<http://www.autismisaatio.fi/haastavakayttaytyminen/>

<http://www.eteva.fi/Eteva/Projektit-ja-hankeet/Kehitysvammapsykiaatria/Materiaalit/>

<http://www.eskoo.fi/documents/Haastava%20k%C3%A4ytt%C3%A4ytminen%20%20Tallennettu%20automaattisesti.pdf>

<https://www.finlex.fi/fi/>

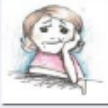
<http://www.kehitysvammaliitto.fi/suomeksi/etusivu/>

<http://www.kvti.fi/>

<http://papunet.net/>

<http://www.stm.fi/etusivu>

<http://www.tvosuoielu.fi/fi/vakivallanuhka>

Lähteet:

- Andersson, B. 2006. Sosiaaliset tarinat ja sarjakuvitettu keskustelu. Haukarannan koulu, Korpiljyvä Oy, Jyväskylä.
- Finlex. 2015. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140108>
- Kehitysvammaisten tukiliitto. <http://www.kvfi.fi/fi/ajankohtaista/lisaa-ajankohtaisia/?nid=1349>
- Kehitysvammaliitto. <http://www.kehitysvammaliitto.fi/suomeksi/etusivu/>
- Kerola, K. & Sipilä, A-K. 2007. Haastava käyttäytyminen. Kalevaprint Oy, Oulu.
- Keski-Suomen ja Pohjanmaan maakuntien verkostoitunut vammaistyön kehittämissyksikkö –hanke POKEVA 2007-2009. Haastavien tilanteiden kohtaaminen erityistä tukea tarvitsevien palveluissa. <http://www.eskoo.fi/documents/Haastavat%20tilanteet%20-%20k%C3%A4sikirja.pdf>
- Koskentausta, T. 2014. Kehitysvammaisuus ja mielenterveys. <http://www.eteva.fi/Global/Tiedostot/Eteva/Kehitysvammapsykiaatria/Kehitysvammaisuus%20ja%20mielenterveys.pdf>
- Kujanpää, S. 2013. Haastavan käyttäytymisen syitä ja toimintakeinoja etsimässä. <http://www.arvokaselama.fi/wp-content/uploads/2013/08/10.9.2013-Sari-Kujanpaan-esitys.pdf>
- Lempinen, A. 2014. Täysipainoinen elämä ja hyvä mielenterveys. <http://www.eteva.fi/Global/Tiedostot/Eteva/Kehitysvammapsykiaatria/T%C3%A4ysipainoinen%20el%C3%A4m%C3%A4%20ja%20hyv%C3%A4%20mielenterveys.pdf>
- Male, E. 2014. Haastava käyttäytyminen. <http://www.eteva.fi/Global/Tiedostot/Eteva/Kehitysvammapsykiaatria/Haastava%20k%C3%A4ytt%C3%A4ytyminen%20Eteva%202014.pdf>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2015. <http://www.stm.fi/vireilla/tyoryhmat/itsemaaraamisoikeus/ukk>
- Työsuojeluhallinto. 2015. <http://www.tyosuojelu.fi/fi/vakivallanuhka>

Piirroksat Marja Ihanus 2015.

Sivujen 24, 25 ja 27 kuvat Clip Art.